עיר לַסק וחכמיה

זה ספר תולדות קהלת ישראל אשר
בעיר לַסק והחכמים הצדיקים שהיו
בה מיום הוסדה עד היום הזה.

מאת פינחס זליג
במ"וה אברהם הירש גליקסמן מלודז

ת * ר * פ * נ

לודז. / דפוס ד. שטשעטשינסקי.

עיר לַסק וחכמיה

זה ספר תולדות קהלת ישראל אשר
בעיר לַסק והחכמים הצדיקים שהיו
בה מיום הוסדה עד היום הזה.

מאת פינחס זליג

במ"ה אברהם הירש גליקסמן מלודז

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

ת * ר * פ * ו

לודז, / דפוס שטשעטשינסקי,

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

P. Z. GLIKSMAN
„IR LASK W'CHACHAMEHA"
Historja gminy zydowskiej miasta Łasku i zyciorysy uczonych tamtejszych z czasów założenia do dnia dzisiejszego.
ŁÓDŹ, 1926.
Tł. D. SZCZECINSKI ŁÓDŹ, ul. Pr. Narutowicza 11.

הסכמה

מאת הרב הגאון המפורסם וכו' אב"ד בק"ק לסק הי"ו.

ה"ה החריף החכם ושלם במדעים מגזע יוחסין מו"ה פינחס זעליג נ"י גליקסמאן רוצה להדפיס תולדות חכמי עיר לאסק, אשר לפנים גאוני דור ישבו בה, מהם אשר נודע טבעם וגדולתם מן הספרים שחברו, מהם שלא נתפרסמו כל כך וכתב בעט ברזל וקיבץ כל הנודע לו אדותם ממקורות נאמנים. גם ידי תכון עמו, ובטח לא ימנע כל אחד מלקנות הספר ויראה תפארת העיר וחכמי'.

דברי הבצה"ח יום א' נצו"י תרפ"ה לאסק

הק' צא"י יעקב מייזלש.

הקדמה

לרגל עבודתי בעריכת הספר „תפארת אדם" אשר נדפס זה כבר, הוא ספר זכרונות לבית אבותי ואבותיהם ורבותיהם הגדולים, שהיו ברובם בני קהלת לסק, נוכחתי לדעת, כי מיום הוסד קהלה זו עד העת הזאת היו בה הרבה חכמים מצוינים גדולי תורה, והחילותי לכתוב מעט מעט על אדות חייהם, ספריהם, צאצאיהם, אפים והתנהגותם, עד כי הדברים המועטים הצטרפו לשעור ספר. בתחלה חשבתי לחברהו אל הספר „תפארת אדם" והיו לספר אחד, כי באמת יש שיכות והמשך זה לזה. אכן מאשר ארכו הדברים שכתבתי על „עיר לסק וחכמיה", הייתי מוכרח לעשות מהם ספר מיוחד.

בפולניה ישנן הרבה קהלות ישראל, אשר הידיעות על אדות תולדותיהן עודן מעטות מאד. צריכות הן לסופר מומחה, אשר ידרוש ויחקור היטב את קורותיהן וישים להן שם עולם בספרות ישראל. הנה גם למראה שם ספר זה בודאי ישתוממו רבים, מבלי דעת שככה היו בלסק לפנים בעלי תורה מופלגים. הן גם באנציקלופדיה העברית הגדולה בשפת רוסית, שיצאה לאור תחת השגחת המלומדים הגדולים א. הרכבי, דוקטור קצנלזוהן וגינצבורג, ימנו בערך „לסק" אך שני רבנים מחברי ספרים והם: ראשונה ר' דוד דוב מייזלש מחבר הספר „אור דוד" ו„אהבת דוד", ובאחרונה ר' מאיר בן ר' אליקום גץ מחבר הספר „אבן השוהם," ומה מגוחך הדבר, כי הראשון נפטר זה כחמשים שנה והאחרון — זה קרוב למאתים שנה. תשים נא זאת מערכת „האנציקלופדיה העברית" על לב ותשתדל להשיג ידיעות היסטוריות מדויקות מקהלות ישראל.

מדי כתבי תאורים כיוגרפיים, תארתי את אפיו, את השקפותיו והליכותיו של האדם המדובר, למען תראה דמותו הרוחנית כמו שהיא בכל צבעיה וגוניה, שרטוטיה וקויה, מבלי חשוב, אם הם ייטיבו בעיני רואיהם או לא. לא תאור מעלות, אך תאור החיים שמתי לי למטרה. ובכן היטיב אשר כתב הרב „קורא ותיק" ריצנזיה על הספר „תפארת אדם" לאמר: „לכאורה אין זה אלא מונוגרפיה של משפחה אחת מישראל. אך בינתים ניתנו גם ציורים מרהיבים מחיי היהדות הפולנית בכלל בימי שלשה דורות. ומי שרוצה לעמוד על אפיה הרוחני וערכה המוסרי של החסידות הפולנית מראשית צמיחתה, ימצא כאן גם הוא חומר עשיר ומענין. דרך אגב יש כאן דברים מעניינים בנוגע לראשית צמיחתה של התנועה הציונות, ומהם מקצת הארה על הרוח המתהלכת כיום בין חסידי קוצק וסוכטשוב בנוגע לישוב א"י. אנו מוצאים פה גם „תעודות אנושיות" מצוינות, ולפיכך החוברות נקראות בענין רב, ועלינו להודות להמר"ל שהכניסן לאוצר ספרותנו". (העולם גליון ב' תרפ"ה).

לא נכונה אפוא היא הערתו של מר הלל צייטלין בריצינזיה שלו (מומנט ש"ז גליון 282), כי בספר זה אמנם נמצאים דברים של ערך. „פון אייניגע שילדערונגען", הוא כותב בין יתר דבריו, „זעהט מען דורות פון תמימים וישרים, שטארקע, פייערדיגע יודען". אבל יש בו גם קוריוזים. והנהו מביא דבר אחד לדוגמא. שכח אותו חכם, כי הקוריוזים הם קוים המשלימים את דמותו הרוחנית של האדם המתואר, וכי יש בהם גם למוד של דבר-מה. תורה היא ואנו צריכים ללמוד גם מן קוריוזים.

ולמען הסיר ממני תרעומות, אשנה פה מה שכבר כתבתי בהקדמתי לספר הנזכר, כי התנהגתי לפי ההלכה-למעשה של הגאון המפורסם ר' ישעיה ברלין, שאין צריך לכתוב „ז"ל" אחרי הכתב שם חכם שכבר הלך לעולמו, כן התנהג הגאון הזה בספרו שאילת שלום „למען הקל ע ד פ ו ת הוצאות הדפוס מעל המוציא ספרו לאור" (לשונו). בהקדמתו הוא מאריך להביא ראיות להלכה זו ומסיים. „מכל די בארתי נראה, כי בהעדר מלת ז"ל, אין העדר כבוד וזלזל, ואפילו לס"ת שבהיכל יש מזל, והכל אחר כונת הלב הולך ואזל, גם את הממעיט את קרבנו כתור וגוזל, כקרבן גדול יחשב לו אם טהור הוא משמץ גזל".

המחבר.

ב"ה לודז, כ"ב תמוז תרפ"ו.

א. קהלת ישראל בלסק.

א. הקהלה היהודית בעיר לֶסק (היהודים יקראוה: לאָסק) איננה במנין הקהלות הכי עתיקות אשר בארץ פולניה, כמו קהלות לובלין, קליש, פּוזנן, מזריטש, לנטשיצה ולובּיטש, אבל עתיקה היא מן הקהלות בערי שכנותה: סביניצה, זדונסקא-ווֹלא, לודז ופיוטרקוב ועוד. מתי נוסדה קהלה זו גדיוק, דבר זה נעלם מאתנו, כי פנקסי הקהלה הראשונים, שבהם נכתבו קורותיה החשובות, נשרפו בזמן שפרצה בה תבערה גדולה, אכן ידוע לנו בברור משני ספרים, כי זה לפני מאתים שנה כבר היתה קהלת לסק צרוכה ומסודרה, ויש אפוא לשער, שנוסדה זה כשלש מאות שנה, בעת שהעיר בכלל כבר היתה קימת מזמן קדום.

על כסא רבנותה של קהלת-לסק ישבו מעולם אנשים צדיקים, גדולים בתורה ומפורסמים בישראל. גם בעלי-בתים תלמידי-חכמים מצוינים נמצאו בה לפנים במספר מסוים. והם תפשו ישיבה ויחברו ספרים חשובים במקצעות הלכה ואגדה. כמה אנשים גדולים א) וטובים ילדה וגדלה קהלת לסק לישראל. יש אשר עזבו אותה בימי נעוריהם או בחצי ימיהם ויהיו תופשי רבנות וישיבה במקומות אחרים. אין כמעט עיר בארץ פולניה, אשר אין שם תלמידיהם או תלמידי תלמידיהם של חכמי לסק. רבים מהם נעשו למורי הוראה ומרביצי תורה בישראל.

בימי קדם היתה עיר לסק מקום-תורה גדול. רוב אנשי הקהלה היו קובעים להם עתים לתורה, וגם אלה שמילדותם נעשו לבעלי מלאכה, היו מוקירי התורה ולומדיה, פרנסו את בחורי הישיבה שבעירם ויקחו להם חתנים למדנים ויכלכלו כל מחסוריהם כמה שנים. בלי ספק השפיעו עליהם חכמי לסק הגדולים השפעה מוסרית גדולה.

קהלת לסק היהודית עשתה לה לפנים שם גם בנוגע למסחר ומלאכה ותהי עיר-מסחרית מפורסמה. סוחרים מארץ אשכנז באו אליה לעתים קרובות לקנות יבול הארץ, וסוחרי לסק הביאו להם ממדינה זו סחורות-ארג וגלנתריה למכר סיטוני, היו בה גם סוחרי עצים ויערים. גם מלאכת עבוד-עורות נעשתה פה לענף של פרנסה מצוין בידי יהודים רבים. עורותיהם של בורסקי לסק היו מפורסמים לשם בשוקי הסוחרים אשר בפולניה.

מפני זה נקראה לפנים עיר לסק בפי הבריות בשם: „דנציג קטנה" או „ברסלה קטנה". וזאת לדעת, כי „עיר-פרטית" היתה לסק בימי קדם, היינו,

---

א) גם האדם הגדול חכם מדיני אידוארד לסקר מברלין — היו אבותיו, כפי אשר שמעתי מפי אבא, ילידי עיר לסק, ועל שמה נקרא בנוי-משפחתם: לסקר.

קנין בעל אחוזה וזקוקה לפקודתו, א) ובעיר כזו היה עפ"י רוב מצבם של היהודים נוח אחר „מבעיר-מלכות", אם בעלי האחוזה לא היו רשעים והפכפכנים ויהיו דואגים לשלום הישוב והתושבים. וירבו בה היהודים ומסחרם התרחב והתפתח, ויהיו לרוב מנינה ורוב בנינה של העיר.

ואולם אחרי אשר הכפר לודז עלה למעלת „מנשסתר פולנית" ולרוכלת עמים, ומסלת הברזל ורשה וינאית נעשתה, והתכוננה, אשר על ידה באה ארץ פולניה בברית המסחר עם ארצות המערב בארחות חדשות, אחרי העת ההיא חדלה לסק להיות "ברסלה קטנה" ותהי „קופאת על שמריה" ולא התפתחה עוד, גם בתי המלאכה לעבוד עורות אשר בלסק נשארו פרימיטיביים ולא עלו במעלות של העת החדשה. מצב המסחר בלסק אפוא נתקלקל ופרנסת יושביה נתקפחה. דבר זה גרם להגרה של רבים מבני הנעורים שלה, ויסעו לארצות רחוקות ויתישבו שם, ומהם אשר עשו שם עושר רב.

והנה בעת שנוסדה קהלת לסק ואנשיה היו מעט קנתה לה מגרש קטן לבית עלמין בתוך העיר סמוך לבית המדרש. ולערך שנת תק"ן יסדו להם בית-קבורות חדש, ארוך ורחב מן הראשון, וסמוך הוא ג"כ אל העיר. ובשנת תרנ"ג נוסד בלסק בית-עלמין שלישי. הוא גדול הרבה מן השני ונמצא רחוק מן העיר.

זה לפני איזו עשרות שנים, לא נמצאה גדר לבית-עלמין הראשון, ויהי לפעמים מקום מרעה לבהמות דקות. חכם לסקאי אחד המליץ על זה: המירו את כבודי בתבנית שור אוכל עשב. אולם זה כבר הוקם לו גדר של קרשים. בימי מלחמת העולם נהרסה בידי זדים גדרו של בית-קברות השני, ויהי אפוא איזו שנים מדרס לעוברים ושבים מן הנכרים. והנה בהשתדלותם העצומה של פרנסי הקהלה הוקמו זה לא כבר גדרות של לבנים סביב לבתי-עלמין האחרונים. לדבר הזה הועילו ביחוד ילידי לסק המתגוררים בחוץ לארץ, ב) אשר הצטיינו בכלל בשלחם כסף נדבתם לעניי עירם בשעת דחקם, ה' ישלם שכרם ונועמו יהיה עליהם תמיד.

מספר היהודים תושבי לסק בעת הזאת הוא, כאשר היה זה לפני כמה וכמה שנים, כשש מאות בתי אבות, ומספר התושבים הנוצרים — אם כי נתרבה אחרי שוב הארץ לרשות הפולנים ע"י מלחמת העולם, הנה הוא פחות מעט ממספר זה.

ב. בקשתי את הרב הגאון ר' צא"י יעקב מייזלש הי"ו אב"ד בעיר לסק, שיודיעני בטובו ע"ד הרבנים שהיו לפנים בעירו, והנה כבדני במכתב הזה:

לכבוד הרב השלם במדעים משכיל ונבון מופלג בתורה ויראה מו"ה פינחס זעליג נ"י. למלאות רצונו צויתי להעתיק לי מהרשום בפנקס ביהכ"נ להזכרת נשמות הגאונים שהיו בה, שמזכירים אותם ביו"ט בביהכ"נ:

מורי מורנו רב ר' ישראל בן מו"ה ר' איתמר. מ"מ רב ר' מאיר בן ר' אליקום. מ"מ רב ר' אליקום בן מ"מ ר' מאיר. מ"מ ר' נתן בן רב ר' אברהם. מ"מ רב ר' פינחס בן רב ר' משה. מ"מ רב ר' צבי בן רב ר' פינחס.

א) הקרוב לספר "אבן השוהם" ב) גם אחי הנכבד הסברקאי העוסק בצרכי צבור בתריצות ובאמונה הנודע בשם ב. א. גליקסמן שלודו הרים מכספו נדבה הגונה לבנין הגדרות האלה

מ"מ ר' יהודה בן מו"ה ר' יצחק הלוי. מ"מ ר' חננאל בן מו"ה ר' שמעון. מ"מ רב ר' מאיר בן ר' שמשון. מ"מ ר' זאב בן ר' יחיאל הכהן. מ"מ ר' משה ליב בעל טחבר זית רענן (נתקבל לרב בקוטנא). מ"מ רב ר' דוד דוב בן מ"מ ר' ארי' יהודה ליב.

אולם בהם נמצא שם ר' חננאל ונודע לי שהי' רב בלוטימורסק ושם מנ"כ, רק היה פה במקום רב או מבי"צ של הרב ר' מאיר צילך, ואה"כ אצל הגאון ר' זאב זצ"ל. גם הי' הגאון ר' ישראל אב"ד בק"ק פינטשוב. חתן נגיד אחד מפה, ונתקבל מפה לשם בהיותו צעיר לימים. גם הרב הגאון ר' יענקיל דוד אב"ד דק"ק גריצא ור בפה, וכן גם הגאון ר' פישל מאיר אבד דק"ק שאדיק דר בפה, והם היו מבי"צ של אאמ"ו הגאון מאור הגולה זצ"ל.

מוכ"ז אין עלי, לא נודע לי כעת יותר.

הק' צא"י יעקב מייזלש.

הרב ר' ישראל בן ר' איתמר הרשום בראשונה ברשימת רבנים-הנפטרים זנזכרת, היה לפי השערתנו, אב"ד ור"מ הראשון בקהלת לסק. לפניו לא היה אב"ד קבוע בקהלה, באשר מספר תושביה היה קטן ולא יכלו להספיק פרנסה לרב. אולם אפשר, שגם לפניו היו רבנים בלסק, אבל שמותם לא נרשלמו פה ונשכחו ברבות הימים. מי ומה היה הרב ר' ישראל ההוא, אין אנו יודעים. שמו לא נתפרסם בעולם, גם מקום קברו לא ידע עוד איש, ואולם שם הרב השני כבר נודע בישראל לתפארת, הלא הוא:

ב. ר' מאיר בן ר' אליקום גץ.

א. בשנת תפ"ו בחרה לה קהלת לסק לאב"ד ור"מ את הדיין המצוין מקהלת ליסא, הוא ר' מאיר בן הגאון המפורסם ר' אליקום גץ מהילדסהיים. והנה הוא מצא אז בקהלת לסק אנשי שם, בעלי תורה העוסקים בתורה ובמצות, ומרבית בני הקהלה היו קובעים להם עתים לתורה, ועל זה נתן תודה לה'. א)

הרב ר' מאיר נולד בשנת תמ"ו ב) ונתגדל בין חכמים וצדיקים גדולים ולא מש מאהל של תורה. בבית אביו הגאון ר' אליקום, שהיה אב"ד ותופש ישיבה בעיר הילדסהיים ובערים אחרות אשר במדינות פולניה, היה לומד הרבה תורה עד היותו בן ארבע עשרה שנה, ואז נסע לפרג ללמוד בישיבת הגאון ר' אברהם ברודא, אשר קרבהו מאד ויהי מאוכלי שולחנו. אחרי כן למד בישיבת הגאון ר' דוד אֶפינהיים, שנתקבל בעת ההיא לאב"ד בעיר פרג. בערך שנת תס"ו השיא לו אביו אשה, בת אחד המיוחסים הגדולים מעיר

א) כן הוא כותב בהקדמתו לספרו של אביו „אבן חשהם", שהוציא לאור בשנת תצ"ג: „זה כערך שבע שנים שנתקבלתי לאב"ד ומ"ץ לק"ק לאסק בגליל פוזנן, ות"ל מצאתי שם אנשי שם בעלי תורה עוסקים בתורה ובמצות ורובם כולם קובעים עתים לתורה".

ב) בהקדמת הוא כותב, כי בשנת ת"ס בהיותו בן י"ד שנה נסע לישיבת פרג. מזה נראה, כי נולד בשנת תמ"ו.

ליסא, הוא ר' ישראל בן ר' אברהם ווארטיר נכד הגאון ר' מרדכי יפה בעל המחבר עשרה לבושים, וישב בבית חותנו בשלוה וירביץ תורה ברבים.

אכן ימי שלותו לא ארכו, כי בשנה זו פרצה מלחמת רוסים-ופולנים, והעיר ליסא ולכדה בידי הרוסים ויעשו בה הרב רב ואת רוב בתי העיר שרפו באש. גם רבצ-היהודים נהיה למאכלת אש. רבים מתושביה ברחו משם מחמת הסכנה שנשקפה לחייהם. ביניהם היה גם הרב ר' מאיר ואשתו, ויבאו למדינת שליזיען וישבו בה. פה למד „בצוותא חדא" עם הרב הגדול ר' אפרים אב"ד בקהלת ליסא ועם חתנו המופלג ר' שבתי ותהי תורת ד' שעשועיהם בארץ גלותם. והנה גם בשוב הנמלטים מחרב רעה בשלום, לא מצאו מנוחה, כי בעקב המלחמה פרץ נגף נורא בעיר (אַריענטאלישע פעסט) (בחודש תמוז לשנת תס"ט) ויפל בה חללים רבים, ויברח ר' מאיר שנית משם בחברת הרב ר' אפרים וחתנו ר' שבתי הנזכרים, אבל לא לעיר נושבת ברחו, כי לאנשים שבאו מארץ-הנגף, לא נתנו להתישב בין ישובי אנשים, פן ידביקו בהם ארס המגפה, אך מוכרחים היו לשבת ביער זמן ארוך. „נמשלנו כבהמות". „שם ישבנו גם בכינו". ובכל זאת, הוא כותב להלן, „לא בטלנו שיעור קבוע ולא הלכנו בהבלי עולם, כאשר היה נהוג בימים הללו". והנה בשובו אחרי כמה הרפתקאות לעיר ליסא, נתקבל לאב"ד בקהלה אחת הסמוכה שמה. „לא לשם יהורא חלילה", הוא כותב, „רק ללמוד וללמד לשמור לעשות ולקיים". תלמידיו מליסא הלכו אחריו. פה שמש ברבנות איזו שנים, אכן מספר אנשי הקהלה נתמעט מאד ולא יכלו להספיק לו פרנסתו, או בערך שנת תע"ו שם פעמיו לקהלה מפוארה פוזנן. שם מצא אנשים אשר הטיבו עמו, גם אמו גרה אז שם, ויספיקו לו כל צרכיו. אבל, הוא כותב, „כאשר ינוס אדם מפני ארי ופגע בו דוב". בחמישי לחדש אב שנת תע"ו נלכדה העיר פוזנן ונהרגו גדולי עולם קדושי ישראל, אנשים ונשים זקנים וטף. אך הוא נצל באורח פלא, כי בא במחבא בבנין ישן של ביהכ"נ אשר לא ידע מעולם עם עוד עשר נפשות. וכאשר יצא משם. הוא כותב: „אוי לעינים שכך רואות, כל ספרי תורה מוטלים צרומים על יבי קרקע, וכמה אנשים ונשים ומעוברות ותנוקות מפרפרים ומלבד כמה וכמה מאות אנשים נפצעים", גם זוגתו הרבנית היתה מוטלת בין ההרוגים ומכות חרב בראשה, אך לא נהרגה. ויברח מעיר ההרגה באין פרוטה בכיסו ויבא לעיר פרנקפורט דמאין. גם שם מצא אנשים אשר תמכוהו ויספקו לו פרנסתו. כשתי שנים ישב פה, אח"כ שב לקהלתו ליסא. „וכשר באתי לביתי" הוא כותב „לק"ק ליסא. קהלה מפוארה תורה וגדולה במקום אחד, נהגו עמי כבוד גדול, הייתי נאמן ויושב בביהמ"ד ודיין קבוע". בודאי שמעו תלמידי-חכמים, אנשי השם, של קהלת לסק, את שמו הטוב של הרב רבי מאיר ויבחרו בו להיות רב ומורה בקהלתם.א) — והנה הרב ר' מאיר מלבד הצטיינותו בתורה ובחסידות אמתית, היתה לו הסגולה למצוא חן בעיני בני אדם במדה מרובה. בגלל יתרונו זה שבע לפעמים גם ממרורים. כי הקהלה הליסאית

א) הרב ר' מאיר נתן הסכ ה על הספר „השתערות", הוא ספר-דרוש, אשר חבר הרב ר' יעקב לונדון. (נדפס באמסטרדם (1737). ראה בספר „געשיכטע דער יודען אין ליסא" עמ' 2 דרי לוין צד 305.

ממכה עליו ותעידהו להיות לה לפה ולמליץ לפני מלכים ושרים, בעת אשר שונאי ישראל שמו עליה עלילות דברים. והנה לפעמים נשקפה סכנה לחייו לרגלי שליחות מצוה שלו, אך ה' היה בעזרתו ויצילהו מידי מבקשי רעתו. ובהיותו רב אב"ד לסק מצא חן בעיני "השררה" אדוני העיר ויט אליו חסדו לעת הצורך. גם הקהלה היהודית בעיר פיוטרקוב, אשר מרחק שבע פרסאות ממנה ללסק, חפצה בו למנותו לרב ומ"ץ, לבוא שמה לעתים מזומנות לדון ולהורות. "מזה היה לו קצת סיוע לפרנסתו". (לשונו בהקדמתו). קהלת פיוטרקוב, אשר היא כעת מטרפולין לעומת לסק היתה בעת ההיא כפי הנראה קטנה הרבה ממנה, עד כי לבדה לא יכלה לקחת לה רב אב"ד. ובכן היה הרב ר' מאיר "חונה בק"ק לאסק ומצודתו פרושה על ק"ק פיוטרקוב". (כן הוא חותם עצמו).

ב. הרב ר' אליקום גץ צוה לבניו, כי יוציאו כתבי "שאלות ותשובות" שלו לאור. והנה בני הרב ר' מאיר גם עם משכרתו מכסא-רבנות של שתי קהלות לא השיגה ידו לעשות הדבר הזה. אבל מחלת-עינים דבקה בו. "עיניו כבדו ולא מזוקן, אך מחמת הני תלאות והרפתקאות שעברו עליו מעודו עד היום" (לשונו). אז עלה הרעיון בלבו: "אולי זאת לו לפוקה ולמכשול ונלכד במדה נגד מדה, יצן שגנז אור תורתו של אביו, נלקה במאור עיניו" (לשונו). לכן נדר להדפיס את ספרו ויתאמץ הרבה מאד להוציא חפצו לפעולה. לזה לו כסף "על רוחים מרובים" (לשונו) ויקח עמו את הכתבים ויסע בחדש אייר לשנת תצ"ג למקום בית-הדפוס דיהרנפורט. בהיותו בדרך סר לעיר ברסלה לדרוש ברופאים ויתמהמה שם שבועות אחדים. והנה הבהילתהו השמועה כי שרפה נדולה היתה בלסק ורוב בתיה נהיה למאכלת אש. לאשרו-ביתו נצל מן האש, אבל כלי ביתו נגנבו ונאבדו. "אוי לי" כותב ר' מאיר, "איך נולדתי לצרות, בכל שנה ושנה תמיד צרות רבות". בכל זאת לא שב מדעתו להדפיס את ספרו של אביו ובתוספות תשובת משלו, אבל התיאש במנינת לב מלחבר אל הספר הזה גם קונטרס מיוחד מחדושיו, כאשר עלה במחשבה לפניו בתחלה. והנה בימים ההם נמנתה קהלת לסק אל הגליל פוזנן, ולכן בהתאסף פרנסי הגליל הזה בקהלת קובלין הסמוכה לעיר קרוטושין להתיעץ על ענייניהם באי אליהם הרב ר' מאיר ויבקשם, שיעזרו לו להדפסת ספרו הנזכר. והם, הפרנסים הטובים מצאו דבריו נכונים וימלאו משאלתו בכל כח פקידותם, ויוציאו גזרה על הקהלות של הגליל פוזנן כי איש איש הנותן למס הגליל הזה מאה זהובים, מחויב לקנות שני ספרים, ויחשב בעל כל גליון שלשה גרוש מעות-פולין חוץ הוצאת הכריכה. והנה באגרת-הפקידה אשר הוציא ועד הפרנסים בקובלין, והיא נדפסה גם בראש ספרו, נכתב נמוקו של ר' מאיר לאמר: "כעת התעורר לבבו, אולי זאת לו לפוקה ולמכשול ולענין מזכרת, הואל גנז אורו של עולם, מחמת זה נלכד במאור עיניו". ובחדש אלול לשנת תצ"ג יצא הספר שאלות ותשובת "אבן השוהם ומאירת עינים" של הרב ר' אליקום גץ לאור בהסכמות גאוני דורו, אשר בהן חלקו לר' מאיר גם כבוד גדול.

הקדמה ארוכה הערוכה בטעם ודעת כתב ר' מאיר לספר זה. בה הוא מספר קורותיו ומארעותיו מימי ילדותו עד הזמן ההוא, אשר מהן נראים החיים הרעים והמרים שהיו לישראל בכלל בימים ההם. גם הוא מודיע נכבדות על אדות הסתעפות המשפחות המיוחסות בישראל, והן משפחות הרמ"א, מירלס והלר ועוד, שהיו קרובות ומחותנות למשפחתו. הוקרי קדמוניות היהודים למדו הרבה מן ההקדמה הזאת. א) גם הגאון המפורסם ר' אפרים זלמן מרגליות מברודא למד ממנה אות אחת בנוגע לשמות נשים. ב)

לתשובות האחדות, אשר הוסיף ר' מאיר משלו, הוא מעיר בהקדמתו לאמר: „וחלילה לא עשיתי זאת להתגדל, כי ידעתי מך ערכי, שלא שמשתי כל צרכי, ואינני כדאי להכריע בין גדולים, ויודע מי שמכיר אותי מנעורי עד עתה, שאחזתי מדת ענוה, לא כמו דרך כמה אנשים בדורות הללו, שכל מגמותיהם רק לרדוף אחר כבוד ולפעמים מעשיהם מצליחים וכו'. ת"ל זאת אוכל להתפאר, כי כל ימי גדלתי בין חכמים ולמדתי עכ"פ שיחת חולין שלהם ומנהגם".

שלש עשרה שנה ישב הרב ר' מאיר על כסא הרבנות בעיר לסק, ובשנת תצ"ח י"א ניסן הלך לעולמו שבע רוגז ולא שבע ימים, כי בן נ"ב שנה היה במותו. זהו הנוסח הכתוב על מצבת קברו: פ"נ כבוד הרב המא"ג המופלא ומופלג בתורה וחסידות מ"ו אב"ד ור"מ מו"ה מאיר בהרב הגאון מו"ה אליקום געץ ז"ל, נגוע ונפטר בשם טוב י"א ניסן תצ"ח לפ"ק.

לו הבין השכיל עורך נוסח המצבה, כי עתה כבדהו עוד בתאר „שלשלת היוחסין", כי הנה הוא מתפאר בהקדמתו בשלשלת יחוסו ומחליט, כי רק בגלל זכות אבותיו נחלץ מן הצרות, אשר סבבוהו פעמים רבות.

ג. האחים ר' אליקום גץ ור' אברהם.

א. שני בנים היו לו להרב ר' מאיר, שם האחד אליקום גץ ושם השני אברהם. ר' אליקום היה כאביו מופלג בתורה וחסידות ותורתו היתה אומנתו. בהקדמתו לספר „אבן השהם" הוא כותב על אדותיו: „געץ אחד יוצא ממני וגץ אחד יוצא מבני הרבני המופלא, אשר נקרא בשמו אחריו, שהוא טרח ויגע להגות בכתבי הקודש, אשר היו ישן נושן, וטרח בהם בכמה לילות ויומים". (הוא כותב בחרוזים ולכן בחר לכתוב יומים. הצורך). והנה אחרי מות אביו נתמנה הוא לרב אב"ד בקהלת לסק. אבל אחרי שבתו כשנה וחצי על כסא רבנותו הלך לעולמו בעודנו צעיר לימים. נוסח זה כתוב על מצבת קברו: פ"נ בנו של הרב ממלא מקומו בתורה ובחסידות אב"ד ור"מ מו"ה אליקום גץ

א) ראה ספר „כלילת יופי" ח"ב קכ"ה. ב) בספרו „טוב גיטין" באות תיו מביא ראיה מדבריו שכתב שם: „הגאון מו"ה יעקב תעמיר"ם", כי מהראוי לכתוב כן שם זה ולא באות ט'.

נגוע ונאסף ט"ז מרחשון ת"ק לפ"ק. א) — בן יחיד, עולל קטן ומאיר שמו נשאר אחרי הרב ר' אליקום גץ. ויגדל וישא אשה ויהי בודאי כאבותיו לאיש מופלג בתורה וחסידות. אין שם וזכר לר' מאיר זה עוד בלסק. בימי עלומיו הלך לעולמו ואיש לא ידע את קברו. אולי נזכר שמו בפנקס-הקהל שכבר נשרף. ואולם בן יחיד קטן וישעיה שמו הניח לאנחות, והנה בנו זה זכהו ויעש לו שם, כי נעשה ברבות הימים לגאון גדול, איש קדוש וצדיק מפורסם בישראל, הוא אדמו"ר מו"ה ישעיה מפשדבורז. ב)

הרבי ר' ישעיה'לי — כן הוא נקרא בפי הבריות — נתגדל בעיר לסק ובילדותו כבר הצטין בחריפות שכלו, בצדקתו ובשקידתו בלמוד התורה. הנה מסופרים בשמו דברים שנונים מימי ילדותו. בודאי היה לומד תורה אצל הגאון בעל „עטרת פז". והנה בעל-בית עשיר אחד מעיר פשדבורז שמע את שמע העלוי מלסק ויתאוה לקחתו לחתן לבתו, ויבוא לעיר לסק וחפצו בידו הצלית. ויתן לו את בתו לאשה בעודנו כבן ארבע עשרה שנה, כפי המקובל בקרב בני משפחתו, ויהי סמוך על שולחנו כמה שנים, ויהגה בתורה יומם ולילה, ונעשה לגאון וצדיק כביר.

האברך ר' ישעיה'לי התחבר באהבה ורעות עם יליד עיר מגורו האברך הנעלה מאד ר' יעקב יצחק בן הרב ר' אשר'ל, שהיה מגיד-מישרים בעיר פשדבורז. שניהם יחד נסעו לעיר ליסא וילמדו בישיבת הגאון ר' דוד טעבלי אב"ד בליסא, שמע אדמו"ר איש אלקים קדוש ר' יעקב יצחק הלוי הורביץ מלובלין, כן שמעתי מספרים, כי בפשדבורז נמצאים שני אברכים מצוינים כאלה, ויבקש את אחד מגדולי תלמידיו, הוא הרב הקדוש ר' דוד מלילוב, הסמוכה לפשדבורז, כי ישתדל בדבר, שיבואו אליו. והנה ר' דוד'ל היה ציר נאמן לשולחו. בא לפשדבורז ויהי לו שיח ושיג עם האברכים ר' יעקב יצחק ור' ישעיה, וישפיע עליהם כל כך עד כי נעשו לחסידים של הרבי מלובלין, ונחשבו בין גדולי תלמידיו. הרב ר' יעקב יצחק נתפרסם לגאון וקדוש וקבע מושבו בפשיסחא ונקרא בפי החסידים בשם „היהודי", וכן נתפרסם גם חברו הרב ר' ישעיה. בימי חרפו נתקבל לאב"ד בעיר פשדבורז, ובשנת תקע"ה אחרי פטירתו של הרבי מלובלין נעשה לרבי של חסידים. גדולי תלמידיו היו הרב ר' משה בן הרה"צ ר' דוד מלילוב, הרב ר' יוסלי מניישטט, הרב ר' ארון מקראקא, בני אותו צדיק בעל „מאור ושמש", הרב ר' שלמה מרדאמסק ועוד. בספרו „תפארת שלמה" מביא חדושי תורה משמו וקורא לו „אמ"ו". בשנת תקצ"א ד' אלול בהיותו בן יותר משבעים שנה נתבקש הרבי ר' ישעיה'לי

א) נוסח המצבה העתקתי מספר (כ"י) „אבני זכרון" לר' שמואל וועלטסמאן מקליש.

ב) בעל „שם הגדולים החדש" כותב: הרב מו"ה ישעיה הוא הגאון התריף עוקר הרים בוצינא קדישא טופת הדור קדוש יאמר לו אב"ד דק"ק פרושדבורז וגדול שמו בישראל, הוא תלמיד מובהק של הרב הגדול קדוש ה' מו"ה יעקב יצחק הלוי זצ"ל מלובלין, עמיתו וחברו של הגאון אלקי היהודי מפרשיסחא זי"ע.

בישיבה של מעלה. א) סביב לקברו נבנה „אהל" של לבנים ורבים באים בתוכו להתפלל לצת מצוא. הניח כתבים של חדושי תורה בהלכה ואגדה ולא נדפסו. ראיתי כתב ידו והנה הוא תם ויפה.

בימי אותו צדיק יצא צו מטעם הממשלה הפולנית, כי כל איש צריך להקרא בכנוי משפחה. והנה כאשר שאלוהו, איזה שם-משפחה יקרא לו, ענה ואמר: שם משפחתי יהא „וועלטפרייד" (שמחת-עולם). ב) בודאי קרא למשפחתו שם זה בכונה רצויה וכו' מאיר היה מדייק בשמא (יומא פ"ג).

ב. בנו השני ר' אברהם היה פונה אל המסחר ויעש עושר, ויקרא בפי הבריות בשם „רייכער ר' אברהם". גם הוא, כפי הנראה, היה מופלג בתורה, באשר נקרא בתאר רבי, אבל היה עוסק במשא-ומתן ויהי איש-מצליח. לר' אברהם הצשיר הזה היה בן, ומאיר שמו, ויהי אחד המצוינים מתושבי לסק, ויתחתן בו הרב הגאון המפורסם ר' אלעזר הכהן אב"ד דק"ק וואידיסלוב, היינו, בת ר' מאיר מרת טויבע נשאה להבחור יקתואל זלמן בן הרב ר' אלעזר. ג) שמעתי אומרים, כי זה הבחור זלמן בא לעיר לסק ללמוד בישיבת אחד מידולי הכמיה, בודאי הוא בעל „עטרת פז", ושם מצא חן בעיני ר' מאיר ויקחהו לחתן לבתו הנזכרת.

א) בנו יחידו הרה"צ ר' עמנואל מאן להיות סמלא מקומו של אביו ברבנות תכף אחרי פטירתו, להיותו עדיין צעיר לימים, נתמנה הרה"צ ר' משה בן הרה"צ ר' דוד מלילוב לאב"ד בעיר פשדבורו, וכשנת תר"י אחרי אשר עלה הרב הצדיק ר' משה לארץ ישראל, עלה הרח"צ ר' עמנואל על כסא רבנותו של אביו, ורבים נהנו ממנו עצה ותושיה. בשנת תרכ"ה נבל למשכב ויסע לעיר ורשה לדרוש ברופאים, ונפטר שם ביום כ"ו לחדש שבט בשנת הס"ג ליצי חיי. ויהי מטלא סקומו בנו הרה"צ ר' אברהם משה. הוא הצתיק מושבו לעירה ראסצשא וגר שם איזה שנים, בסוף ימיו שב לעיר מולדתו פשדבורו ונפטר בשנת תרע"ח ביום ב"כ לחדש אלול בשנת הע"ח ליצי חיי. מנוחתו כבוד בתוך „האהל" של וקנו הרבי ר' ישעיה'לי. סהם יצאו משפחות מפורסמות בישראל.

ב) כן שמעתי מפי נכדו הרה"צ מו"ה עמנואל שליט"א מפה לודו. כתב ידי בנוגע למשפחתו הראיתי לו והסכים לדברי.

ג) כן רשם על הספר „אבן השוחם" הנגיד הנכבד החסיד ר' משה וילברשץ מלסק, שהיה בן משפחה זו. — הרב ר' אלעזר הכהן מואידיסלוב היה מפורסם בדורו לגאון. גדולי דורו פנו אליו בשאלות קשות ויתן הסכמות להדפסת ספרים חרשים. הגאון בעל „שמן רוקח" כותב בספרו זה בסימן ק"ו מאמר: השאלה ותשובה הנ"ל שלחתי לכבוד אחותי חרב הגאון המפורסם מו"ה אלעזר בץ אב"ד בק"ק וואידיסלאוו והסכים עמי לדינא וזאת תשובתו". תשובתו הארוכה בפלפול עמוק נדפסה בסימן ק"ח.

הרב ר' אלעזר היה בתן הרב הגדול מו"ה אריה ליב אב"ד דק"ק זאטושטש בן הרב ר' זאב וזאלף מלבוב נכד הגאון בעל „תורת היים" והרב הב"ח (מגילת יוחסין להרב ר' יוסף לוינשפיין). נפטר א' שבועות תק"ן. שמעתי אומרים, כי שם אבי ר' אלעזר היה משה מתושבי וואידיסלוב המפורסמים.

ר' יקתואל זלמן הכהן נעשה לאיש מסוים מאד, לאחד מתושבי לסק היותר נכבדים. לא אל הרבנות היו עיניו נשואות, אך היה עוסק במסחר, ויהי בעל תורה וגדולה ויקרא בפי הבריות בשם ר' זלמלי. בילדותו היה חברו של רבינו ר' שמחה בונם מפשיסחא, כי שניהם היו ילידי העיר וואידיסלוב. אבי הראשון היה שם רב אב"ד ואבי השני — מגיד-מישרים. מספרים, כי בהיות פעם אחת ר' זלמלי אצל הרבי ר' בונם בפשיסחא, כבדהו מאד ויצוה לתסידיו שילוהו עד מחוץ לעיר מהיותו יחסן. „התזכור זלמן", שאל לו אז הרבי ר' בונם. „כי פעם אחת רדפת אחרי וחפצת להכותני רצתי אני אל תוך בית הבעלמין, למען לא תוכל להדביקני, מהיותך כהן"?

זלמלי היה אחיו של הרב הגדול בתורה מו"ה אריה ליבוש אב"ד בעיר נובו-פולא, אבי אביו של אדמו"ר הגאון הצדיק ר' שלמה הכהן מרדאמסק בעל „תפארת שלמה", אולם כנויי משפחתם של שני האחים האלה לא היו שוים. כנוי משפחתו של ר' זלמלי היה רוזנבלום וכנוי משפחתו של ר' אריה ליבוש — רבינוביץ. לאביהם, הגאון ר' אלעזר לא היה עוד, כפי הנראה, שום כנוי-משפחה, והם קראו להם כנויים כחפצם.

ר' זלמלי נפטר בעוד לא מלאו לו ימיו בעיר קראקא בערך שנת תקפ"א, בעת ששהה בבית חתנו, ויחצבו לו קבר כפי כבודו, לא רחוק מקברו של הרמ"א. א) על מצבת קברו הוא מתואר: המופלג שלשלת היוחסין.

מספרים, שפעם אחת היה נכדו הנכבד הנגיד החסיד ר' ליבוש רוזנבלום מלסק, בן בנו ר' משה, אצל אדמו"ר הרבי הראשון מקוצק, ויאמר הרבי אל מקורבו החסיד מפורסם ר' הירש טומשובר: „שמיעס נאָר עפעס ניט דעם יונגען מאַן, כ'זעה אויף עהם אַנ'אור". אחרי כן השיב לו ר' הירש דבר: „ר'איז נישט קיין למדן". ויאמר הרבי: „נו, איז עס אַנ'אור יחוס".

ד. הרב ר' נתן.

אחרי מות הרב ר' אליקום גץ נתמנה ר' נתן בן ר' אברהם לרב אב"ד בקהלת לסק, כפי הרשום ברשימה להזכרת נשמות. שם זה לא נודע בישראל. מזה יש קצת ראיה, כי לא אב"ד ור"מ היה בלסק, אך מו"צ ממלא מקום רב היה שם. לפי השערתנו, בעת ההיא לא שבה עוד עיר לסק לשלותה ואיתנה אחרי רדתה פלאים מסבת השרפה הגדולה שהיתה שם בשנת תצ"ג, ולא יכלה אפוא למנות לה לרב את אחד מגדולי הדור, אשר יהיו מוכרחים לתת לו פרס מסוים. הן גם הרב ר' מאיר מתאונן בהקדמתו, כי אחרי מאורע השרפה ההוא

א) בניו הם: ולר' אברהם'ל מטובי העיר פיוטרקוב, חתן הרב הגדול הצדיק ר' ליבוש ר' שעבליס. 2) ר' זאב וואלף מטובי העיר לסק. 3) ר' משה רוזנבלום מטובי העיר לסק. 4) בתו מרת חוה היתה אשת הנכבד החסיד ונודע לשם ר' ליבוש וויעליטשקער מעיר זדונסקא-וואלא, חותנו של הרב הגדול בתורה בחסידות ובנדיבות הלב חכם ונבון מו"ה שמואל יעקב וויינברג רב אב"ד בעיר שעראדז. 5) בתו מרת חנה היתה אשת הנכבד ונודע לשם ר' מאיר לוקסנבורג מקראקא. בתו מרת רבקה שנקראה ריבה היתה אשת הנכבד ונודע לשם ר' זלמן ליבוש ברגר מעיר גיישטעט הסמוכה לעיר ראווא.

„אין לאנשי הקהלה שום מנהל ומחזיק מחזקת הבתים ואלופי הקהל חייבים לו סך מסוים". ובאמת אחרי עבור שנים אחדות כבר נמצא על כסא רבנות לסק אדם גדול, הלא הוא:

ה. הרב ר' פינחס זליג.

הרב ר' פינחס זליג בן המופלג בתורה ובחסידות מו"ה משה, נין ונכד להגאון רבן של ישראל בוצינא קדישא מו"ה יצחק, שהיה אב"ד ור"מ בקראקא, נודע בישראל לגדול בתורה וצדיק.

בשנת תקכ"ח הוציא לאור (בדפוס דיהרנפורט) ספרו החשוב מאד הנקוב בשם „עטרת פז". ספר זה, המחזיק שבעים גליונות, הוא פירוש על פסקי הלכות של רבינו אשר (הרא"ש) לסדר נשים על פי אמתה של תורה. השם „עטרת פז" קרא לו המחבר, באשר פינחס זליג שמו כאותיות פ"ז, ולפי הכתוב (תהלים): תשית לראשו עטרת פז.

והנה גם הוא היה כמו הרב ר' מאיר בן ר' אליקום גץ תלמיד מובהק לגאוני העיר פרג, וכן הוא כותב בהקדמתו: „עיקר למוד תורתנו הוא לעמוד על עיקרן של הדברים על פי אמתות של תורה, ולא להתעסק בחריפות של הבל הבונים עולמות שוא ומחריבים עלמא דקשוט. ודרך למוד זה למדתי בהיותי בימי חורפי בק"ק פראג עיר האלקים ושמשתי את החכמים הגדולים החריפים המפורסמים יושבי ביהמ"ד הגדול, המנצימים זה לזה בהלכה. ובראשם מ"ו הגאון החסיד המפורסם בקוראי שמו ר' שמואל קראקויער ז"ל, וזכיתי להנות מאורם וקבלתי מהם סוגיות הלמוד".

צדיק תמים היה הרב ר' פינחס זליג וכל עמלו להדפיס את ספרו „עטרת פז" היה לשם שמים, וכן הוא כותב בהקדמתו:

„יען שראיתי בספר „מגיד מישרים" להרב בית יוסף ממה שהניד לו מגיד מן השמים, שכמה פעמים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש משדרין לי שלמא על שטרח להעמיד דבריהם לפסק הלכה. כמה פעמים הצילו שלשה עמודי עולם הללו אותו מדין קשה שהיה נגזר עליו מן השמים ע"י בקשת רחמים שלהם, אמרתי בלבי בבא עת לפקודתי ביום המשפט אזכה גם אנכי לאחוז בכנף בגדי קדשו של הרבינו הרא"ש ואמינא מתניתא דמר קא מתנינא, ואבקש מנשמתו הקדושה להיות לנשמתי לפרקליט ולמליץ יושר לפני השי"ת לפדותה מרדת שחת ח"ו".

את הספר „עטרת פז" הדפיס מכספו, בלי שום עזר מזולתו, גם לא בקש ולא קדם פני כל איש לקנות את הספר ממנו. ולא עוד אלא קבל על עצמו, לפי דבריו בהקדמתו, לבלי קחת במחיר ספרו מאת כל איש, אשר יבוא לקנות אותו מידו, יותר מן המחיר העולה לו לפי הוצאותיו להדפסתו. ובדברים נמרצים הוא מגנה את המחברים המסבבים על פתחי נדיבים למכור את ספריהם, כי „בזה הם מבזים את התורה בעיני הבריות" (לשונו שם). בעת ההיא, כפי הנראה, טוב היה מצבם הכלכלי של אנשי קהלה לסק, והמציאו

לרבם הגדול הזה פרנסה ברויח. אכן את כתביו על פסקי הלכות הרא"ש לסדר מועד, אשר לפי דבריו כבר היו מוכשרים לדפוס, לא הספיק עוד להוציא לאור, ולא נדפסו עוד.

בשנת תק"ל ז' ניסן נתבקש בישיבה של מעלה. קברו נקרא בלסק בשם: קברו של „עטרת פז". ממנו יצאו משפחות גדולות וידועות לישראל כמבואר להלן.

ו. הרב ר' אברהם הכהן.

אחד מאנשי השם, אשר כפי האמור למעלה, מצא הרב ר' מאיר בבואו לקהלת לסק, היה בודאי ר' יחיאל מיכל הכהן בן ר' אלעזר מוכיח.א) אבל הרב ר' פינחס זליג כבר מצא שם את בניו, שהיו מפורסמים יותר מאביהם, והם ר' אברהם, ר' שמואל ור' אלעזר.

ר' אברהם היה בן-עליה, חסיד וקדוש, חכם רזים ומחבר ספרים בחכמת הקבלה. אשר הלך בתורת הסגפנות ויזר מאכילה ושתיה ושנה במדה מפליאה מאד. במשך זמן רב ענה בצום נפשו כל ששת ימי המעשה עם הלילות. גם מסגופים אחרים לא מנע. ובכל זאת היה אדמוני ויפה מראה ולא נכר בפניו כל רושם מהסתגפותו, וכחו היה כה עצום ללמוד תורה בעמידה יומם ולילה בציון רב, ושכלו היה איתן להמציא בתורה חדושים נפלאים ולכתבם בספר בסדר נכון ובלשון למודים.

הוא התאמץ לראות שבעים פנים בתורה ולדעת ולהבין חמשים שערי בינה. את הכתוב (תהלים קי"ט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, היה הוא מבאר לו:ב) גל עיני, עין הוא שבעים פנים בתורה ואביטה נ' פלאות, כלומר נון שערי בינה. כי הנה כן כותב בעל „מגלה עמוקות" מי שמבין עין פנים בתורה הוא מבין נ' שערי בינה. דרכו היה לבאר את דברי התורה ע"פ סודות הקבלה, גמטריאות וצרופי אותיות, ובמסתרי התורה שם מצינו, ואולם גם בחכמת התלמוד ידיו רב לו וימציא בה סברות נכונות והגיוניות.ג)

א) הרב ר' עזריאל כותב בספרו „ריח נחוח" (ורשה ת"ר,) שהוא נכד הגאון מו"ה דוד ז"ל אבד"ק זוואניץ חתן הרב הגאון מו"ה אליעזר מוכיח אביו של הרב הגדול מו"ה יחיאל מיכל מק"ק לאסק, ממשפחת הגאון הגדול מו"ה יחיאל מיכל אב"ד בנימרוב שנהרג בעו"ה כ' סיון בשנת ת"ח ומזכירים נשמתו בכל ארץ פולין ביום כ' סיון.

ב) ראה בהקדמתו לספרו „עין פנים בתורה".

ג) אחת מספרותיו מובאת בספרו „וחשב לו הכהן" דף י"ב וזה"ל: ידוע שבכל מקום שבית שמאי ובית הלל חולקין, ב"ש מחמירין וב"ה מקילין. ונ"ל ליתן טעם לשבח, שמצד השכל צריך הקפדן שמירה יתרה וגדרים וסייגים הרבה, מה שעניו אינו צריך, וידוע שב"ה היו עניוים וב"ש קפדנים, ומיראה הזאת היו מחמירים, וב"ה שהיו עניוים אינם צריכים לגדרים כמותם והיו יכולים להקיל, ושניהם היו צדיקים גמורים, זה לפי מדתו וזה לפי מדתו. ואם ישאל השואל, איזה דרך טוב שיבור לו האדם, הייתי אומר, המדה שאינה צריכה לגדר היא יותר טובה, כי הגדר אשר לפרוץ, ולכן אמרו חו"ל (עירובין י"ג) אע"פ שהללו אוסרין והללו מתירין אלו ואלו דברי אלקים חיים, ששניהם צדיקים גמורים, כל אחד לפי מדתו, ואע"ג דלבה בבית הלל, מפני שנוחים ועלובים הם, וזאת היא המדה המובחרת מכל המדות הנ"ל. יעו"ש באריכות.

בערך שנת תק"ל העתיק הרב ר' אברהם מושבו מעיר לסק ויתישב בעיר פירט אשר במדינת בייארן. א) ותהום קהלת היהודים בפירט למראה התנהגותו בחסידות ופרישות וסגפנות נפלאה. רבים מנדיבי הלב חפצו מאד להעניק לו מהונם, אבל הוא מאן לקחת מיד איש מאומה. כארבע שנים ישב שם ואחרי כן עלה לארץ ישראל וישכון בירושלים. רבני ירושלים הגדולים, ביניהם גם המופלא שבגאונים ר' יום טוב אלגאזי. כבדוהו ויעריצוהו עד מאד. בהסכמותיהם על ספריו הם מתארים אותו: „צדיק יסוד עולם", איש אלקים קדוש, הרב הדומה למלאך ה' צבאות".

אחרי שבתו בירושלים כעשר שנה, עברו עליו הרבה הרפתקאות, אשר הכריחוהו לצאת מארץ ישראל. „הנה חצי מקרי וילדי הזמן — הוא כותב בהקדמתו לספרו — אשר לא נתנו להכתב מטעמים רבים וכמוסים, נחתו בי. הן גרשוני מהסתפח בנחלת ה' ומשבת על אדמת קדשו".

הרב הגאון ר' צבי הירש אב"ד בעיר גלוגא רבתי מגלה טפח בדבר הסכוסה הזה, בכתבו בהסכמתו לספרו „עין פנים בתורה": ויעבר אברם בארץ הקדושה, שם אהלו ומשכנו זה כמה שנים, ועפ"י סבות רבות מוכרח לצאת חוצה לארץ, כי מעלו מעל בשליחותו, שנשלח לו מעם מנהיגי עמו המכירים ויודעים אותו, ושלטו ידי זרים ופסקו לחיותי, לכן בעל כרחו שלא בטובתו הוכרח לבא ולהתגולל בצער לצאת חוץ למקומו, אבל אברם הוא אברהם בצדקו מתחלתו ועד סופו, כאשר לי נאה להעיד, ידעתיו בהיותי בק"ק בראד ישב שם ימים רבים יותר משנה תמימה, ועסק בתעניתו משבת לשבת ולמד בעמידה ובלילה לא נתן לעיניו תנומה, וכן דרכו בהלוכו בקודש, בכל מקום אשר בא ונסע למסעיו התנהג בפרישותו וקדושתו".

לפני צאתו מירושלים מלאו רבניה וראשיה הגדולים את ידו לקבץ כסף מנדיבי עמנו אשר בחו"ל בעד העניים היושבים בארץ ישראל. לרגל מלאכותו זו היה הולך בגולה ממדינה למדינה ומעיר לעיר, בכל מקום אשר שם יהודים יושבים בכספר רב, ויפליא עין רואיו בחסידותו המופלגה, והשפעתו היתה גדולה על הרבה קהלות ישראל בנוגע לחזוק הדת והשלום. בכמה ערים שבהן לא נמצאו בתי כנסיות היה הוא מעורר ומפעיל את היהודים בכח מוסרו למלאות את החסרון הזה. ובקהלות שבהן פרצו מחלוקות, עשה הוא שלום בין

א) כן נראה מדברי הסכמתו של הרב הגאון ר' צבי הירש אב"ד בעיר פיורדא, שנתן לו בשנת תקמ"ד להדפסת ספרו „וחשב לו הכהן", והוא כותב שם בין יתר דבריו: הלא זה האיש חרב חמופלג והסיד הבובהק המפורסם מו"ה אברהם הכהן מלאסק, הגדיל עצה הפליא תושיה בחסידותו ופרישתו גם היום גם תמול, בהיות שבתו עמנו כעת גם קדם מפעליו מאז זה כארבע עשרה שנה בהיותו מתגורר פה איזה שנים, כפי אשר שמעתי עליו לאמר הואיל הלך אחרי צו לצו קו לקו משמרת למשמרת בפרישתו הרבה ובדידתו המופלגת מאד, ועשה והצליח בידו בעזרת רוכב שמים הנותן עצבה לירואיו המתאמצים בעבודתו, היתה לו הלילה משמר והיום למלאכה לכל מלאכת עבודת ה', וכל עת היותו פה נער כפיו מתמוך באחת הנדבות והתשורות על יתר צרכי נפשו, ועיניו לא נשא אל נדבות בני ישראל לקחת מיד איש מאומה, והכין לו אחרי כן לעלות לארץ ישראל וכו'.

המפלגות. לפעמים דרוש דרש בבתי כנסיות לפני קהל ועדה. א) בהיותו נודד במרחקי תבל הוציא לאור ספרים בחכמת הקבלה, גמטריאות וצרופים, בהסכמת גדולי דורו. נקובים הם בשמות „וחשב לו הכהן" (פיורדא תקמ"ד, מ' דפים) „ושב הכהן" (ליווארניא תקמ"ז, נ' דפים) „בית יעקב" ליווארניא תקנ"ב. מ"ז דפים) „עין פנים בתורה ב) (ורשה תקנ"ז, ל"ה דפים). והספרים נדפסו בפורמט של שמינית הגליון.

בספרו האחרון, שהנהו, לפי דבריו בהקדמתו, אך הקדמה לספר גדול, אשר עמדו בכתובים, הוא מתרץ בשבעים אופנים את קושיתו של ספר „הזהר", למה מתחילה התורה באות ב' ולא באות א', שהיא הראשונה שבאותיות. ואף זאת יודיענו הרב ר' אברהם שם, כי כל אחד מספריו הנזכרים חבר במשך כשני או כשלשה שבועות. הנה כי כן עבד עבודה רבה וכבדה בעל הצומות הגדול הזה!

בתחלת הספר „וחשב לו הכהן" נדפס „לוח הטעות", לתקן איזו טעיות שנעלו בדפוס, והמדפיס כותב בהתנצלות כעין הקדמה ללוח הזה לאמר: הנה ידוע בשער בת רבים, כי כשם שאי אפשר לבר בלי תבן, כן אי אפשר לדפוס בלא טעות. בפרט לספר הלזה אשר ידוע לכל יודעי ומכירי גודל פרישות קדושות של הרב המחבר נרו, שעומד כל היום מעוטף בטליתו ותפילין בראשו ולא פוסק פומי' מגירסא, ולא פונה להשגיח בכל הנעשה תחת השמש, ומתוך כך לא השגיח בהשגחה פרטית בשעת ההעתקה והדפוס, ומתוך כך נפלו איזו טעיות בהדפסת הספר, לכן הצנתי פה לוח הטעות אשר תקן המחבר.

מספרים, כי בעת היות הרב ר' אברהם בברלין, נשמע באקדמיה המקומית, כי יש בעיר איש נפלא כמוהו, המענה גפשו בצום „משבת לשבת" ועם זה הוא בריא וחזק. ויחפצו הרופאים לראותו ולהוכח אם אמת הדבר הזה, ויבקשוהו מאד, כי משום מטרה מדעית יתיצב לפני ועד רופאים מומחים. והנה ר' אברהם מלא רצונם, ויבחנוהו ויבדקוהו וישימו עליו משמר כמה ימים, ויראו כי ביום השבת הוא אוכל הרבה מאד, ויחליטו הרופאים, כי אכילתו המרובה אחרי צומו, היא הפלא ופלא יותר מתעניתו הארוכה.

ומה נפלא הדבר, כי גם לאיש אלקים קדוש כמוהו נמצאו חושדים ונרגנים עזי פנים, אשר מררו חייו. גם בהיותו שוכן בארץ ישראל גם בהיותו בארץ הגולה רבות סבל, כפי הנראה, מאנשים כאלה. אגודת רבנים גדולי תורה במנין עשרה מעיר תוניס מודיעים לנו את זאת בהסכמתם לספרו:

א) בספרו „ושב הכהן" דף כ' הוא מביא מה שדרש בביהכ"נ הנקרא אנ"ש בעיר פרג ונושא דרשתו היה דבר יקר ששמע בשם אביו ז"ל.

ב) על הספר הזה נמצאת הסכמה גם מן וקנינו הנאון המפורסם ר' צבי הירש אב"ד בעיר ברלין ואלה דבריו: עם תיות גדר גדול גדרתי בעדי, לבלתי שלוח ידי בכתב סליחה על פני הוצות, מ"ם לא יכולתי למנוע את עצמי מלשאת פני גבר, מי גבר באברהם, ה"ה סוכ"ז הרב המופלג כמהורר אברהם הכהן מלאסק. נודע בשערים שמו זה רבות בשנים אשר הגדיל לעשות, ואין זכרון לאיש אשר יעשה כמעשהו בשבתו בתענית מדי שבת בשבתו ששת ימים בשבוע ולילותיהם עמהם, ויושב בביהמ"ד עוסק בתורתו ונדד שנתו, יעם כל זאת בכחו אז כן כחו עתה, מעמיק בתורה בכל מלאכת מחשבת מי שנים ברוחו, גם בזאת לא הניח ידו מלעיין במילי דאתאמרן כי מדרשא בשמעתא ואגדתא, כאשר שמעה אזני אשר חניד לאדם מה שיחו וכו', בשנת סלעי „ו מ צ ו ד ת י" לפ"ק.

„הן בעון אין לך דור שאין בו א) וכו', ויהי אנשים אשר היו תמהים, ויאמרו איש אל רעהו, הן האדם היה כאחד ממנו, היאומן כי יסופר, יעמד חי ופניו צהובות ולחם לא אכל, כל שעסקו דין עסק סדר תעניות אלו, הנהיה כדבר הזה או הנשמע, הנה זה עומד לשרת היה קשה לישראל, צדק יקראהו בדר' ינחנו אכסניא נאה בית צדיקים. נשיא אחד מן הרמחים אשר בק"ק ניצא די פריוויגצא המון כה"ר יעקב טריויס נר"ו, כשמעו את רנתם ויתעבר ואש נשקה ביעקב, ויצו עליו כי ינסו אנשים של ארבעה ראשי, לא זזה ידם מתחת ידו שבועות תמימות תלתא כחדא בז' חקירות ואמרו לה בדיקין שבעין ויקם עדות ביעקב, לו האמינו מלכי ארץ וכל העם מקצה כולם עונים אחריו מקודש מקודש, עדות לישראל, בעשרה נסיונות נתנסה אברהם".

והנה גם חסידותו המופלגה של הרב ר' אברהם הכהן לא מנעתו מלקלל את מזעזיו ומחרפיו. הלא פה דבריו בהקדמתו:

„באמת ה' יודע, כי אלו היו נותנים לי כל כסף וזהב שבעולם, למען צאת משם, לא נדה כף רגלו הצג בחוץ לארץ, מי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה. ובאמת כתיב ויביטו אחרי משה וכו', אמנם ה' הוא היודע, כי אין און בחובי ואין ברוחי רמיה, הוא יודע תומת לבבי ועוצם תשוקתי לבלתי נדוד מאדמת הקודש ולא מרוחי אני סובב והולך, אך סבות מסבות שונות אשר גזרה חכמתו עלי, הובילו רגלו לגור רחוק מאדמתו, והם יוליכוני בארץ הזאת סובב סובב, ומי יהרהר אחרי משפטיו, וממנו לא נעלם, כי יש בידי לברר תומתי וצדקתי, ואך הבל יפצה פי דוברי עתק עלי, כזב ושקר יביע רוחם, ה' ישלם להם כפעלם ואשמתם תבוא עליהם, יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, כי משפט ה' גזר אומר להקרני כל הסבות האלה, ואולי למען יצאו לאור חבורי אשר חברתי המספרים תהלת ה' וכבוד תורתו, ואות יתנו על גודל עומקה, הביאני עד הלום, וגם ת"ל נתגלגלה על ידי זכות, כי בכמה ערי ישראל אשר במדינה הזאת, אשר לא היו בנויים שם בתי כנסיות ודברתי על לבם ולא הפרו עצתי וגם ברבות מערי ישראל נעשה שלום ביניהם על ידי".

בתקופת זמן כחמש עשרה שנה היה הרב ר' אברהם הכהן סובב הולך בקהלות היהודים אשר בארצות הגולה בתור שד"ר מירשלים, בעוד נפשו נכספה גם כלתה לשוב לארץ הקדושה. תחת הקדמתו הוא חותם: „הקטן אברהם בהרבני המופלג מר יחיאל מיכל כ"ץ זצ"ל מלאסק שד"ר מירושלים עה"ק תובב"א". שד"ר הוא ראשי התבות: שלוחא דרחמנא.

בשהותו לרגל משלחתו באמסטרדם דבקה בו מחלת הצמאון-למים (וואַסערזוכט) וסכנה נשקפה לחייו. עוד גל אחד עבר על ראשו אז, אשר כמעט בלעהו וישם קץ לחייו, כי נפל מלוא קומתו ארצה ועצם כתפו נשברה.

א) כודאי היתה כוונתם לומר, אין לך דור שאין בו עוי פנים, באשר כן נמצא בגמרא (חגיגה י"ג), „תניא אמר ר' שמעון החסיד, אלו תתקע"ד דורות שקדמו להבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו, עמד הקב"ה ומרדן ושתלן בכל דור ודור וחן הן עוי פנים שבדור".

ואולם, להיותו מבורך בבריאות בלתי מצויה, התגבר על מחלתו האנושה ומבאוביו שהמהו, ויחזק כחו עוד יותר, מאשר היה קודם.

אז נתגברה בו התשוקה לעלות ולראות את פני האדון ה' צבאות ולהודות לו על חסדו אשר גמל עמדו (כן הוא כותב בהקדמתו). ועוד לזאת ערגה נפשו, כי בשובו בשלום לירושלים, ישלים את ספרו והעריך הכהן, שהוא הערכה גדולה על כל הצירופים וביאור רחב על שער הצירוף מספר הפרדס, ויוציאו לאור ויחלקו ביעקב חנם ממש, לזכות בו את הרבים, „אם יהיה ביכולתו לפזר ממונו משלו בלי כיוץ של בו"ד" (לשונו). כן היה חביב וחשוב בעיניו ספרו זה וישתוקק להפיצו בישראל.

והנה אחרי הדפיסו את ספרו „עין פנים בתורה", אשר נדיב ושוע אחד, שחפץ בהצלם שמו, נתן לו את כל ההוצאות להדפסתו, עלתה בידו לשום לדרך פעמיו ולעלות לארץ החמדה. לפי הנראה, קנו ממנו נדיבים רבים את ספרו זה ביותר מכדי שויו, בהפצם לתמכו שיוכל להוציא חפצו לפעולה. וכן הוא מברך את תומכיו בהקדמתו:

„ויהי' ה' חופף על כל המטיבים עמדי, כמאמר הזהר בפ' ויחי והובא בספר של"ה דף הנ"ל, בהפלגתו בשכר הגדול למען דטהיד למרא דאורייתא, ועל אופן זה מותר לקבל צדקה, כי לולא זאת, היה ח"ו הנותן עובר על למני עוד וכו', ואיך הפליגו חז"ל בגודל מתן שכרו". ועוד זאת הוא מבטיחם שם, כי יתפלל בעדם ובעד המסתופפים בצלם בהפרטת שמם נגד כותל המערבי, שבכל צד שיפנו יצליחו.

והנה רבות מחשבות קדושות היו בלב איש קדוש ההוא בבואו ירושלימה, אבל לא יצאו לפעולה, כי לא ארכו לו שם הימים וימת מות קדושים בידי עריצי גוים. עת צרה היתה ליהודים העת ההיא בירושלים, התוגרמים הטילו עליהם מס כבד מנשוא, ובתור ערבון תפשו זקנים ונכבדים בישראל, ביניהם גם את הרב ר' אברהם, וישימם במשמר, ויהי כאשר לא הובא הכסף לאוצר הממשלה במועדו, יסר יסרוהו מאד, חבטוהו בקרקע ועל כל מכה ומכה היה אומר אותו צדיק: גם זו לטובה. ומסכת הענויים מת ויובל לקבורת בעיר צפת. (אוצר ישראל חלק א'). זהו דודנו הקדוש מו"ה אברהם הכהן ז"ל, אשר לפי עדותו של אבא במכתבו הנדפס בספר „תפארת אדם" (דף ל"ד) ברך את משפחתו וגם ברכתו נתקימה.

הרב ר' אברהם בא בהסכמה על הספר „ברכת אברהם" לחתן אחותו ר' אברהם קצינלנבוגען מלסק, אשר על אדותיו כתוב להלן פרק מיוחד. ויש גם ספרים אחרים שעליהם נמצאת הסכמתו. ראיתי כתב ידו והוא יפה מאד.

יש אומרים, כי צדיק זה הלך לעולמו בלא בנים, אבל שמו ינון לעולם.

ז. הרב ר' שמואל הכהן.

א. ר' שמואל הכהן, אחיו הגדול של החסיד הקדוש ר' אברהם[א] היה חתן הגביר הצדיק ר' איצק גאלדעס מתושבי לסק. שמו נודע להלה ולתפארת בכל מדינת פולניה בגלל יחסנותו, למדנותו, הסידותו ועשרו, וגם בגלל בניו וחתניו, בניהם וחתניהם, שהיו גדולים בתורה ומפורסמים בישראל. בפי הבריות בחוץ לעירו הוא נקרא בשם ר' שמואל לסקר. ב) במשך זמן רב היתה נתונה לו קבלנות ליציקת מטבעות מאת הממשלה הפולנית, ג) כי בעת ההיא נמצאו בפולניה אומנים יהודים רבים, שהיו מומחים ביותר לאותה מלאכה. והנה בו בטחה הממשלה, כי מלאכה חשובה זו תעשה באמונה.

ר' שמואל כ"ץ היה שורש פורה חכמים וצדיקים והתורה לא משה מזרעו עד היום הזה. הנה כי כן כותב עליו נכדו הגאון ר' אלעזר בסוף ספרו „שמן רוקח" (נובידבור תקמ"ח):

„ויהי שמואל מעלה העולה, פניו יאיר סלה, שם משמואל הולך וגדול עד כי למספר חדל, ה"ה אבי זקני אבי אמי, זה קנה חכמה קנה בינה, מיחוסי כהונה, ה"בני המופלג בתורה וביראה, החכם השלם המפורסם במעלות ומדות תרומיות כ"ש מו"ה שמואל כ"ץ נ"י, בהמנוח המפורסם בתורה וביראה מו"ה יחיאל מיכל כ"ץ זצ"ל, בהרב הגדול המפורסם מו"ה אלעזר מוכיח זצ"ל, בהרב הגדול מו"ה יעקב זצ"ל, חתן הרב הגדול מו"ה אברהם זצ"ל אחיו של רבינו הגדול מהרש"א זצ"ל. יוסיף ה' ימים על ימיו, עולמו יראה בחייו ותקותו לדור דורים, תולדותיו כיוצא בו, זרע קודש, גזע ישישים, חכמי חרשים, בנין וחתני רבנן מובהקים, שמם בשערים נודע, כלכל ודרדע, ופרי קודש הלולים כמותם, חוט המשולש לא במהרה ינתק, ומכאן והלאה התורה מחזרת אל אכסניא שלה".

והנה כאשר ראה הרב הגאון ר' אלעזר באספקלריה מאירה שלו, כן היה.

ב. בנו ר' יצחק אשר גר בפלוצק ונקרא בפי הבריות בשם ר' איטשעלי פלאצקער, היה מבני עליה המעטים, גדול היה בתורה וצדיק כביר. ויזכה גם למעלת עושר. בימי בחרותו בוראי היה לומד תורה אצל הגאון בעל „עטרת פז". ובהיותו סמוך על שלחן חותנו הגביר ר' משה באק מפלאצק, עזב את ביתו ונסע לפיורדא וילמוד שלש שנים בישיבת הגאון ר' משולם זלמן בעל „בנדי כהונה", בעוד אשר לא ידעו בביתו, לאן נסע. כל ימיו הרביץ תורה ברבים ולא הפסיק מלמוד ישיבה בלתי אם מדי נסעו אחת בשנה לעיר לסק.

א) בספריו „ושב חבהן" „בית יעקב" הוא מביא, כי שמע מפי אחיו הגדול ר' שמואל חדושי תורה בשם אביו ר' יחיאל מיכל.

ב) הרה"ג ר' צא"י מיוזלש אב"ד בעיר לסק הי"ו כותב במכתבו אלי: „נהירנא שהרב הקדוש מו"ה חיים מסאנו זצ"ל שאלני על עירי, אם זהו לאסק שהיה שם ר' שמואל לאסקער. כן הוא עוד מפורסם אצל נדולי הדור".

ג) דבר זה הוא מקובל בקרב משפחתו.

לקיים מצות כבוד אב ואם, בעת נסעו בכל שנה ליריד פרנקפורט דאדר, לקנות שם סחורה לחנותו, אשר בה היתה אשתו נושאת ונותנת. ואף בהיותו טרוד ביומא דשוקא בעיר זו, לא היה הולך ד' אמות בלא תורה. ואפילו מדי דברו עם נכרים בעת ההיא, היה לוחש בשפתיו פעם בפעם דברי תורה. א)

ר' יצחק כ"ץ היה גם רודף צדקה וחסד במדה מפליאה. מעשה שבעת נסעו לעיר לסק, ואז מסלת-הברזל טרם תעשה בארץ פולניה, ויסר למלון אחד וימצא שם מת-מצוה, אשר קרוביו היו עניים מרודים ולא יכלו אפילו לשכור עגלה להובילו לעיר הקרובה לקבורה, ויטפל בו ר' יצחק בעצמו ויביאהו בעגלתו העירה. והנה החברה קדושה דרשה ממנו איזה מאות שקל כסף דמי-קבורה, וימהר וישלם את הכסף בלי התמהמה. והנה אותו צדיק היה שמח מדי דברו בעובדה זו, על אשר הקרה ה' לפניו מצוה גדולה של מת מצוה בצירוף תשלומין מעליא בעד הקבורה. ב)

עם כל התמדתו וגדולתו בתורה לא הניח אחריו שום חבור, אבל גאוני ישראל מוכירים אותו לכבוד ולתפארת. מחותנו הגאון בעל "חמדת שלמה" מתארהו בספרו סימן ח': "הרב הגדול המפורסם צדיק תמים חריף ובקי". הגאון בעל "שו"ת ברית אברהם" כותב עליו (חלק אה"ע סימן ע"א): "דוד זוגתי הרב הגדול הצדיק המפורסם מו"ה איצק כ"ץ זצ"ל". וכן מתארהו גם בן אחותו הגאון בעל "שמן רוקח" בסימן כ"ז. בשנת תקס"ה הלך לעולמו בעוד לא מלאו לו ששים שנה ובעיר פלוצק מנוחתו כבוד. ג)

ואלה תולדות ר' יצחק כ"ץ: 1. בתו מרת ריצה היתה אשת ר' יואל בן הרב תגאון בעל "חמדת שלמה" אב"ד בעיר ורשה, אשר התישב בעיר פלוצק. מחלצי הזוג הזה יצאו אנשים מצוינים מאד, הלא הם הרב הגדול בתורה ר' זאב וואלף ליפשיץ אב"ד בעיר מלאווע והרב הגדול בתורה ר' משה ליפשיץ אב"ד בעיר לודז. ר' יואל ליפשיץ נפטר בלא עתו ואלמנתו מרת ריצה נשאה לאיש בעל תורה וגדולה ויחוס-משפחה, הוא הרב ר' חיים בן הגאון והצדיק המפורסם ר' יהודה אב"ד בעיר רביטש במדינת אשכנז, שהיה חתן הגאון מאור הגולה ר' מאיר פוזנר אב"ד בעיר דנציג בעל "בית מאיר". ר' חיים היה מתושבי לסק ונתאלמן מאשתו הראשונה.

אותו צדיק ר' יהודה מרביטש התאמץ בכל יכולתו, להתחתן באנשי ארץ פולניה ולהושיב בפה את בניו, בראותו פריקת עול היהדות ההולכת ומתגברת בקרב היהודים תושבי ארץ אשכנז. ד) ובכן נעשה בנו ר' יחזקאל לתושב העיר לוטימורסק (ואחרי כמה שנים נתקבל לאב"ד בעיר לודז), בנו ר' שלמה לתושב העיר קליש, בנו ר' ברוך בנדיט לתושב העיר בלשקי ובנו הכי צעיר ר' חיים לתושב העיר לסק. ואולם להיותו בזווג שני חתן ר' איטשלי פלוצקער העתיק מושבו לעיר פלוצק.

א) בהקדמה לס' "לפטה יהודה".
ב) שם בהקדמה.
ג) כן שמעתי מנכדו הנכבד הנגיד המופלג בתורה והכמת מו"ה חייב אברהם טרונק נ"י.
ד) ספר "נזר היהוס" להרב ר' מאיר נומבורג מעיר זוואלין.

כנוי משפחתו של ר' חיים היה ליפשיץ, בעוד אשר כנוי משפחותיו של אחיו היה נומברג. דבר שכיח היה בימים ההם, כי ישבו אחים יחדו וכנויי משפחותיהם לא יהיו שוים, באשר איש איש קרא לו שם-משפחה כחפצו. הוא החליף מכתבים בפלפולי הלכה עם הרב הגאון ר' אברהם צבי בעל „ברית אברהם" מפיוטרקוב. הגאון הזה מפלפל בדבריו בחבה יתירה. וכן הוא מתארהו (חלק אה"ע ע"א): לכבוד אוה"נ הרבני המופלג החריף ושנון הנגיד וקצין מו"ה חיים נ"י. נפטר לערך שנת תק"ב.)

האשה החשובה מרת ריצה הוסיפה טבעת זהב לשלשלת היוחסין הגדולה של משפחתה, כי אחרי מות בעלה ר' חיים השיאה אחת מבנות ה, שהיתה לה ממנו, מרת פריבה לעלם נעלה מאד, בן איש מצוין ולמדן מופלג מו"ה דוד טרונק, שהיה מלמד נאמן ונודע לשם בעיר פלוצק, ותפרנס את התנה העלוי הזה כמה שנים, א) וברבות הימים נעשה לגאון ורבן של כל בני הגולה, הוא הרב ר' ישראל יהושע אב"ד ור"מ בעיר קוטנה, בעהמ"ח ספר „ישועות ישראל". (נפטר כ"ה תמוז תרנ"ג) ממנו יצאו משפחות גדולות ומפורסמות בישראל. חתנו היה הרב הגאון המפורסם ר' חיים אליעזר וואקס אב"ד בעיר קאליש.

2. בת ר' יצחק כץ השניה מרת שרה היתה אשת הצדיק וגביר נודע לתפארת ר' יהודה ליב קמפנר מפלוצק. ב) גם מזווג זה יצאו בני תורה וגדולה מפורסמים. בנם הבכור ר' חיים רפאל היה נגיד ומופל צדק, חתן הגביר הנודע לשם ר' משה הירש עהרליך מלובלין, שהיה חתן הגאון בעל ספר „ברית אברהם" מפיוטרקוב. גדול ממנו היה בנם השני ר' דוד אברהם מתושבי ביליסטוק. הוא היה כל ימיו עוסק במסחר ובכ"ז קבע עתים לתורה והיה „הכם ושלם חריף ובקי" ויחבר ספר בשם „למטה יהודה", חדושים על סדר מועד ומס' זבחים בצירוף שאלות ותשובות וחדושים על אגדות הש"ס, אשר נדפס בשנת תרנ"ב בעיר ורשה בהסכמות הגאונים ר' שמואל מוהליבר מביליסטוק ור' מאיר שמחה הכהן מדינבורג. ובשיה זו נפטר. לספרו זה עשה הקדמה ארוכה בשם „תפארת בנים אבותם". בה הוא מספר מכבוד אבותיו ובניהם הגדולים. אמו מרת שרה, הוא כותב, היתה אשה גדולה, חכמה וצדקת ובעלת מעשים טובים. מהיות בעלה אדם חלש היתה היא גם המפקחת על הליכות ביתה גם המנהלת של עסקי קבלנות גדולים. ובהשתדלותה יצאו מאות ואולי אלפי אסירים לחפשי, וזאת עשתה בלי שום תקוה לתשלום גמול ואפילו במקום שהיה לה מזה חשש סכנה. (נפטרה תקצ"א בהיות מגפה ר"ל בארצנו.) גם חתנים רבנים היו לר' יהודה ליב קמפנר וזוגתו. הלא הם הרב הגדול

א) כן שמעתי מנכדו הנכבד הנגיד המופלג כתורה ושלם במדעים ר' חיים אברהם טרונק פלוזו.

ב) אביו היה הגביר וצדיק נכבד ר' יהושע פלק מעיר קמפנה, אשר עם היותו עשיר גדול מסחר והתעניה הפסקות משבח לשבת במשך ארבעים שנה. נפטר י"ד אלול תקס"ו (בהקדמה לס' „למטה יהודה").

בתורה וצדיק ר' מאיר הכהן אב"ד בקהלת לוטימורסק, א) והרב הגדול בתורה ר' זאב וואלף אב"ד בעיר מלאווע בן גיסו ר' יואל ליפשיץ, והמופלג בתורה חסיד ועובד אלקים ר' יעקב שמלקי הלוי למשפחת הורביץ. נין ונכד להגאון ר' צבי הירש מברלין. 3. בן ר' יצחק כ"ץ הרב המופלג בתורה ובחסידות מאנשי השם ר' נתן הכהן היה חתן הרב הגאון ר' יהודה ליב מרגליות אבד"ק שעברשין בעל „פרי תבואה".

4. בתו מרת מרים היתה נשואה לאיש נכבד מאד מו"ה יעקב שלום ליפשיץ מעיר פיוטרקוב. ונולד להם בן וזאב וואלף שמו. אכן הזוג הזה נתפרד מסבה בלתי ידועה לנו. ונשאה לאיש נודע לשם ר' דן לנדה מגובי העיר פלוצק, שהיה אז אלמן מאשתו הראשונה מרת שרה, בת בתו של ר' שמואל הכהן. והנה האיש ואשתו השתדכו. בנה זאב וואלף לקח לו לאשה את בת בעלה ר' דן. ברבות הימים נתקבל ר' זאב וואלף ליפשיץ, שהיה גדול בתורה, לאב"ד בעיר ראדזינאווי ומלאווא ואח"כ לאב"ד בעיר אזורקוב. ושם מנוחתו כבוד. ממנו יצאו משפחות נכבדות מאד.

ר' דן לאנדוי היה מופלג בתורה חכם ומשכיל, ב) סוחר חרוץ ועשיר. ג) מעשה שחותנו ר' איטשלי פלוצקר שלח אותו לעיר פרניטשוב לנסות את העלם הנעלה מר אברהם בן ר' רפאל דובוינסקי, בחפצו לקחת אותו לחתן לבתו, וכאשר העלם מצא חן בעיניו מאד, לקחהו לחתן לבתו מרת רודע, שהיתה לו מאשתו הראשונה. וחתנו זה, אשר נתן לו ארוחה וכלכלה כמה שנים, נעשה לגדול בתורה וחסידות וקדושה מאד, ונתפרסם בישראל לגאון ואיש אלקים קדוש, הוא אדמו"ר הרב ר' אברהם מטשיכנוב. ד) ממנו יצאו דורות של חכמים וצדיקים שבהם ישראל יתפאר, כידוע. נפטר ה' אדר תרל"ה. הרב ר' אברהם נקרא בכנוי משפחה לאנדוי כשם משפחת חותנו.

א) הוא נפטר כעודנו באבו בשנת תקצ"ב והשאיר אחריו חבור יפה אך נעים על שתי מסכתות וחנהו בכתובים אצל נכד בנו המופלג הנגיד וי"א מו"ה אהרן הירש כהנישטאם מעיר לודז. (שם בהקדמה). מבנו ר' איטשע מאיר שמעתי, כי שתי המסכתות הן כתובות ובבא בתרא וכי גם שו"ת היו בידם ממנו.

ב) שמעתי מספרים, כי בהיות פעם אחת ר' דן לנדה בעיר ברלין בקר בביתו של החכם ר' נפתלי הירץ ווייזל.

ג) שמעתי מספרים, שהרב הקדוש ר' אברהם היה עוין את חותנו מפני ערמתו זו, שנודעה לו אחרי זמן רב. אבל עכ"פ עלינו להודות לר' דן לנדה, על אשר הכניס נטע נעמן זה לגן משפחתו של זקננו ר' שמואל הכהן. עוד טינא היתה בלבו של אותו צדיק על חותנו, יען אשר הראה אותו, בעת שחפץ לנסוע לפשיסחא אל „היהודי" הקדוש על פי עצתו של מורו ורבו הצדיק ר' אישלי מספרישקוב, ויגד הדבר לחותנו מפני הכבוד, ויאמר לו ר' דן, כי יחבה עוד איזה חדשים וישבור הוא עגלת צב ויסע עמו יחד לפשיסחא. בינתים נתבקש היהודי הקדוש בישיבה של בעלה. והנה כאשר פצר הרב ר' אברהם דבר בשם חותנו היה אומר: דן אומר כך וכך. גם היהודי הקדושי היה מצטער, על אשר לא בא אליו הרב ר' אברהם, וכן היה אומר: יודע אני שהוא קדוש מרחם ויכולתי להשפיע עליו. (קונטרס עץ אבות הנדפס בספר „תרושי מהרא"ך").

ד) ר' דן היה לו עסק קבלנות, להספיק צידה לחיל חצרסתים בשנת תקע"ב (1812) במסעם לרוסיה לרגלי מלחמתם, ובעת מפלתם הנוראה, אבד בספו בענין רע הזה. בן ספר הרב הגאון ר' יהושע'לי מקוטנא, כפי ששמעתי מאת נכדו ר' חיים אברהם טרונק.

5. בתו הכי צעירה מרת יטה היתה נשואה להרב המאוה"ג מו"ה אריה ליב לנדא אבד"ק ווישענראָד ואח"כ בק"ק וועגראָווי ושם מנוחתו כבוד. (ספר למטה יהודה).

ג. בנו השני של ר' שמואל הכהן היה אריה ליב. גם הוא היה „צדיק ומופלג בתורה". כן יכנהו הגאון בעל „שמן רוקח". כאחיו ר' יצחק מפלוצק התחתן גם הוא בנדולי תורה המפורסמים. בנו ר' אלכסנדר סנדר היה חתן הגאון המפורסם בדורו ר' משה מאניס אב"ד בעיר קעמפנע. חברו של הגאון ר' מאיר פוזנר. בספרו „צלעות הבית" הוא מזכיר שמו. ר' סנדר כ"ץ היה תושב העיר ורשה ויהי בן תורה וגדולה. ש"ב בעל „שמן רוקח" כותב עליו בסוף ספרו: והאי פרי קודש הלולים להכא דאתי בעיר מלוכה וורשה והי' לי לעזר ולסעד בעסק הדפסת ספרי זה. ובתו של ר' אריה ליב מרת קראסי (נפטרה י"א סיון תקפ"ט) היתה אשת הרב הגאון ר' מאיר צילך אב"ד בעיר לסק, אשר על אדותיו כתוב להלן פרק מיוחד.

ד. בנו השלישי של ר' שמואל הכהן היה הרבני המופלג בתורה ונודע לשם ר' יחיאל מיכל מתושבי העיר זאלאָשין. גם לו היו בנים וחתנים רבנים ומפורסמים בישראל. 1. בנו הרב הגאון ר' זאב וואלף, אשר נקרא בפי הכריות בשם ר' וועלוויל חריף, היה אב"ד בעיר לסק. אדותיו כתוב להלן פרק מיוחד. 2. בנו ר' יוסלי כהן היה גביר מפורסם ולמדן מופלג מתושבי העיר טשענסטכוב היותר נכבדים. מחותנו של הרב הגאון ר' עקיבא איגר. א) 3. ובתו מרת אסתר היתה אשת הרב הצדיק המפורסם ר' משה'לי מזאלאָשין בעה"מ „משפט צדק" על תהלים. מהם יצאו משפחות גדולות.

ה. בת ר' שמואל הכהן מרת יוכבד היתה אשת הרב הגאון החריף ר' יהודה הלוי פרנקל מליסא, אשר נקרא בפי הבריות בשם ר' יודל חריף, אב"ד בעיר לוטימורסק, מחבר הספר „בית יהודה", שהוצ או לאור נצר משרשיו הנגיד הת"ח ר' יוסף יוסקוביץ מלודז בשנת תרנ"ו. הגאון בעל „שמן רוקח" מזכירו בספרו זה סימן ל"א לאמר: ודכירנא בילדותי בהיותי בק' לאָסק שמעתי מפי בעל דודתי הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יהודא סנ"ל שתירץ על קושיא זו בדרך נכון מאד". הוא אבי משפחת פרנקל הלויה הגדולה ועל אדותה כתבתי פרק מיוחד בספרי „תפארת אדם".

ו. בתו מרת לאה ריצא היתה אשת ר' אריה ליב בן הרב אב"ד שבקהלתו ר' פינחס זליג. ע"ד השתדכותו של ר' שמואל הכהן עם הרב הזה שמעתי אנדה המספרת לאמר: „פעם אחת בעת שהיה דורש הרב ר' פינחס זליג בבית הכנסת הלסקאי, יצא ר' שמואל משם, ויציאת הצדיק מן המקום קדוש עשתה רושם על הנאספים והסבה בושה להרב, באשר דומה היה, כי מואס הוא את דרשתו. ויהי כעבור זמן-מה, התחיל ר' שמואל להיות יורד מנכסיו, ויחשוב, אולי נעניש בעון חללו כבודו של אותו צדיק. ויבקש מקום לפיסו ולחדש ברית ידידותם. אז עלה הרעיון בלבם, להתחתן איש באחיו, ויעשו כן.

א) ויעיין מפי הרב החריף המו"ק ר' יודל פרנקל מזה לאדו.

והנה מחלצי הזוג ההוא יצא גאון מפורסם בישראל, הוא הרב ר' אלעזר מחבר הספר „שמן רוקח" ועוד ספרים הרבה, אבי הגאון ר' בנימין אב"ד בעיר טעפעלשין, מחבר הספר „שערי תורה".

ר' אלעזר נולד בשנת תקי"ח בעיר מגורי הוריו ווָאידוסלב. בילדותו למד תורה בלסק אצל אבי אביו הגאון בעל „עטרת פז". בהיותו בן י"ז שנה וכבר נשא אשה נתקבל לדיין בעירו, ובהיותו בן כ' שנה נתקבל לרב אב"ד בעיר פילק. אחרי שבתו שם על כסא רבנותו עשרים שנה, היה תופש רבנות וישיבה בהצרים: טריטש, רנשבורג, פילזן גלאטי, וסנטוב במדינת הגר, ונפטר בשנת תקצ"ז כ"ז שבט בהיותו בן ע"ט שנה. א)

והנה מצבות-האבן, אשר הוצבו אצל קברי הורי ר' אלעזר, ילידי לסק וחניכיה, בודאי כבר נאכלו משני הזמן, אבל בנם הגדול הזה הציב להם מצבת-נייר, והיא קימת לעולם. הדברים האלה נדפסו בדף האחרון של ספרו „שמן רוקח":

„בן יכבד אב הראוי לברכה, אשרי שלו ככה, מזה בן מזה, כבוד או"מ הרבני המופלג הנגיד המפורסם מו"ה אריה ליב נ"י, ויש אם למקרא אם לבינה, אקרא קריאתה זו הלולה, ה"ה אמי מורתי הצדקנית המהוללה מרת לאה ריצה תחי'. אזכרה ימים מקדם הגיתי בכל פעלם, אשר אמנוני אמונת אומן והביאוני עד הלום, ולא חסו על ממונם ופזרו הון רב והעלו סופרים ללמדני להועיל, וביחוד מורי אלוף נעורי הרב הגדול החריף המפורסם מו"ה איצק חנהליש נ"י מק"ק פינטשוב. ישלם ה' פעלם, יאריך ימיהם וימי בניהם, אחי ה"ה הרבני המופלג בתורה וביראה והשנון מו"ה משה נ"י ואחי ילד שעשועים היניק וחכים כמר גרשון שיחי', יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, כולם יעמדו על ברכה, ברכה עליונה מאת שוכן מעונה".

3. אחת מבנות ר' שמואל היתה אשת הרב המופלג בתורה הצדיק מו"ה יהודה ליבוש ליפשיץ, בן הרה"ג מו"ה מיכל ליפשיץ אבד"ק חנטשין. והנה גם מהם יצאו גדולים וטובים וצדיקים מפורסמים. בתם מרת רבקה היתה אשת הגאון החריף המפורסם ר' אברהם הירש אבד"ק פיוטרקוב מחבר הספר „ברית אברהם", ולא ילדה לו בנים זכרים רק בנות שהיו נשואות לאנשים מפורסמים. והנה הגאון ההוא הלך לעולמו בעוד לא מלאו לו ימיו ואלמנתו מרת רבקה נשאה להגאון הצדיק המפורסם ר' חיים אויערבך אב"ד בעיר לונטשיץ, שהיה אז אלמן מאשתו הראשונה, וילדה לו בן יחיד ואליעזר שמו, שנעשה לגאון וא"ש קדוש, מחבר הספרים „מגדנות אליעזר" „והדושי מהר"א", ויהי חתן אחת מנכדותיו של ר' שמואל הכהן, היא הגבירה הצדקת מרת הינדה נלקין מקליש. (ראה בספרי „תפארת אדם" דף צ"ח וההקדמה לספר חדושי מהר"א הנדפס בפיוטרקוב תרפ"ה). ועוד חתן אחד היה להרב ר' יהודה ליבוש ליפשיץ הוא התלמיד-חכם הנודע לשם ולתהלה ר' משולם הורביץ, אבי הרב הגדול בתורה הגביר המפורסם פאר ישראל ר' מאטיל הורביץ מפיוטרקוב, מהם יצאו משפחות נכבדות מאד.

א) דברי תולדותיו כתובים ע"י נכדו הרב ר"א מינץ אב"ד בקעמפענע בהקדמתו לספרו „שמן רוקח" הלק שלישי.

ח. ועוד בת ר' שמואל היתה אשת הרבני המופלג בתורה ר' שמעון מתושבי לסק, ובנם היה איש נודע לשם מופלג בתורה וצדיק ר' יוסף, אבי הרב הגאון המפורסם ר' אברהם אלעזר בעל „האבני קודש". וכמדומה לי כי ר' שמעון היה בן הרב ר' איצק גאלדבס, וכן כתוב בספר „לוחות זכרון", וממילא היה חתן אחותו וגיסו ר' שמואל הכהן. א)

הרב ר' שמואל כ"ץ זכה לזקנה מופלגה. נכדו בעל „שמן רוקח" כותב עליו בספרו זה (חלק א' סימן כ"ז) „הרב הישיש". אבל שנת פטירתו וכיקום קבורתו אין אנו יודעים. פעם היה אומר, כן שמעתי מספרים, כי יבוא יום, אם שלשה אנשים במדינתנו יסיחו בדברי תורה, יהיה בודאי אחד מהם נכדו. כן היה בטוח, שהתורה לא תמוש מזרעו. ובאמת יש מזרעו בכל תפוצות ישראל רבנים וצדיקים.

ח. הרב ר' אלעזר הכהן.

ר' אלעזר, הבן השלישי לר' יחיאל מיכל הכהן, לא היה מפורסם בישראל כאחיו ר' אברהם ור' שמואל, אבל גם הוא היה, כפי הנראה, תלמיד-חכם מצוין ויקחהו הגביר הצדיק ר' איצק גאלדבס מלסק לחתן לבתו מרת פייגה. שני האחים, ר' שמואל ור' אלעזר, נשאו שתי אחיות. על אדות צאצאיו של ר' אלעזר אנו יודעים רק זאת, כי היה לו בן ששמו יחיאל מיכל, ולו היה בן, אשר היה גביר נכבד בעמו מופלג בתורה ויראת ה' מטובי העיר ורשה ונקרא בפי הבריות בשם ר' וואלף לייפציגער. ב) והנה בשנת תקנ"א נולד לר' וואלף בן. ויקרא שמו כשם זקנו ר' אלעזר, ויתאמץ מאד לגדלהו לתורה ולמעשים טובים, ובאמת נעשה ברבות הימים לגאון ואיש קדוש מפורסם בישראל, הוא הרב ר' אלעזר הכהן אב"ד בעיר מאקאווע, פולטוסק, פלוצק וסוכוטשוב ופה מנוחתו כבוד.

הגביר ר' וואלף הכהן השתדל הרבה מאד לקחת אשה לבנו זה בת תלמיד-חכם אמתי, יגע ומצא, כי השיא לו את בתו של הגאון האמתי המפורסם רבינו יעקב מליסא מרת בריינדל. והנה תכף אחר כתיבת התנאים לקח הגאון ההוא את החתן מר אלעזר לביתו ללמוד בישיבתו והגביר ר' וואלף לקח את הכלה לביתו. וחתונתם היתה ברוב פאר בוורשה בבית אבי החתן. ופה היה משכן הזוג. ויקח לו ר' וואלף את שאר-בשרו, שני בשני, הרב הגדול בתורה החריף ר' זאב וואלף הכהן מואלקשין, שנתקבל אח"כ לרב אב"ד בלסק, להיות מלמד לבנו, ויתן לו פרס מסוים. ואחרי עבור שנה אחת הצעיק הרב ר' אלעזר מושבו לעיר ליסא וילמוד בשקידה רבה בישיבת חותנו הגאון, ושם נעשה לגדול בתורה ומומחה לרבים.

א) כן העירנו בסבתנו אלי נכדו איש הנכבד ר' מרדכי וויטץ מקאליש.

ב) דבר זה נודע לי מכתבי-יחוס ישן שנמצא ביד נכדו של הרב ר' אבלי חריף מקליש הוא איש הנכבד ותכיר ר' וואלף ליב פראסס מלודז.

אחרי אשר עברו שנים אחדות, העתיק שוב ר' אלעזר את מושבו לעיר ורשה, ואביו הספיק לו כל צרכיו. השוע והנדיב ר' וואלף הכהן הלך לעולמו והנחיל לבניו הון רב. ר' אלעזר היה עוסק בתורה וזוגתו היתה עוסקת במסחר, אבל לא הצליחה במעשיה. בעת ההיא התעתדה ממשלת רוסיה לבנות מבצר (ציטאדעל) סביב לעיר ורשה, ותפרסם, כי רוצה היא למזור בפומבי את הקבלנות להקמת הבנין הגדול הזה. ותהי התחרות בין קבלנים יהודים. אז זכה הרב ר' אלעזר בחברת שותף אחד בקבלנות של בנין הציטדל, ויקוה להרויח הרבה בעסק זה, אבל באמת היה עסק ביש מאד ויצא נקי מנכסיו. א) ויהי אפוא מוכרח לקבל עליו עול רבנות. והנה שלשה קנדידטים היו אז לרבנות העיר ורשה: הרב ר' יצחק מאיר בעל „החדושי רי"מ", הרב ר' אלעזר הכהן והרב ר' חיים דוידזון. ואולם מהיות הראשונים „חסידים מסתופפים בצל רבי" הוכרע הכף בהיות אספה לבחירת רב לטובת האחרון.

הרב ר' אלעזר היה חסיד אמתי, בתחלה דבק אחרי הרבי ר' שמחה בונם מפרשיסחא, ואחרי פטירתו היה מן החסידים הגדולים של אדמו"ר ר"מ מקוצק, אצלו היה בעל-תוקע, ואחרי פטירתו נלוה אל ידידו מנוער אדמו"ר הגאון בעל „החדושי רי"ם" ואחרי הסתלקותו של רבו זה, בשנת תרכ"ו הסתופף בצל אדמו"ר הגאון הצדיק מהר"א מטשיכנוב. בשנת תרמ"ב כ"א מרחשון נתבקש אותו צדיק בישיבה של מעלה. ממנו יצאו משפחות גדולות ופורסמות. בניו היו הרב הגדול בתורה ר' אברהם מו"ץ בעיר ורשה והרב ר' צבי הירש אב"ד בעיר זגירז, וחתנו היה הרב הגאון מאור הגולה ר' דוד אב"ד בעיר לסק, אשר על אדותיו קבוע בספר זה פרק מיוחד.

בשנת תרע"ג הוציא לאור בנו הרב ר' יהושע ח"ב מספרו של מר אביו „חדושי מהראך" בצרוף „קונטרס עץ אבות" משלו, שבו הוא מספר בפרטות מתפארת אבותיו הגדולים. ובגלל זה לו נאוה תהלה, והנה כן כותב ר' אלעזר בהסכמתו לספר „שם הגדולים החדש", „כי ספר זה הוא משום יקרא דשכבי, והצדיקים, כאשר ברחו מן הכבוד בחייהם, כן רודף אחריהם הכבוד אחרי מותם, וה' מעורר בכל דור ודור אנשי מדע שיחברו חבורים להזכיר שמות הצדיקים והתמימים אשר בארץ המה". יעו"ש.

ט. הרב ר' איצק גאלדעס.

ר' איצק גולדס מתושבי לסק היה מפורסם למופלג בתורה וצדיק וגם היה מבורך בהון ועושר. הרב ר' מאיר בן ר' אליקום גץ בכתבו, שמצא בלסק אנשי שם, כאשר הזכרתי למעלה, התכוון בודאי ג"כ על ר' איצק גולדס. הנה לו היו כפי המקובל בקרב בני משפחתו, שמונה בנות, אשר השיא אותן לתלמידי-חכמים, ואח"כ נעשו לגדולים בתורה, פארי זמנם, ונודעים לנו אך חמשה מהם: 1. ר' שמואל הכהן. 2. ר' אלעזר הכהן. 3. ר' יחיאל מיכל הכהן מלסק (נפטר כ' שבט תקמ"ט), אבי הרב הגאון ר' אבלי חריף אב"ד

א) כי שר רוסי חכמיה להם, שישלה לעבודת המבצר פועלים מרוסיה על חשבון הממשלה — ולא קיים הבטחתו.

בעיר קליש. שם אמו היה פייגה. 4. הרב הגדול בתורה ר' אייזק אב"ד בעיר בלשקי (שם אשתו הרבנית אייגלה). והוא היה חותנו של הרב ר' יהודה ליב ליפשיץ אב"ד בק' בלשקה ואפאטשנא, אבי הגאון בעה"מ ספר „זר זהב" על ספר המכריע. 5. הגביר המפורסם הצדיק מו"ה מאיר הענדלעס מתושבי העיר לסק. לו היו שלשה בנים מופלגים בתורה, ואחד מהם היה הרב ר' שמואל דיין ומו"ץ בעיר קצמענה, ואחד מחתניו של ר' מאיר היה הרבני הנגיד הצדיק מו"ה משה ווישעגראדער מלסק, אבי הרבני הנגיד הצדיק מו"ה איצק לסקר בעיר לובראניץ. הוא אביו של הרבני ר' מאיר לאסקר משם (אשר כתב ספר היחוס הזה) וחותנו של הרב הגדול הצדיק המפורסם השלם בתורה וחכמה מו"ה שלמה זלמן פוזנר מעיר לובראניץ, אשר נתקבל להיות רב אב"ד בכמה ערים, וימאן להיות אב"ד, בעה"מ ספר „תאר פני שלמה". (העתקה מכתב-יחוס שנמצא ביד אחד מנכדי הרב ר' אבלי חריף).

י. הרב ר' אברהם אבלי הכהן.

ממשפחת הכהונה המפוארה של קהלת לסק, אשר טיבה כבר ראינו למעלה, יצא עוד אדם גדול אחד, אשר היה פאר עם ישראל, הוא הרב ר' אברהם אבלי הכהן, אב"ד ור"מ בעיר קליש, ונקרא בפי הבריות בשם ר' אבלי חריף.

ר' אבלי חריף נולד בלסק בשנת תצ"ח לאביו ר' יחיאל מיכל בן ר' אברהם אבלי. א) זה האחרון היה אחי ר' יחיאל מיכל, שהיה אבי האחים ר' שמואל, ר' אברהם ור' אלעזר, אשר ע"ד גזע יחוסו הודיע לדורות הבאים נכדו הגאון ר' אלעזר בספרו „שמן רוקח", כאמור למעלה.

והנה ר' אבלי חריף ותגדל בסביבה של תלמידי-חכמים הלסקאים, ויש לשער, כי למד תורה אצל הגאון בעל „עטרת פז", בכל אופן קבל איזו השפעה ממנו, כי בימי בחרותו עד הבחרו לרב היה הוא בעירו תופש רבנות וישיבה. הוא נשא את בת אחי אביו ר' בנימין זאב וואלף הכהן מלסק, ויהי סמוך פה על שולחן חותנו ותורתו היתה אומנתו. גם אביו ודודיו נשאו נשים מבנות לסק, כאמור למעלה. אולי גרמה לזה גזרתם של האצילים הפולנים אדוני העירות בימים ההם, אשר גזרו על היהודים שלהם, שלא לשדך את בניהם ובנותיהם עם בני קהלות אחרות ולעקור את דירתם לאותן הקהלות בלי רשיונם, פן תמעטנה הכנסותיהם ב) ובשנת תקכ"ז נבחר ר' אבלי להיות אב"ד ור"מ בקהלת קליש.

א) הרב בעל „לחמה יהודה" טעה בשח"כ בכתבו בהקדמתו, כי ר' אבלי היה בן בתו של ר' שמואל הכהן. הוא הוכיח את זאת מדברי בעל „שמן רוקח", שכותב אביו „בן דודתי" אבל באמת אין הדבר כן, רק קראהו בן דודתי מהיות אמו של ר' אבלי, שהיתה בת ר' איצק נאלדעס, אחות אם אמו, והיו אפוא קרובים „שני בשלישי".

ב) ראה ספר „היהודים והעירונים בפולין" לסר ע. ג. פרענק צד 55.

ר' אברהם אבלי הכהן בעודנו אברך צעיר לימים כבר היה גאון מובהק וצדיק כביר, אבל היה „נחבא אל הכלים", ולא נודע בישראל, וגם הוא בעצמו בענותו לא ידע חין ערכו. אכן בהיות פ"א הגאון המפורסם ר' ישראל יונה לנדה בעל „מעון הברכות" בעיר לסק וידבר עמו בדברי תורה, הכיר את ערכו הרם, ולכן יעץ אחר זמן מה לעדת קליש, אשר בקשה לה רב אב"ד. לקחת לה לרב את האברך ר' אבלי מלסק. א) ויהי כאשר באו ללסק שליחי עדת קליש, אנשים של צורה, ויגידו לו שנבחר לרב בקליש, השתומם למשמע אזניו ולא האמין להם בתחלה, וידמה כי אך לצון חמדו להם. אכן אחרי אשר שנו לו דבריהם בכובד-ראש, נכנסו לאזניו, ויבקשם שלא יספרו הדבר בעיר, פן ילעגו לו. גם אשת ר' אבלי לא האמינה לאנשים האלה, בשמעה מפיהם, כי בעלה נבחר לרב העיר קאליש, שהיתה עיר ואם בישראל ועל כסא רבנותה ישבו מעולם גאונים מפורסמים, אבל הם נתנו לה כסף די הכין לבעלה ולבני ביתו בגרי-כבוד, כראוי לרב של קהלה גדולה כזו, אז האמינה להם. — בהודע להרב הצדיק ר' איטשלי פלוצקער, כי בן אחות אמו ר' אבלי נתמנה לרב העיר קליש, שלח לאחד מטובי העיר בתור רצוי ותגמול סך כסף מסוים, לערך מאה אדומים, אותו צדיק התכון במתנתו, כי הרב החדש יהיה מכובד בעירו ולא יקומו לו מתנגדים. אכן האיש ההוא בראותו את גדולתו ומעלותיו של הרב ר' אבלי, שלח אליו את הכסף, שקבל מר' איטשלי פלוצקער, ביום הפורים בתור משלוח-מנות. הרב ר' אבלי התפלא, על אשר הבעל-בית ההוא נתן לו סך מסוים כזה, וישלח לקרוא אותו וישאלהו על פשר הדבר. ויגד לו האמת, שהוא אינו רוצה לקבל את הכסף מאת שאר-בשרו, לכן יתנהו לו, והנה גם ר' אבלי מאן לקבל את הכסף. זמן רב היה מונח הכסף כאבן שאין לה הופכים. והנה השתדך הרב ר' אבלי עם האיש ההוא ויתנו את הכסף ליד בניהם. כן שמעתי מספרים.

ר' אברהם אבלי הכהן היה מפורסם לגאון ואיש קדוש והחליף מכתבי שאלות-ותשובות עם גאוני דורו. כאשר אנו רואים בדבריו מובאים בספריהם. בשנת תקמ"ח נתן הסכמתו לש"ב הגאון ר' אלעזר להדפסת ספרו „שמן רוקח".

א) הרב הגדול המפורסם ר' צבי יהוקאל מיכלזון מספר באריכות בהקדמתו לס' „עיר הבדולח" דף ד' בשם זקן אחד מיאנאווי ששמע מזקנו קליש, כי הגאון ר' ישראל יונה כתר נתקב לאב"ד בק"ק קליש, ויהי כנסעו עם אשתו וספריו וחפציו לקבוע דירתו שם, בא לעיר לאסק באם הדרך, ויסר לביתם"ד להתפלל, וידבר עם האברך ר' אבלי בדברי תורה, וירא שהוא חריף עצום וגדול בישראל, או מסר לו את הכתב-רבנות שלו, באמרו שאשתו מספרת ברבנות קליש, ויצוהו שהוא יסע שמה, ויעש כן. יעו"ש. — ע"ז כתב לי הרב ר' שמואל ולפסטן מקליש: אנכי איני נותן אמון לכל הספור הזה, כי לאסק אינה זוכר הדרך בין קעמפנא לקליש, וכי הדרך היותר קצרה מקעמפנא לקאליש היא דרך עיר אָסטראָווָ, ואם גם נניח, שנסע דרך עיר וויערושאָוו, או צריך היה לנסוע דרך עיר שעראדז שהיא באם הדרך, ולא דרך עיר לאסק". הצדק עם ר' שמואל גם מטעם זה, כי בודאי לא היו עושים הצדיקים גדולי התורה זר מעשיהם, לנסוע לקליש להתקבל לרב אב"ד, מבלי שדברו בתחלה מדות זה עם ראשי העדה, כי אין זה ממדת הדרך-ארץ והוא חלול כבוד התורה. אכן האמת היא אשר כתבתי בפנים, לפי אשר שמעתי מזקני לסק וזקני קליש.

אולם על ספרים חדשים אחרים מנע מתת הסכמתו. בשנת תקנ"ב הסכים להדפסת הפירוש „מגדנות אלעזר" על הספר „בחינת עולם". וכן הוא כותב שם: „הגם מדרכי תמיד להיות מן הכהנים הצנועים המושכים ידיהם מליתן שום הסכמה על ספרים חדשים מקרוב באו, אמנם לכבוד המחבר חכם הכולל בעל „בחינות עולם" אשר היה גדול בתורה ושם לו בחכמה, כאשר נודע לי מנדולי הראשונים מפרשי התורה, ולאו כל אדם זוכה להבין אמרי בינה לאשורו, ואין יוצא שום הוראה מן החיבור, רק עורר ישנים מאולתם, וכבר שבחוהו רבנן מאורות גדולים, לכן גם ידי תכון עמו בהסכמה".

ארבעים ושתים שנה כהן ר' אבלי חריף פאר בקליש. בשנת תקס"ט ט"ו שבט נתבקש בישיבה של מעלה. על מצבת קברו כתוב: והוא שפט את ישראל ארבעים ושתים שנה. זכרו עוד חי בקרב עדת קליש וגדולות ונפלאות מסופרות שם ממנו. פעם אחת בעת דרשו ביום השבת לפני קהל גדול בבית הכנסת, — שמעתי מספרים, — העיז אחד האברכים לפלפל עמו ולדחות דבריו, ויגער בו ר' אבלי ויאמר: יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. והנה האברך ההוא לא הוציא את שנתו. אז התחרט הרב ר' אבלי על מוצא שפתיו, מסבה זו החליט בדעתו, לבלתי דרוש עוד ברבים רק בעניני קדשים וטהרות, למען לא יוכלו עוד הלמדנים שלא בשלו להתערב בדבריו. הכהן הגדול ההוא היה אומר: „לו נבנה בית המקדש בימי, אז ידעתי אני לעשות את עבודות הקודש כמו הכהנים שבזמן הבית". הרבה כתבי יד בהלכה ואגדה הניח אותו צדיק, אבל לא נדפסו. שמעתי אומרים, שנשרפו. כנוי משפחתו היה טרויבע. ממנו יצאו משפחות נכבדות מאד. בניו ר' בנימין וואלף ור' איצק היו מן האנשים היותר נכבדים בתושבי קליש. וצאצאיהם כיוצא בהם. חתן ר' בנימין וואלף היה הרב הגאון הצדיק ר' שלמה זלמן מקלעטשעוו אב"ד בעיר זלאָטשעוו.

זהו הנוסח הכתוב על מצבתו:

פה נטמן כהן לאל עליון, רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה, רבינו אברהם אבלי בן הרב רבי יחיאל מיכל הכהן זללה"ה אב"ד דפ"ק קאַליש יע"א. נאסף אל עמיו בן שנים ושבעים שנה ברביעי בשבת בחמשה עשר בשבט בשנת תקס"ט לפ"ק. שמש בכתר הרבנות ושפט את ישראל פה ק"ק קאַליש יע"א שנים וארבעים שנה משנת תקכ"ז עד שנת תקס"ט לפ"ק ת נ צ ב " ה.

לא רחוק מקברו נמצא קבר אשתו וזהו הנוסח הכתוב על מצבתה:

אשת חבר הרבנית מרת לאה בת הרב מ"ה בנימין זאב וואלף הכהן, אשת הגאון מו"ה אברהם אבלי זצ"ל אב"ד דפ"ק קאַליש, נפטרה ביום ב' ונקברה ביום ג', כ"ג אדר שני תקע"ז ת נ צ ב " ה.

יא. הרב ר' צבי בן ר' פינחס.

אחרי מות הרב ר' פינחס זלינ בעל „צמרת פז" נתמנה בנו ר' צבי להיות ממלא מקומו ברבנות. שמו אמנם לא נודע בישראל. לולא היה רשום בין שמות הרבנים להזכרת נשמות בבית הכנסת, כאשר הבאנו למעלה. לא ידענו היום מרבנותו של זה האיש כלל. אבל גם הוא היה בודאי גדול בתורה. הן בעלי-בתים כר' שמואל כ"ץ ובני משפחתו לא היו נותנים את כסא-רבנות של קהלתם לאדם פשוט. ואולי זכות אביו הגדול היתה מסיעתו. כי בזמן שיש לרב בן שהוא לאדם ובעל הוראה, אין דרך קהלות היהודים לדקדק כל כך בגדולת תורתו, והנהו יורש את כסא רבנותו אפילו במקום שנמצאים אחרים הגדולים וטובים ממנו. א) ואולם אחרי עבור זמן לא כביר הלך הרב ר' צבי בן ר' פינחס לעולמו. ואז נפלגו דעות יושבי לסק בדבר בחירת רב. יש אשר חפצו דוקא את הרב הגאון ר' מאיר ווייל, לרב אב"ד להם ויש אשר בכרו על פניו את הרב הגאון ר' מאיר צילך, ושניהם מתושבי ליסא היו, לבסוף נבחר זה האחרון. יש לשער, כי בשביל שהיה חתן בנו של ר' שמואל לסקר, נתן לו משפט הבכורה, לשבת על כסא הרבנות בעיר לסק. ב)

א) יעוין בספר שו"ת „חתם סופר" חלק או"ח סימן י"ב, שמאריך לדבר בענין זה. אם ע"פ דין תורה יורש הבן כסא רבנות של אביו במקום שיש גדולים ממנו.

ב) הגאון הצדיק ר' אפרים הלוי אב"ד בקהלת קויל כותב בצוואתו שנדפסה בספר „פתחי שערים" לחתנו הרב ר' ישכר אב"ד בעיר טשנסטכוב: „העיקר שלא להצטער אם אחד מקדים אתכם, הן בעסק רבנות הן בעסק אחר. כן קרה לרבינו ר' מאיר ווייל ראב"ד דעיר ברלין בעסק רבנות, אשר הרב הגדול ר' איששלי זצ"ל מפלאָנצק התאמץ עבורו, וכבר שלחו לו כתב רבנות ע"י משולחים, ועל הדרך נתהפך הדבר, וקבלו את הגאון ר' מאיר צילך ז"ל, והגאון מו"ה מאיר ווייל ידע שיבואו המשולחים, וכבר נתפרסם בק' ליסא שנתקבל לאב"ד בק' לאסק והכין סעודה בעד המשולחים, ופתאום באו לבית הגאון ר' מאיר צילך ז"ל. ואין לשער גודל אומץ לב ושמחה, אשר הראה הגאון מוהר"מ ווייל בבקר בבית הכנסת, כאלו לא היה דבר. ואל תדמו כי לא היה חסר להגאון הנ"ל בליסא, לאמונה כי ישב בדוחק גדול, אשר אין לחשוב ולספר, ועכ"ז הראה חדוה ושמחה כאלו העשיר, ואמר ברוך ה' אשר הנחני בדרך אמת, מאחר שאין הדבר משמים, ואם היה הדבר נגמר, מי יודע מה גולד את"כ, וברוך ה' ששמר רגלי מלכד".

כמדומה לי, כי לא נכונה היתה השמועה ששמע הרב ר' אפרים, כי ר' איששל שלוצקר התאמץ עבור ר' מאיר ווייל, אחרי אשר הוא היה אחי חותנו של ר' מאיר צילך. ראו נא, עד כמה השתדל אותו צדיק למובת ש"ב ר' אבלי חריף, בעת שנבחר לאב"ד בעיר קליש, כאשר הוברתי למעלה, ולמה אפוא התעלם מחתן אחיו הגאון המובהק גר' ישראל ההוא.

יב. הרב ר' מאיר צילך.

א. ר' מאיר צילך היה „גאון מובהק נר ישראל פאר הדור". כן מתארהו אחד הגאונים המפורסמים בדורו, הוא הרב ר' אברהם הירש אב"ד בעיר פיוטרקוב בספרו שו"ת „בריח אברהם" (חלק אה"ע סימן ט"ז וצ"ד). לאדם המעלה כזה חשבהו גם הרב רבינו עקיבא איגר. מפורש לא כתוב כן, כי גאון עמנו הענו הגדול הזה היה אוסר להדפיס בספר תשובותיו תוארי הכבוד אשר נכתבו בראשי המכתבים, א) אבל כן נראה מדברי תשובתו שנדפסו בספר הנזכר (סימן צ"ה) ואלה הם:

„לכבוד ידידי מחותני הגאב"ד דק"ק לאסק הרב רבי מאיר צילך נ"י. ע"ד הענין בזוגה מינקת ויש דוחק וחשש עיגון שהאריך כבודו למצוא כחא דהתירא להשיאה, וקרא אלי לחוות נטיית דעתי בזה. והנה אף שלדינא הסכמנו יחד להתיר בנ"ד, מ"מ להראות לכבודו דערבים עלי דבריו הקדושים אפלפל בהם קצת". ובתוך התשובה הוא כותב אליו „מעכ"ת". ב)

מעשה בשנת תק"ע בא איש אחד לפני הגאון ר' אברהם צבי בעל „ברית אברהם" בבקשה, שיתיר לו לשאת אשה על אשתו, אשר הרתה לזנונים בהיותו רחוק מביתו וברחה מפני הבושה מבלי דעת מקומה איה. והנה הוא התיר לו את החרם דר"ג, בתנאי שיקח היתר ממאה רבנים מג' ארצות, ויפנה אדות זה בשאלה אל הגאונים המפורסמים, הרב ר' אברהם מגלוגא והרב המ"מ ר' ישראל מקוזניץ ועוד, והם הסכימו עמו בלי פקפוק. אכן בבוא מכתב שאלתו לפני הרב ר' מאיר, החל לדרוש ולחקור בה היטב ויעש גבית

א) כן כתב לבנו בסכתב שנדפס בהקדמתו: „שנית אבקשך, שלא לחעתיק השאלות שלום אלי אשר באו בראש השאלות, כי אמרתי אני בלבי תביד על דברת התוארים שנהגו גבן לכתוב, אי אישר חילי אכטליגם, כי רבויין קשה ומעוטן לא יפה, להכותב הוא אבק חנופה, ולמי שכותבין, או אבק גאות כי ירבו לו, או אבק שנאת חנם אם יסעטו, וכ"כ קצה נפשי בהם עד שקבלתי עלי שלא להביט בהם ולא לקראותם, על אחת כמה וכמה בל אחפזין בם בדבר הנדפס, אשר עומד ליומים רבים, פן אהי' לכזו בעולם האמת, וע"כ בראש הספר ובכל מקום אשר תזכיר את שמי אל תרבה בתואר, ודי בתואר הרב אשר רגיל לכל יושבי כמאות, ודעתי נוטית עוד שהתוארים שכתבתי בשאילות שלום בתשובותי להרבנים השואלים, אם כי אנכי לא שניתי מהנהוג, לבל יהי' השלילה כפגיעה בכבודם, עכ"ז לדעתיכם הוא בכלל מה דסני לך וכו'."

ב) הרה"ג ר' יעקב מאיר ישורון מו"ץ בוורשה כותב בהקדמה לספרו „אמרי יעקב": ע"ד יסוד סברת הראשונים בלי חדש סברות חדשות משלו, שבעתי בשם הגאון מו"ה עקיבא איגר ז"ל. ואחהלכה ברחבה כי פקודיך דרשתי, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש (תהלים קי"ט) כשאדרוש ברבים בשרש נגד בלכים מאן מלכי רבנן כמו הגאון ר' מאיר צילך, אם אומר סברות שלי הלא ירעצו גלגולתי, ע"כ אהלכה ברחבה בדרך שכבשו הראשונים, ולא אבוש.

עדות מחדש מאנשים נאמנים, אשר היו בלסק והכירו את האשה, ויודע לו מהם, שהיתה לפעמים בעלת שגעון, ולפי זה אם תשוב לביתה בשגעונה, יהיה בעלה מחויב לפרנסה מדין תורה, ולכן כתב בתשובה להרב ר' אברהם צבי, כי יסכים עם היתרו ההוא, רק אם הבעל ישליש לערך חמשה מאות זהובים מעות פולנית בידי אנשים מסוימים לשאת פירות. בכדי שאם תבוא לביתה ולא תהיה בת גירושין, אז תתפרנס עכ"פ מן הרווחים, ולא יוציל ערב בטוה על ההשלשה הנזכרת, משום דכל בעל דעת ויודע טיב ההנהגה יודע, שקשה מאד להוציא מן הכרב דבר שלא בא לידו, ולפסוק חיותי' להאשה הוא קרוב לסכנת נפשות. א) והנה הרב הגאון ר' אברהם הירש הסכים עם פסקו הזה. (ברית אברהם אה"ע ל"ה).

ובכל שאלה קשה שבאה לפני אותו גאון, חפץ בר' מאיר צילך, שיהיה לו תנא דמסייע. הנה כן הוא מסיים תשובה אחת בדבר היתר עגונה: „אם יגיעו דברי אלה לפני כני גדולי זמננו ויסכימו עמי אז מטינא שיבא, ובאם לאו דברי בטלין, ונתתי עיני ברבני גדולי זמנו המוכים לפ"ק, אשר הם מפורסמים אצלי ליראי הוראה, הלא הם כבוד חד"ז ב) הגאון אב"ד מלאסק והגאון אב"ד מלונטשיץ". (ברית אברהם אה"ע סימן נ"ח).

בימי כהונת ר' מאיר צילך בלסק כבר נראו ברוב קהלות היהודים מפולניה נצני החסידות שבאו מלובלין ומפשיסחא, ואולם למהנה הקדוש הלסקאי אחרו פעמיה לבוא. חכמי לסק המצוינים, ביניהם גם הרב ר' מאיר, עוד למתנגדים התחשבו. בענין הזה היה פעם אחת ר' מאיר אומר: „חסידים כר' אברהם כ"ץ שד"ר מירושלים נראים לי". ג) אבל תורת סגפנותו של החסיד הקדוש הזה אינה מתאימה עם תורת החסידות החדשה. מעשה בעת אשר חגג ר' מאיר את חתונת בנו ר' שמואל בעיר שידלובצי, שהה שם אדמו"ר היהודי הקדוש מפשיסחא. והנה הוא כשמעו מביאתו של ר' מאיר לשידלובצי, חפץ ללכת אליו ולדבר עמו. ואולם בעיני החסידים נראה הדבר כפחיתות הכבוד לאותו קדוש, ויפנו אל ר' מאיר בבקשה, שיבוא הוא אליו. וישאל אותם ר' מאיר: „למי אלך"? ויענו: „להיהודי". ויאמר ר' מאיר: „וכי אני אינני יהודי"? ומאן אפוא לעשות שאלתם. ויבקש היהודי הקדוש את הקורביו, כי בעת שילכו אל החופה, יודיעוהו מזה, ויצא החוצה לראותו מרחוק. ויעשו כן. אחרי כן אמר היהודי הקדוש: „כדאי היה להטריח עצמי לראות פני יהודי כמוהר". ואולם חסיד אמתי היה ר' מאיר. מעשה שקם בעוד לילה לעבודת הקודש וישפוך לחוץ את מי-רחיצה שלו, והנה פגעו בו אנשי חיל ויתפשוהו, באשר גזרה היתה בעת הזאת, לבלתי צאת אדם ברחוב. וידפוק ר' מאיר על דלתו של השמש, שהיה שכנו, ויקרא: „קום, כי רוצים לתפוס את מאירי". ויען השמש: מי הוא מאיר? ויקרא שוב: קום והצילה

א) ועוד זאת הוא כותב לו שם: „חלילה לנו להרהר אחרי חקירות בית דינו הרם, אעפ"כ רחוק הדבר לסמוך על שיחות איש וכו בסה שאומר שהוכר עוברה וכו', אשר לפי דעתי נוטה, צריך בחינה אצל אשה על כך".

ב) נומריקון חתן דוד זוגתי. ג) כן שמעתי מאחד זקני לסק.

את מאיר! השמש לא שם לב לקריאתו ויישן וירדם. וישימו אנשי חיל את ר' מאיר במשמר. הבקר אור, והנה קם רעש גדול בעיר, כי נתפס הרב וישתדלו בדבר ויצא לחפשי. כבואו לביתו שאלהו השמש, מדוע לא הקיצהו בלילה. ויען לו, האם לא צעקתי „הצילה את מאיר". „אבל עליו היה לאמר, מי הוא הנתפס", הגיד השמש. ויען ויאמר ר' מאיר: „הן אסור להציל בכבוד התורה". א)

בערך שנת תק"מ בהיות ר' מאיר בן שלשים שנה ויהי תושב העיר ליסא נתקבל לרב אב"ד בקהלת לסק ונתפרסם לגדול הדור. בשנת תקמ"ו נתן הסכמתו להדפסת הספר „ברכת אברהם" להרב ר' אברהם אבוש, בשנת תקמ"ז — להדפסת הספר „שמן רוקח" להגאון ר' אלעזר ובשנת תקע"ט — להדפסת הספר „אבני קודש" להרב ר' אברהם אלעזר.

ב. בימים ההם היתה עיר לסק נחלת סגן שר האוצרות בפולניה הגרף טעאָפיל וואויציעך זאַלוסקי. והנה הוא התצורר בשנת תק"ן (1790) לשים לפני היהודים שבעיר נחלתו כתב-משפטים, אשר לפיהו ינהלו קהלתם, למען ידעו לשמור חובותיהם בנוגע לתשלומי המסים לאוצר „החצר". זה כמה דורות לפניו כבר נתן לקהלת לסק כתב-משפטים כזה מאת אדוני העיר, אבל ברוב הימים נאבד ונשכח מפני האסונות הכללים אשר בזו על המדינה והשרפות הרבות אשר הביא ה' על העיר, וחזר הגרף זלוסקי ויסדו, וכפי הנראה, בהוספות מדעת עצמו, ואלה הם המשפטים:

1) מפני שלפי חוקי המדינה מותר ליהודים לקיים את מצות דתם ולהתנהג על פי מנהג הדת הזאת, מותר ליהודים יושבי לסק להחזיק בית כנסת, בית-עלמין ושאר מוסדות שיהודים זקוקים להם, וע"כ חובתה של הקהלה להחזיק רב, שהוא יהיה הגבוה שבפקידי הקהלה וישגיח על ענייני הדת. ואולם הרב הזה יוכל להתמנות רק על ידי החצר, ואך החצר רשאית לדחות אותו ממשרתו. הקהלה תוכל רק להציע לפני החצר את שמות האנשים הראוים להתמנות, ואלו צריכים להשתדל בדבר ההתמנות וקבלת הרשיון. 2) הרב עם הדיינים הנבחרים מאת הקהלה הם בית דין של היהודים, שהוא שופט את היהודים בענייני הדת וכענייני ממונות. 3) לקהלה דרוש שלטון חזק ועל כן מתמנים בכל עיר ראש עיר. בעיר זו אני רוצה שבכל שנה ושנה יהיו נבחרים ארבעה ראשי קהל, שלשה סגנים ושלשה גבאי צדקה. 4) ראשי הקהל ישפטו כל דבר ריב שבין יהודי ליהודי. 5) הקהל רשאי לכלכל פקידים שונים כגון נאמנים, שמשים, מלמדים, שוחטים חזנים, אך אסור לראשי הקהל לתת לעניי ערים אחרות לבוא אל העיר, כי אלו הם למשא כבד על העיר. 6) על הקהלה להעלות ל ח צ ר ארנוניה בסך ששת אלפים זהובים. מלבד זאת משלמת הקהלה בעד הזכות להחזיק בתי משקה מי-דבש 400 זהובים, שחיטת בהמות 400 זהובים, בעד נקיון ארובות העשן 200, מס האופים 200, מס הסוחרים בארג משובח 200, מס הסוחרים בארג גרוע 200, מס הסוחרים בברזל 100, מס המשקלות 100, מס המלח 100. את שאר המסים מעלה הקהל

א) כן כתב לי הישיש המופלג בתורה וחסידות ר' שמואל מעיר ורשה בן ר' שמאי מעיר לובימש בן ר' שמואל צילך הרב מסובונזיק.

שלש פעמים בשנה, לחג הפסחא, לחג הירוק ולחג הלידה רבע השור מן המובחר, 25 ליטרות חלב מהותך, דפוס שלם של צוקר, שלש ליטרות קפה, שלש ליטרות שקדים, שלש ליטרות אורז, שלש ליטרות צמוקים גדולים, שלש — צמוקים קטנים, שלש — קנמון, שלש — פלפלין, ועוד מיני בשמים שלשה לויט מכל מין. ועל הקהלה לקנות מן החצר תבואות וירקות, כפי אשר תשית עליה החצר, וגם להספיק לה שליחים לעת הצורך. א)

הנה אויטונומיה נתנה ממשלת החצר של הגרף זלוסקי לקהלת היהודים בלסק, שהיתה בעת ההיא אחת הקהלות הגדולות בפולניה, אבל היא שלטה גם בממונה גם ברוחה של הקהלה, והטילה עליה מסים שונים וכבדים המזכירים את המסים של ממשלת האדון גראַבסקי אשר בזמננו.

ג. בתקופת זמן כארבעים ושש שנה היה ר' מאיר בן ר' שמשון צילך יושב על כסא רבנות בעיר לסק והרביץ תורה ברבים. היא תקופה נהדרה ורבת ערך בדברי הימים של קהלה זו. גאוני עמנו רבינו עקיבא איגר ורבינו יעקב מליסא חלקו לו פעם כבוד ויבקרוהו בביתו. ב) ובשנת תקפ"ו י"א אדר שני נתבקש בישיבה של מעלה. גדולי דורו הספידוהו. גם הגאון מאור הגולה ר' אריה ליב צינץ אב"ד בפלוצק נשא עליו מספד מר. ויכתבהו על ספר. הוא כותב בהספדו בין יתר דבריו לאמר: (בסוף ספרו טיב חליצה).

„והנה בצוה"ר כן קרה לנו, אשר הצדיק אבד, המה צדיקים גבורי כח אנשי השם, הם הגאונים הרב מו"ה מאיר ווייל זצ"ל והרב מו"ה מאיר צילך זצ"ל, המה גבורים בכח מעשיהם, וכמו שיסר הפייטן, אנשי אמנה ממנו אבדו באים בכח מעשיהם גבורים לעמוד בפרץ וכו'. ועל גדולים אלו נאמר, ר ו ח א פ נ ו מ ש י ח ה' ר"ת מ א י ר, נלכד בשחיתותם בעון הדור, אשר אמרנו בצלם נחיה וכו'".

זהו נוסח מצבתו: המצבה הזו נעשה לפרט „חשך לעולם בעדו" תקפ"ו.

עד המצבה למי חוצב פה קבר, אהה אתה מות הסרת מחסה העמדת ערומים בלי מכסה. גם תבל ומלואה הקדרת, בלי רועה נשאר עדר, חמסת כל הוד ואדר אף תפארת הגאונים מידו להם קרנים, כל מבוכה הישר כבקעה תלמי הלכות שדד למערכות, צדק לקצוי ארץ האיר, ה"ה כבוד אמו"ר הגאון האמתי המפורסם פאר ישראל כ"ש מו' מאיר במו' שמשון זלה"ה אב"ד בפ"ק. אתה מות לקבר העלתיהו בכלח בגדיש בעתו הבילותיהו גבוה ושפל תוגה ונהי העטות ביום ג' י"א לאדר שני אז רוח קדים עזה יצא ובא לשפוט הארץ ויהס כל בשר אחרי רואם כי פנה מהם הודם.

א) ארכיון האוצר במורשה כתבים כוללים חלק ב'. מובא בספר „היהודים והעירונים בפולין" מאת נ. ע. פרענק.

ב) מספרים, כאשר באו יחד ר' עקיבא איגר ור' מאיר צילך הביתה, חפץ כל אחד, שחברו יכנס תחלה, ויעמדו אצל הפתח כרבע שעה, לבסוף נכנס ר' מאיר תחלה. ואבא ספר לי, כי בעת היות הגאונים חאלה בבית ר' מאיר צילך, בא לפניהם איש אחד וישאל בעצתם בדבר עסק ביש בקנותו לו יער. ויענו ויאמרו: „אנו איננו סוחרים ואיננו יודעים לתת לו עצה בעסק זה". ויקם האיש ההוא בחמתו ויאמר להם: אתם לומדים תורה לשמה, ואינכם יכולים לתת עצה, הלא שנו חכמים, כל העוסק בתורה לשמה נהנים ממנו עצה ותושיה. (אבות פ"ו). או נדברו הצדיקים איש אל רעהו, הלא הצדק עמדו, וישימו לבם לדבר זה ויתנו לו באמת עצה טובה.

מר׳ מאיר צילך יצאו דורות של אנשי שם. 1) בנו ר׳ שמואל היה גדול בתורה ויהי יושב על כסא רבנות בעיר פובונזיק הסמוכה לוורשה, אשר גם ממנו יצאה משפחה גדולה ומפוארה, בנים למדנים תמימים וישרים 2) בנו ר׳ אריה ליב היה מופלג בתורה מנכבדי תושבי לסק ושלשלת יוחסין מפורטמה יצאה ממנו, כי בתו מרת גאלע היתה נשואה לאיש הנודע לשם ר׳ ליב כהן מעיר וידבה, והוא התחתן באדמו״ר הרב הגאון הקדוש ר׳ יחזקאל מקאזמיר, היינו, בת ר׳ ליב היתה נשואה לבנו הרב ר׳ אפרים. אשר אחרי פטירתו של אביו, היה הוא ממלא מקומו ברבנות ויהי שמו מפורסם בישראל. בני הרה״צ ר׳ אפרים הם צדיקים נודעים לשם: אדמו״ר ר׳ דוד הי״ו, מקום משכנו בפראגא, ואדמו״ר ר׳ שלמה הי״ו, אשר לפנים גר בעיר וואלאמין ואתה משכנו בוורשה. א) 3) בנו ר׳ יחיאל מיכל היה מופלג בתורה מטובי העיר לסק, אשר בתו מרת הינדה היתה נשואה להת״ח וחסיד עליון ר׳ חיים בן הגאון הצדיק ר׳ ברוך בנדיט גליקסמן מלסק. 4) בנו הכי צעיר היה המופלג בתורה וחסידות ר׳ אברהם. הוא היה חתן הרב הגדול הצדיק ר׳ ליבוש ר׳ טעביליעס מפיוטרקוב, ונתאלמן ויהי בזווי שני התן הרב הגדול בתורה ר׳ מיכאל פאצאנובסקי אב״ד בעיר גלובנה. בתוך ימיו גר פה לודז אצל בנו הנכבד ונודע לשם ר׳ שמעון צילך. ונפטר בהיותו בן צ״ב שנה בערך שנת תר״ן. ממנו יצאו משפחות נכבדות. 5) התנו ר׳ וואלף ליפמן היה חותנו של ר׳ משה ארנשטיין מקעמפנע אבי הרב הגאון ר׳ שמשון אב״ד בקאליש.

הרבה כתבי יד בהלכה ואגדה הניח אותו גאון, אבל בניו התרשלו בדבר ולא הוציאם לאור. בפנקס החברה קדושה של קהלת לסק כתובות בעצם ידו תקנות אשר תקן בעד החברה הזאת. כתב ידו היה תם ויפה.

שמעתי אומרים, שר׳ מאיר צילך היה ג״כ איש אמיד, כי זוגתו הרבנית מרת קראסי היתה עוסקת במסחר ותצליח במעשיה.

יג. הרב ר׳ ברוך בנדיט גליקסמן.

א. אבי אם אבא ר׳ ברוך בנדיט, נולד בשנת תקמ״ח ב) בעיר קויל (Kolo) לאביו ר׳ יעקב גליקסמן, שהיה תלמיד-חכם ועשיר ומצוין מאד במדת הנדיבות. ג) מהיות להנער ברוך בנדיט כשרון ושכל טוב וחשק ללמודים, שלחהו אביו עירה גלוגא במדינת פרייסען, ללמוד בישיבת הרב הגאון המפורסם ר׳ אברהם טיקטין, מחבר הספר „פתח הבית״, ד) אם כי גם העיר קויל היתה בעת ההיא מקום של תורה ולמדנים גדולים, בערך שנת תקס״ו ה) נשא את בתו היחידה של הנגיד הנכבד ר׳ צבי הירש מלסק, מרת רבקה. מאז נעשה ר׳ ברוך בנדיט לתושב העיר לסק ומן המצוינים שבה. חותנו כלכל כל מחסוריו, והוא

א) כן כתב לי נכדו הנודע לשם ר׳ שמואל צילך מעיר וורשה הנזכר.
ב) כן כתב הוא בעצמו על ספר. ג) כן תארתהו אם אבא בכתבת אלי.
ד) בספרו הוא מביא דבר תורה בשמו וכותב עליו „אב״ו". ה) בוראי לא עברו או על „בן שמונה עשרה לחופה".

היה עוסק בתורה ובחכמה בשקידה רבה. אחרי מות חותנו בא לו רכושו, בית וחנות של מכלת וטבק, בירושה. אשתו, אשת-חיל חכמה וצדקת, היתה בה נושאת ונותנת, והוא היה רואה שם חשבון לעתים קרובות, גם השתתף לפעמים בעסקים עם אנשים אחרים, ויזכה גם למצלת עושר, אבל רובי שעותיו נתונות היו לתורה ולמצות במדה מפליאה, עד כי נתעלה לתור הכם, צדיק ומומחה לרבים. בפי רבים נקרא בשם ר' בנדיט חריף. ויהי כל ימיו תופש ישיבה. בהתפרסם שמו באו אליו בחורים-טובים גם מערים אחרות ללמוד בישיבתו. והוא היה כמעין המתגבר להמציא חדושים בלמודו ויחבר ספרים על כל מקצעות שבתורה.

סדר למודו היה על דרך הפלפול הישר. הנה כן מתארהו אדמו"ר הגאון מאור הגולה ר' אברהם מסוכוטשוב בהסכמתו לספר "נחלת ברוך": "חריף גדול בסברות ישרות". בספרו זה (גיטין י"ג) הוא כותב: "אמנם אוכל לתרץ באופן זה, אבל לומר שנויי דחיקא אין זה דרכי". וכן מעיד עליו גם בן דורו הגאון ר' שלמה איגר אב"ד בעיר קליש בהסכמתו על באורו לספר משלי: "הלום ראיתי אחרי יודעי מאז עוצם יראת ה' אשר בקרבו, כי אם לא זאת, מה לו אצל אגדה, הלא ידיו ת"ל רב לו בהלכה, כאשר ידעתי מאת ילידי שכלו ותבונתו, אשר הטעימני פעמים לא מעט".

לא לבד בד' אמות של הלכה שם כל מעינו, אך היה מעין ומעמיק הרבה גם במקרא, באגדות הש"ס ובחכמת הקבלה, וגם מספרי מחקר וחשבון לא הניח ידו ויחבר עליהם ספרים, ויהי באמת ל"גדול בנגלה ובנסתר", כאשר כן מכנהו אדמו"ר הגאון מסוכטשוב בהסכמתו הנזכרת. "ידיעתו הברורה בחכמת הקבלה נראה ממאמרו הגדול "עצירת גשמים", שנדפס בספרו "בריחי זהב". גם על חכמת האלגיברה חבר ספר, כפי עדותו של אבא, אבל גורלו היה כגורל הרבה כתביו, אשר נאבדו ונשרפו.

בלמודי אגדות הש"ס התקרב ביותר אל הפשט, ולפעמים הוא מבאר אגדה הזל גם ע"פ חכמת הקבלה. מה יקרו דבריו המעטים בהקדמתו לספר "נחלת ברוך": "דעו לכם חכמים, כי מה שאנו מפרשים את החידות בדרך מוסר, ויקשה לכם, א"כ למה סתמו דבריהם ולא פרשו המוסר להדיא, אלא ודאי סודות עמוקים נכללו בהם וגם המוסר, לפי שאסור לעסוק בסודות בלא צירוף מוסר, כמאמר חז"ל (חגיגה י"ד) בן עזאי הציץ ומת בן זומא הציץ ונפגע אחר קצץ בנטיעות, ועל זה אמר הכתוב (משלי כ"ה) תפוחי זהב במשכיות דבר דבור על אפניו, כי המוסר דומה אל האופנים המוליכים את העגלה ומה שבתוכה לכנוס ולצאת בשלום בלי פגע".

באוריו למקראי קודש הם דרוש קרוב לפשט. בהקדמתו לבאורו על ספר משלי הוא כותב בין יתר דבריו: "גם ראיתי, כי חדשים מקרוב באו מחברים פרושים על המקרא בלא מוסר, רק ככותבי פלסתר היפך אזהרת חז"ל (ברכות כ"ה) מנין בניכם מן ההגיון, כי ראשית חכמה יראת ה', ולא נוסדו כל מקראי קודש רק ללמוד מוסר. לזאת לקחתי מועד מישרים, לשפוט על מקראות הסתומים, אף כי אין זה מגדרי, כי עיקר חובת האדם לשנות הלכות בכל יום ולשוט בים התלמוד בעומקה של הלכה, ות"ל נפל חבלי

בנעימים ליישר ספרי תנ"ך וספרי מדרשים על אופן המתקבל לכל שומע וכו'. וה' יאמץ את לב הקורא לעסוק בו ביראה ולב טהור, למען ילמד ליראה את ה' כל הימים".

„החרוצים שמעו והעבירים הביטו לראות — הוא כותב בהקדמתו לספרו (כ"י) „באור ומדרש תורה" — כי כל זאת בחנתי ונסיתי, שבכל מקום שמביא המדרש אריכות דברים במשל ומליצה ודברי מותר, צריך להשגיח בפרשה כולה שמביא או קפיטל שמזכיר מראשו עד סופו, ואחר היגיעה יעזרנו ה' ויראה בעליל, שלא ימצא שום דבר ריק בדבריו, אשר לא יצא ממנו מוסר ותשובה לטענת היצר, כי יצר מחשבות לב האדם מהפש עלילות וממציא מונעים רבים על אופנים שונים בכל משלח מלאכתו, והמדרש חותר עליהם שוחת להפילם ופורש עליהם רשת חכמתו לצודם ולבטלם, רק שיכוון הקורא את לבו למקום בראשית חכמה יראת ה', וישקוד על המאמר בכל יום ויום בלב נכון ורוח טהור, עד אשר ירוצה כוונתו למקום, ויתגלה לו אור מוסר הגנוז בתיכו, כי זה כל האדם, ואם אמרתי אספרה כמו הנה בגדתי ובטלתי כוונת המדרש, כי חז"ל גילו טפח וכיסו טפחיים, כדי שיכוון האדם את לבו למקום ותהי יראתו קודמת לחכמתו, חו וזו מתקיים בידו, ואוריתא בלא דחילו ורחימו לא פרחה לעילא, לא יוציא פרח ולא יציץ ציץ וקרוב להפסד יותר מלשכר, לכן לא העליתי במכתב רק אפס קצת מנהם, כדי שישמע ויוסיף לקח ומיגי ומיניהו יתקלס עילאה".

ב. במדת הנדיבות היה הרב ר' ברוך בנדיט גליקסמן מצוין עד להפליא. „בעל-הוצאות גדול היה אבא על מעשי צדקה". ספרה לי בתו זו אמי זקנתי הצדקת מרת פרומט, „לסק עיר עניה היתה. היו עתים אשר נערים בני העיר היו מחזרים על הפתחים, והנה הוא נתן לכל אחד פת-לחם משוחה בחמאה, בעוד אשר הוא בעצמו היה אוכל פת הרבה; פעם שאלתי אני אותו, מדוע יבכר בזה את הנערים העניים על פניו הוא, ויען ויאמר: „הם מפני שאין להם חמאה, הנם מתאוים לה ביותר, אני — אינני צריך לה".

מעשה בשנת תר"ה היה רעב בפלך פיוטרקוב. „זאת אני זוכר היטב", כותב לי אבא, „כי הייתי אז בן שמונה שנים. תסמר שערת ראשי בזכרי, אין היו פני האכרים הכפריים הבריאים והגבורים, כי הארץ לא נתנה את יבולה ולא היה מה לאכול, ומי יודע מה היה בלסק, לולא קם אבי זקני זצ"ל למושיע ויקנה תפוחי אדמה, אגר בקיץ וימלא את כל המרתף הגדול אשר לנו ואשר לשכנינו וימכור אותם לעניים. מי שלא היה לו כסף הביא משכון, והמדה אשר נתן היתה קדרה גדולה של נחושת ויחשבה לחצי גארניץ, בעוד אשר בל"ס הכילה יותר מגארניץ שלם, הרבה פעמים הייתי גם אנכי בהמרתף ומדותי בידי מדה גדולה כאשר יכלה שאת, כי כן צויתי, וכעבור הכסף שאספו קנה שנית תפוחי אדמה, עד שנתמעט הקרן עד לפחות משנה פרוטה".

כאשר היה נאה מקיים, כן היה נאה דורש. בבאורו על פרק אבות (פ"ד) הוא כותב: „איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל נ"ל שכל הכרחיות נקראות יגיע כפו, לפי שבא ביגיעה, שבזה נגזר יגיע כפיך כי תאכל. ואמרו חז"ל (פסחים קי"ח) קשים מזונותיו של אדם וכו', מזונותיו

דייקא וחלקו דייקא, וכל המותרות באים בתורת גזברות בקלות גדולה כדי להטיב לאחרים שנאמר (דברים ט"ו) כי בגלל הדבר הזה יברכך, בגלל היינו בכדי שתעשה וברכה היינו בריות, זהו לצורך עניים ולא לצרכך, אלא בגלל בכדי שתעשה צדקה, וזהו שאמר, כי שם עשיר היינו מי שמכתפק בחלקו המוכרח והמותר מחלק לעניים. וזהו שאמרו חז"ל (גיטין ז'), אם המזונות מצומצמין יעשה מהן צדקה, כלומר כיון שיראה שיכול להתפרנס בהמותר אפילו בצמצום גדול אסור לקפוץ ידו מן הפושט יד, ואע"פ שנאמר שיעור מעשר וחומש, דע שיש חסד ויש צדקה, וצדקה היינו שיצטדק אדם בריבו ביום הדין על דרך חטאך בצדקה פרוק (דניאל ד'), וזהו שאמר אם המזונות מצומצמין וכבר נתן המעשר ונפטר מגמילות חסדים, מ"מ צריך להצטדק ילפדות את עונותיו אחר התשובה, וזהו שנאמר (הושע י') זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, כלומר תחלה יעשה כדי להצטדק בדין ויותר מיכולתו נסופו להתעשר ולעשות כשעור לפי חסד".

יבספרו "שבט הנדי" (כ"י) הוא כותב: "ולמקלי נפשי תדום, כדומם בלתי מרגיש כלל אף בפנימיותו. ונפשי כעפר לכל תהיה, כעפר שמצמיח ימחיה להדורסים עליה".

ג. הרב ר' ברוך בנדיט התאמץ בכל לכו להפיץ מוסר ודעת בישראל. יכן הוא מבאר בבאורו על התורה (כ"י) דברי המדרש רבה: "ויקרא ה' אל משה וידבר אליו. מכאן אמרו ת"ח שאין בו דעה נבילה טובה הימנו, תדע לך שהוא כן, צא ולמד ממשה אבי החכמה וכו' לא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו. ר"ל דעה לשון השגחה על הדור, ומשה החזיק עצמו לבלתי משגיח כהוגן, וזהו שאמר (דברים ל"א) ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם, לשון השגחה, כמו (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, כלומר לא בכם תלוי האשמה רק במיעוט השגחה שלי, ואמר שחטא הרבים תלוי בו ואינו כדאי לכנוס, שכל ת"ח שאין בו דעה והשגחה על הדור נבלה טובה הימנו".

זאת היה מקיים בפיו ובשפתיו וגם בעט סופרים. כי חבר הרבה ספרים המורים דעת ידת וחסידות. והנה שם לב לכתוב דברים העומדים ברומו של עולם המוסריות גם בשפת יהודית-מדוברת לתועלת האנשים ונשים שאינם מבינים בלשון הקודש. אל הספר "קיצור מעבר יבק" היה מתבר קונטרס ויכתוב עליו את הדברים הקדושים האלה:

הוספה מן ספרי יראים.

אשרי, וואויל דעם דריקער, וואס יועט דאס ספר מיט דייטש דריקען, מיט לייכט פערשטענדליכע מוטער-שפראך, דאס יעדער עם-הארץ אזן יעדע אשה זאל ווייסען די נשמה צו הילפיגען אין איהר קרענק.

אשרי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה' י"ז). דער חולה זאל נישט שרעקען פאר דעם טויט, ווארעם ווער עס שטארבט מיט תשובה, דער איז זעהר גליק-ליך. דיעזע וועלט איז אייטעל (נאר) צרות, יענע וועלט איז אייטעל פרייד אזן כבוד פאר די בעלי תשובה. אזן שרעק איז מבטל די תשובה. אזו איז

נאָר אַ יצר-הרע-זאַך, כּדי ער זאָל נישט געדענקען, זיינע חטאים צו פּערריכטען. דאָריבער זאָל זיך דער חולה טרייסטען און זאָגען, וואוֹל מיר, איך דאַנק אוֹן לוֹיבּ השי"ת פּאַר דעם חסד, וואָס ער שיקט מיר נישט פּלוצלינג אַ מיתה משונה, אָהן שכל אַהן תשובה. און ער זאָל זיך בעזינען אַלע זיינע יוגענד-שוֹלד. סיי צום לעבען סיי צום שטאַרבען איז גוט תשובה צו טהון.

דער „מעבר יבק" איז צו שווער צו זאָגען פּאַר זהר שוואַכע מענשע. בכן מוז זיך יעדער בעזונדער מענש מסדר זיין אוֹן געווהנען, דאס קריאת-שמע אוֹיף דייטש צו זאָגען, אוֹיס דעם וייבּר-סידור, וואָרעם דאָס קריאת-שמע-לייענען איז נאָר איינגעריכט פּאַר דעם אייבּיגען שלאָף, אוֹן הייבּט זיך אָן, והאר עיני פּן אישן המות, מען ברויכט זיך געוויינדערהייד אוֹיך אַלע נאַכט צו ריכטען. פּיצלייכט דערלעבט מען נישט אוֹיפצושטעהן אוֹן צו בעטען, יפוֹל מצדך אלף, די שטענ"ם אוֹן שדים זאָלען קיין שליטה נישט האָבען אָן זיין נשמה, אוֹן תשובה שלימה צו טהון אַלע נאַכט, מכש"כ אוֹיף דעם קראַנ-קען בעט, איז דער קראַנקער מחוּיב, די קריאת-שמע מיט דער ווידוי צו זאָגען. (חוץ ברכת המפיל זאָל מען נישט זאָגען, אוֹן זאָל נישט ווערטען בייז די היץ ווערט איהם דעם שכל אוֹן דעם זכרון אָוועק נעמען, ווערט שוֹין צו שפּעט זיין.

פּלל הדבר, תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוֹע הגזרה, איז טייטש, ווען די גזרה ווערט נישט בטל, איז מען לכל-הפּחות בטוח, דאָס שלעכטע פּוֹן דער גזרה ווערט אָוועק גענהן, אוֹן ס'ווערט בלייבּען אייטעל (נאָר) צום גוטען, ווּאָרעם איין ריינער טוֹיט מיט כפּרת עוֹן, איז אַנ'אייבּיגע טובה פּאַר די נשמה. איז מען נישט פּוֹעל אַ רפוּאת הגוף, איז מען בטוח אַ רפוּאת הנפש.

דער חולה כוז באָלד דעם ערשטען טאָג געדענקען, אַז אין דער תוֹכחה שטעהט (ויקרא כ"ו) ואם הלכי עמי קרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם. דאָס איז טייטש, ווער ס'איז אַנ'עזות פּנים אוֹן זאָגט, אַז די קרענק איז נאָר אַנ'אוֹנטערגאַנג, ווערען זיינע עבירות אוֹן זיינע עוֹנשים זיבּעבען מאָל גרעסער ווי פּריהער, ווּאָרעם אַנ'אוֹנטערגאַנג הייסט אַ משלחת-מלאכי-רעים דאָס קוּמט אוֹיף זאָלכע עבירות, ווּעלכע זענען אַנ'אוֹנטערגאַנג, דאָס איז מדה כנגד מדה, וויל אייגער נעמט זיך אַ ראיה פּוֹן אַנדער, אייגער שטעקט דעם אַנדערן אָן מיט עבירות, אַזוי שטעקט ער אוֹיך עהם אָן מיט זיינע קראַנקהיי-טען, אוֹן ווען דער דאָקטאָר ווערט איהם געוואָר מאַכען אָהן תשובה תפלה וצדקה, זענען שוֹין זיינע עבירות געוואַקסען זיבּעבען מאָל טאָפּעלט, אוֹן זיי ווערען איהם געפּינען איין אַנדער מאָל, הן אוֹיף דער ווּעלט, הן אוֹיף יענער ווּעלט. די רפוּאת הגוף איז אַ קלייניגקייט, די קרענק איז נאָר צו דערמאַנען, אַז די נשמה איז קראַנק אוֹן מען ברויכט די נשמה צו היילּיגען, ווערט איינער געוואָר אָהן תשובה, איז נאָך ערנער ווי געשטאָרבּען. רשעים בחייהם קרויים מתים. איין זינדיג לעבען איז קיין לעבען.

פּלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך. דער חולה ווען ער איז בייא קלאָרען שכל, מוז ער זיך פּרשטענג דערמאַנען, נישט צו האָבען קיין שונאים. דאָס פּרישטע שלום-בית בין איש לאשתו, דערנאָך מיט די שכנים, דערנאָך די

פרנסה-שׂונאים, צו איבערבעטען אויף השגת גבול, קללות, לשון הרע און רכילות. קיינעם קיין שנאה נישט נאָכצוטראָגען אין האַרצען. און זאָל גלייבען באמונה שלימה, אַז דאָס וואָס איז בעשעהרט קומט בהיתר, און וועָן איינער נצמט איהם אַוועק, בעשעהרט דערפאַר השי"ת במקום אַחר, פערקעהרט ווידער, וועָן ער נעמט זיך אַנ'איבריגען גראָשען אויבעשעהרט, קרענקט ער עס אויס אין ברעכט עס אויס אויף אַנדערע זייטען. די גזילות מאַכען די דאָקטוירים רייך. האָט ער אַ תביעה אויף יענעם, זאָל ער זיך מפשר זיין, ווי מענליך איז, נאָר קיין שנאה בלב נישט צו האָבען, טאָמער מיינט יענער אַז ער איז גערעכט.

2) פאַלשען משא-ומתן אין רמאות מיט מדה ומשקל שוא אין שבועות שוא, גענאַרען אין פערמייערן, בפרט אין שפייז-זאַכען, אָרימע לייט אויסרייסען איבריג אין הונגער-צייטען, איז מדה כנגד מדה, ער זאָל נישט קענען עסען אין דאָס זעלביגע אַבריסען, אין די גזילות מיט צדקות אויסלייזען, אויס גזל-רבים מוז מען מאַכען צרכי-רבים, דאַריבער רייסט קהל קבורה געלד ביי שלעכטע מענשען.

3) דאָס אבר וואָס טהוט וויי בעדייטעט, אַז דאָס זעלביגע אבר האָט חוטא געווען, וויי וווייטער שטעהט אויסגערעכענט. אין דעם ספר חרדים שטעהט נאָך פיעל בעסער אויסגערעכענט. אַזוי מוז מען בעצייטענס פערריכטען, וואָס מעגליך איז, די נשמה צו הייליגען, די זעלבע עבירה מתקן צו זיין. וועָן ער איז צו שוואַך, דאָס מען קען ניט קראַנקערהייט פערריכטען, זאָל ער מקבל זיין בלב שלם אין בעטען, השי"ת זאָל איהם נאָך שענקען וווינגסטענס צטליכע געזונדע וואָכען, ביז ער וועט די עבירות מתקן זיין.

4) דער חולה מוז זעהר געדולדיג אַלעס פערליעב נעמען אין דעם דאָקטאָר האָרכען, ניט צו עסען שעדליכע זאַכען, וועָן עהם אויך מיאוס איז פאַר זיין לעבען, שטייט איינמאָל ושמרתם לנפשותיכם. אויך ס'זאָל עהם ניט גליספען קיין תענוגים, דען איין קראַנקער איז איין קרימינאַלניק, קומט איהם נישט קיין פעפערקיכלעך, כי אין צדיק בארץ וכו'. וואויל־טאָג איז נור בעשאַ-פען מאַר די גרויסע רשעים, וואָס האָבען קיין שום דעה אויף תשובה אין פערלאָגנען יענע וועלט נאָר נישט, זיי זענען זייער נשמה מפקיר, אָדער מאַר גרויסע צדיקים, וואָס פיהרען זיך גיט דערמיט אין היטען די קינדער גאַנץ הייליג, דער האָבער זאָל די קינדער ניט שטעכען, דען פיעל עשירים-קינדער קענען דאָס וואויל־טאָג ניט אויטשטיין אין געהען לתרבות רעה, מוז מען קראַנ-קערהייט פשיטא אַלעס פערליעב נעמען.

5) פיעל מאָל ליידט דער צדיק, וויל ער האָט פרעמדע גישט מוכיח זעווען, מכש"כ וועָן ער האָט זייענע קינדער נישט גוט מחנך געווען, צופיעל נאָכגעגעבען אָדער צופיעל געשלאָגען. דען צופיעל שלאָגען אין שעלטען מאַכט אויך די קינדער שלעכט, איבערדריסיג טראָציג. מען מוז די קינדער בעווייזען גרויס רחמנות אין אַהבה, פאַלגען זיי מיט זאַכטען בעסער. פאַלגט עס נישט באַלד, אַזוי פאַלגט עס אין אַנדער מאָל, יע עלטער דעסטא קליגער. שלאָגען וווייניג אין זעלטען. דער עיקר איז מיט גוטען, מיט מוסר אין געבעט,

אהן כעס. דאס אלעס מוז זיך דער חולה פאר נעמען, בפרט איין מלמד מוז זיך פאר נעמען, והי ער זאל די תלמידים מדריך זיין מיט גוטען, מיט מוסר אוז יראה אוז דברים רצים.

6) מצות בקור חולים א״ז, די קרובים אוז די חברים זאלען באלד גצהן מבקר זיין, די פרעמדע זאלען ערשט אין פיערטען טאג מבקר זיין, חוץ ווען ער ווערט פלוצלינג מסוכן זאלען די פרעמדע אויך באלד מבקר זיין, דער עיקר מצוה איז, דעם חולה אן נחת רוח אנצוטהון, טרייסאפט פעווייזען. צו בעדיענען. משמש צו זיין בגופו ובממונו, דאך איז פיעל מעהר חיוב, דעם ארמען מבקר צו זיין, אוז בפרט איהם גלד צו שאפען, צו זיין רפואה אוז צו זיין הויז-אויפהאלטונג, אוז אויך איהם פיעל צו ווינשען בתם לב. דענן ברכת הדיוט ווערט אויך פיעל מאל מקוים, בפרט ווען רבים ווינשען. עס דארפען אבער נישט פיעל מענשען ביזאמען גצהן, רבים זאלען גצהן אייניציג וויין, דאס דער חולה זאל קיינמאל נ״ט אליין זיין.

7) די מבקרים דארפען נישט אליין דאקטערן מיט הויזמיטעל, ווארעם די הויזמיטעל זענען פיעל מאל ממית מענשען. וואויל דאך איין רופא מומחה קאן זיך אויך טוצה זיין, דאך איז א רופא אנ׳אונס אוז איז פטור, אבער ווען א הדיוט אונטערשטעהט זיך צו דאקטערן, איז ער א רוצח במזיד, איז שוין בעסער גאר נישט קיין רפואות צו טהון. וועז קיין דאקטאר איז נישט דא, הצלפט השי״ת דעם אביון אהן דאקטאר אויך, כמו שנאמר (תהלים) דלותי ולי יהושיע, מכש״כ וועז דער דאקטאר וועהרט, ער זאל נישט עסען אוז די גוטע מענשען, די קלוגע מבקרים, רעדען צו ער זאל יא עסען, אויך דיעזען מענש שטעהט (קידושין פ״ב) כלוב שברופאים לגיהנם (כמאמר חז״ל ועשית הישר והטוב זו לפנים משורת הדין), כלומר אין גלד זאכען קאן מען טהון לפנים משורת הדין, אבער אין רפואה-זאכען קאן מען קיין טובה טהון.

8) מענכע טפשים לאכען גאר אויס דאקטעריי, וויל מען זעהט, אז פיעל ארימע לייט וועלען גצהאלפען אהן דאקטאר אויך, אונזערע הייליגע תורה זאגט אבער, אז דער דאקטאר אוז די רפואות זענען דוחה שבת אוז יום כפור אוז כל עבירות כמעט, וועז ס׳איז א סכנה, טהאר מען זיך נישט סומך זיין אויף נסים, די השטן מקטרג בשעת הסכנה, אוז וועז מען טהוט עהם אויך א נס, פערליערט ער זיינע זכיות, כמאמר חז״ל, אם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו. די חכמת הטבע פיהרט די וועלט, (והארץ לעולם עומדת. ארץ לשון מרוצת הטבע), דער מענש מוז זיך מיהען מיט די טבע, אוז השי״ת העלפט איהם, וועז השי״ת זעהט אייך, אז דאס איז פאר איהם א תכלית. אבער נסים חוץ לטבע, טהוט ער נישט גערן, כדי דער מענש זאל דערקענען דעם שכל פונם בורא ית״ש, וואס פאר טיעפע חכמות ער האט בעשאפען. אוז די טיעפע חכמת הטבע בעוויזט, אז די וועלט איז קיין מקרה, נאר זי איז פלייסיג בעשאפען פון הש״ת (כי המקרה אינו מסודר בחכמה ואינו מתמיד תמיד על דרך אחד, והוא שנאמר (ישעיה) כי לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. אמת השי״ת ברויכט קיין מענשענמיה צו העלפען, נאר ווען דער

מענש זאל זיך נישט מיהען מיט דער טבע, וועט ער גאָר נישט חוקר זיין גאָט'ס תבונה. אוּן וועט מיינען, ס'איז אַ מקרה.

דאָך וואָר סאיז אַ חסר דעה אָדער אַנ'אביון אוּן קאָן זיך נישט העלפען, זאָגט דער רמב"ם, אַז ער וועלט אין אַלע זיינע קראַנקהייטען אומנאַטירליך נעהאָלפען, וואָרעם די נאַטור וועלקט נאָר וואָס ס'איז שכל, אזוי איז ער גלייך מיט דעם אביון, העלפט השי"ת די ביידע מיט נסים, (כמאמר דוד ז"ל, שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע), אַבער וואָר עס קאָן, דער מוז ברויכען רפואות, כדי לקיים ושמרתם לנפשותיכם, אפילו וואָן עס איז איהם מיאוס פאָר זיין לעבען.

● די חברה ביקוּר חולים זאָל דאָס הקדש פערזאָרגען מיט האָלץ אוּן ליכט, אוּן אויך שומרים האַלטען ביי די חולאים, אויך דעם וועג צום הקדש לאָזען אויסברוּקירען, אָדער הויכע לאָוועס לייגען, כדי די מבקרים זאָלען קענען אָפט אַהין קומען צו די חולאים אין הקדש אַריין, אוּן אַכטונג געבען, עס זאָלען דאָרט זיצען עהרליכע שומרים, יראים ושלמים. וואָס טהוּן דעם חולה טרייהייט.

די מבקרים זאָלען זאָגען, די רפואות בעווייזען, אַז דוּ האָסט אַלעס בעשאַפען מיט חכמת הטבע, עס איז נישט קיין מקרה, דעם עיקר פאָרטעל האָסט דוּ דיר איבערגעלאָזט, אַזוי ווי יעדער מייסטער וועט נישט גרינדליך אויסלערנען די געזעלען כביכול, אַלעס הענגט דאָך אין דיין ווילען, אַלזוי העלף דוּ, אַז אוּנזערע מעשים זאָלען מצליח זיין, ושוא תשועת אדם, די מענשענהילף איז נאָר בעשאַפען קענען די פאַלשע געדאַנקען פוּן מענשען, וואָס פערשטעהען נישט קיין נסים אוּן מיינען, אַז ס'איז אַ מקרה, אַ טראַף, דער עיקר רופא נאמן איז השי"ת אוּן ער איז אַ שומע תפלה, בפרט תפלת רבים.

10. דער שטן פרעגט אַ קשיא, ווי אַזוי איז דאָס אַ עוֹנש פוּן השי"ת, דער דאָקטאָר טרעפט דאָך צו, וואָס די קראַנקהייט איז, ער זאָגט אַז ס'איז, למשל, אַ פערדאַרבוּנג אָדער אַ פערקיהלוּנג אוּן ער גיבט צו די קרענק רפואות? דאָס קאָן זיין אַלעס אמת. אָבער קיין געזונדער מענש פערדאַרבט זיך אוּן פערקיהלט זיך נישט, נאָר פריהער הייבט זיך אָן אַ קלייניג קרענק פוּן השי"ת, דער מענש שטויסט זיך גאָר וועניג, אוּן שוינט זיך נישט, דערנאָך טהוּט ער זיך פערקיהלען אוּן פערדאַרבען, אזוי טרעפט איהם דער דאָקטאָר צו, וואָס ס'איז צום לעצטען געקומען. —

ד. הרב ר' בנדיט נמנה אל המתנגדים, וכאשר בנו יחידו ר' חיים נעשה לחסיד והתחבר עם חסידי קאָצק, הצטער על זה מאד, ועם היות נפשו קשורה בנפשו, לא נתנו לבוא לביתו במשך ג' שנים, עד אשר נעתר לבקשת בני משפחתו להתפייס לו. שמעתי אגדה מספרת מפי הת"ח וחסיד מפורסם ר' ליפמן מרדאָמסק, כי בעת ששמע ר' בנדיט מהתחברותו של בנו אל החסידים, התאבל עליו שבעה ימים כאבל על מת. שאלתי את אבא במכתב, אם אמת הוא הדבר הזה, ויעניני במכתב לאמר:

„אמת הדבר, כי התמרמר מאד על חסידי קאָצק, שגזלו ממנו את בנו יחידו, שהיה אברך נחמד ונעים, בעל מצלות טובות מאין כמוהו, ואבי זקני

זצ"ל הסיר את מזיו וטבעו וראה את הגולד, כי היה חלש, ולא יסבול לימים הרבה את עמל הדרך הרב הזה לנסוע לקאָצק, ואז לא היו עוד מסלות הברזל, והרכי המחיה והכלכלה בקאָצק לא טובות היו עבור רך וענוג ואין אונים. ומי יודע, אם באמת הנסיעות האלו והחיים האלו ע"פ טבע, אם לא הם קפדו כאוהג היינו וימיתוהו בדמי ימיו ר"ל. אבל דברי הבלים כאלו הם שקר שאין לו שחר".

כאשר שפט אבא. כן היה, כי הרב ר' בונדיט ידע את טיבה של החסידות, ולא שונא היה לחסידים ולא התרחק מהם כמתנגדים אחרים, וגם החסידים אהבוהו והתיחסו אליו בכבוד גדול. פעם אחת שלח אליו אדמו"ר רבי בונם מפשיחא ברכת-שלום ע"י איש חסיד, שעבר דרך עיר לסק. ובהיותו בערך שנת תקפ"ב בעיר לוטימורסק, שלח אליו שליח מיוחד לבקשהו שיבא אליו שמה, והוא עשה רצונו. ודבר-תורה אחד אשר היה לו אז הרבי ר' בונם, הזכיר אחרי כן כמה פעמים בהתלהבות נמרצה. הנה על הכתוב בפ' ואתחנן, השמרו לכם פן תשכחו וכו' ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלקיך, היה אומר לו: „דו זאָלסט דיר נישט מאַכען קיין פסל און קיין תמונה צי די ציווי פון אייבערשטען". א)

בשבת אחת היה ר' בנדיט אורחו של אדמו"ר הגאון בעל „החידושי רים". כן כתב לי אבא: „פעם אחת היה זקני ר"ב ז"ל בוורשה בש"ק, ובעש"ק הלך לבקר את הגאון הקדוש הרבי מגור זצ"ל. אחרי אשר התפלפל עמו איזה שעות רצופות בדברי תורה, הפציר בו כי יתארח אצלו ביום השבת, ויאמר להחסידים, כי בשבת זו יהיה מוכרח להתפלל בבקר השכם לכבוד האורח המתנגד שיש לו. וכן עשה. אבי זקני ז"ל הלך להתפלל בביהכ"נ, וכאשר שב משם, גמר הרבי הקדוש תפלתו גם הוא, אשר לא כן היה דרכו מעודו, כנודע, ובכל השלש סעודות הושיבהו לימינו, ועל שלחן הקודש נאמרו דברי תורה גם בעניני פלפול וחריפות".

„ובהיות אדמו"ר הצדיק ר' יצחק מוואָרקי בערך שנת תר"ה בעיר לסק — כן כותב אלי אבא — ואני הייתי אז כבן שבע שנים, נהג אותי א"ז זצ"ל בידי ויציגני לפניו, והוא היה לבוש בגדי שבת, ויתן לו קוויטל (פתקא) מלא על כל גדותיו, ויבקשהו כי יברך אותי, ויצוני להרכין את ראשי ולקבל הברכה, ויאמר לו ר' יצחק ז"ל, כי דרכו מעודו לברך ממרחק ומעודו לא ישים ידו על ראש המבורך, ויבטיחהו על דברתו, כי יברך אותי. ובכל חגי השמיני עצרת הלך לעשות ההקפות עם חסידי וואָרקי".

ובכן אפוא „שקר שאין לו שחר" היא האגדה הנזכרת, אשר שמעתי מפי אותו חסיד מפורסם. באמת היה מוקיר את בנו החסיד עד מאד. פעם אחת היה אומר: מי יתן והיו כל החסידים כמוהו. אדמו"ר הגאון בעל „החדושי רי"ם" היה אומר על האב ובנו ההם, כי עמהם נפתרה לו השאלה, אשר

א) אבא כתב לי ז"א, „בילדותי שמעתי תורה שהגיד הרבי ר' בונם לזקני ר' בנדיט, אבל שכחתיה לבושתי ולכלימתי. נסע נא לאוורקוב ושאל אדותה את תלמידו החסיד ר' יצחק שלמה. הוא בודאי שמע מפיו את התורה הזאת, ובחוב אותה לזכרון בספר". ועשיתי כן. (ראה בהקדמתי לספר „בריתי זהב".

עלתה על רעיונו כמה פעמים, איזה עונש יגיע למתנגדים אמתים, (צהרליכע מתנגדים), הלא עכ"פ צריכים הם להענש לחיותם מתנגדים, ועונש אין טגיע להם, באשר כוונתם לשם שמים, אכן אתה נודע לי הפתרון, כי בניהם יעשו חסידים אמתים, (צהרליכע חסידים), הם יצטערו למדי ובאמת אין זה עונש.

אחרי מות הרב ר' מאיר צילך חפצה מאד קהלת לסק למנות בה את תושבה הידוע ר' ברוך בנדיט גליקסמן לרב אב"ד. אבל עמו היתה רוח אחרת, הן פרנסתו היתה מצויה לו בריוח מחנות של סחורות קולוניאל שלו, וחנותו לא גרמה לו שום בטול תורה, אחרי אשר זוגתו לבדה התעסקה בה, ומן הכבוד המדומה היה בורח, וימאן אפוא בכסא רבנותה של קהלתו. אכן בהשתדלותו הנמרצה הכריע, כי נתמנה לאב"ד בעירו רב גדול בתורה וצדיק. הנה נסע לעיר ורשה וידבר על לב הרב הגאון ר' זאב וואלף הכהן, כי יקבל עליו רבנות עירו. בתחלה מאן גם הוא בזה, באמרו שפרנסתו נמצאת לו בריוח מהיותו מלמד אצל בני עשירים. אבל הוא אמר לו דבר של טעם, כי בנוגע לשדוך בניו, טוב לו היות רב בלסק מהיות מלמד אפילו בוורשה, ויעתר לו ללכת אחריו.

והנה בשנת תקצ"ח פרצה תבערה גדולה בעיר לסק וביתו וחנותו של הרב ר' בנדים נהיו למאכלת אש. אז דמו אנשי שלומו, כי יבקש לו כסא רבנות. בעת ההיא באו אליו ראשי העיר טורצק, ויבקשוהו שיאבה להיות רב אב"ד בעירם. גם אחיו המופלגים בתורה ר' מאיר ור' אהרן, שהיו מתושבי העיר קוזל, בראותו שאין לו מקור לפרנסתו, הפצירו בו על אדות הדבר הזה. אבל הוא לא מלא משאלתם. גם זוגתו היתה מסרבת במשרת רבנות של בעלה. כה אמרה לנשים הגבירות של העיר טורצק, אשר באו אליה לבקשה, כי תבטל רצונה למענן: „אם בעיר מולדתי לא חפצתי להיות רבנית, אף כי בעיר אחרת". אפס אחרי הפצרות רבות נאות לקבל רבנות-טורצק לזמן קצר, עד אשר יבחרו רב אחר כלבבם. ואף בהיותו שם אב"ד אחזה במסחר ידו, כי שלח סחורות מנופקטור של טורצק לעירו לסק למכר, ומשכר הרבנות כמעט לא היה נהנה כלל, כי יותר מזה היה מפזר למעשי צדקה. א) וכעבור צרך ג' שנים כאשר ביתו נבנה מחדש, שב לעירו, לביתו, לחנותו, ולבית מדרשו.

ויהי היום, בשנת תר"ח ביום ה' כ"ג לחדש טבת בשבתו בבית המדרש וילמוד עם בני הישיבה, אמר פתאום לתלמידיו, כי ישתדל בעבורם, שיקובלו ללמוד אצל הרב ר' משה ליב, שהיה רב אב"ד בעירו בעת ההיא והרביץ ישיבה אצל השלחן שכנגדו. ויקם מכסאו וילך אליו. ויהי כראות אותו הגאון ההוא, קם וילך לקראתו, ונדברו מעט איש אל רעהו. אחרי כן אמר לתלמידיו, שמרגיש חולשה בנפשו ומוכרח הוא ללכת לביתו. למן היום ההוא לא בא עוד לבית המדרש. ב) בליל שבת שאחריו, עוד היה יושב

א) כן מפר לי תלמידו תח"ח החסיד ר' הירש גולומב מלודז, שנקרא: ר' הירשל טורקער.

ב) כן שמעתי מפי תלמידו החסיד מפורסם ר' יצחק שלמה ליברמן מאוזורקוב. הוא מפר לי ג"כ, שהתפלל עם כוונת האר"י ז"ל.

אצל שולחנו לבוש בגדי שבת בהשטריימל ופניו צהלו מאד באין שום רושם שהוא חולה. אבא, שהיה אז בן תשע שנים, הלך עם מר אביו, אחרי בואם מבית התפלה, לחדרו לבקרו. שם ידיו על ראש אבא לברכהו, כי כן היה מנהגו תמיד. אחרי כן אמר לאביו, לר' משה יצחק:

„ר' ארון נאמן אמר בשעת פטירתו, כי הנשמה טרם תצא מהגוף, תלך על כל אבר ואבר ותקח מאתו רשות לפטור ממנו (נעזעגנען). ואחרי לקחה הרשות תצא ממנו, וכן תצא מכל אבר ואבר בפני עצמו. ולא ידעתי אז מאין ידע ר' ארון זצ"ל מזה, אחרי כן מצאתי הדבר הזה מפורש בזוהר הקדוש ובל"ס ראה גם ר' ארון ז"ל זאת בהזהר".

„הדברים האלו", כותב אלי אבא להלן במכתבו אלי, „יצאו מפיו הקדוש בקדושה ובטהרה בשמחה ובפנים שוחקות. החלות היו עוד מכוסות ובידו היה ספר. בכל השבת ההוא אם אמנם לא הלך לבית המדרש, לא ניכר בו, כי הנהו חולה ר"ל, אך ביום א' בבקר גברה עליו מחלתו ואחרי הצהרים נלקח מאתנו ארון הקודש נזר ראשינו, וידעתי על מה רמזו מליו האחרונות אשר שמעתי".

זהו הנוסח הכתוב על מצבת קברו: פ"נ, ברוך צדיק תמים פאר העיר והדרה, בתורת ה' הגה יומם ולילה, כחשכה כאורה, עשות חסד וצדקה אך זאת היתה שמחתו, נפש נענה לשמוח אך זאת פרי תנובתו, דלים ורשים עתה יקוננו על אבדן משענתם, יבכיון תאבי ישועה כי אפס תוחלתם, טרם קראו הכיל אל דל בישע צאת לקראתם, ה"ה כבוד הרב המאוה"ג החריף הצדיק המפורסם כק"ש מר"ה ברוך בענדיט זלה"ה אבד"ק טורקע, נפטר ביום א' כ"ו טבת תר"ח לפ"ק תנצב"ה.

ד. בנו יחידו, שתי בנותיו וחתניו נודעו לשם ולתפארת בנו ר' חיים, כבר כתבתי, היה תלמיד-חכם וחסיד אמתי. כיר מגורו זדוגנסקא-וואלא עיר של חסידים היתה, ועל כן נקראה בפי רבים בשם „ירושלים קטנה". בטרם נמצא בלסק חדר-תפלה לחסידים (שטיבל), כבר היתה דוגמתו בעיר „וואליע", וחסידי-קוצק האחדים שהיו בלסק נהגו לנסוע שמה לימי החגים להתפלל במרכז-חסידותי זה ביחד עם חבריהם. א) והנה ר' חיים, שנקרא ר' חיים גבאי, על היותו גבאי צדקה כל ימיו, היה הפאר שבחסידי „ירושלים הקטנה" והשפיע הרבה עליהם. גם בעיני אדמו"ר ר"מ מקוצק היה חשוב מאד. פעם היה אומר עליו „מיין חיים". מעשה, היה מספר החסיד מפורסם ר' אבא שמעון מלודז, שר' חיים נחלש מאד ביום הכפורים בהיותו בקוצק ויבער לו בעצמו אש, בכדי להכין לו חמין לשתיה, ויסופר הדבר בקרב „העולם" לרבותא מאת החסיד הותיק ההוא. *

כשחלה ר' חיים גבאי, נכנס אליו הת"ח החסיד ר' סנדר בוימאץ, שהיה אז אברך מצוין בזדוגנסקא-וואלא, לבקרו. ויאמר לו ר' חיים: „סנדר, בעט פאר מיר כ'זאל געזונד ווערען, זאל איך דיר צי, אז כ'וועל דיך אויסרייסען. ב) כוונתו היתה, שידריכו בדרך המוסר והחסידות ביד חזקה.

א) כן שמעתי מידידי החסיד מפורסם הישיש ר' יצחק טרדכי הכהן.

ב) כן שמעתי מת"ח החסיד ר' שלמה דוואהרפעד מלודז.

באופן כזה היו מדברים חסידי קוצק בימים ההם. בשנת תרי"ח ג' טבת נפטר אותו חסיד בעוד לא מלאו לו חמשים שנה. על מצבתו כתוב: אבד חסיד מן הארץ.

אבא ספר לנו הרבה ממעלותיו של דודו זה, כי היה מופלג בתורה וגם בעל כתב ולשון במדה מפליאה וידע גם פרק במדעי חול. בניו, שנודעו בעיר מגורם זדונסקא-וואלא בשם: „אברהם ר' חיים'ס", יצחק ר' חיים'ס, היו אנשי אמת, חסידים תמימים וישרים. אבל לא היו מושלמים כאביהם. למ' העת שהתפשטה החסידות, העיר לי אבא, חדלו ללמוד כתב ולשון ומדעי חול. ביום כ"ח אלול תרע"ה נפטר ר' אברהם וביום ד' תשרי תרע"ו נפטר אחיו ר' יצחק. במשך ששה ימים הלכו שני האחים המצוינים האלה לעולמם בהיותם זקנים באים בימים, ולא הניחו כמותם בעירם. מהם יצאו משפחות נכבדות מאד.

וע"ד בנותיו וחתניו החשובים של הרב ר' ברוך בנדיט גליקסמן, הם הרב ר' אברהם אב"ד בעיר שירדז, ואבי אבי הרב ר' משה יצחק מלסק, כבר כתבתי באריכות בספר „תפארת אדם".

יד. הרב ר' זאב וואלף הכהן.

הרב ר' זאב וואלף הכהן היה בן ר' יחיאל מיכל בן ר' שמואל הכהן מלסק, זה השורש הפורה חכמים וצדיקים, כאמור למעלה, ומתושבי עיר זאלאשין היה לפנים. יש לשער, כי הרב ר' זאב הכהן נולד ונתגדל בלסק, אבל נשא אשה מעיר זאלאשין, ויהי סמוך שם על שולחן חותנו, ונעשה אפוא לתושב העיר ההיא. או אולי אביו ר' יחיאל מיכל כבר עזב את עיר מולדתו לסק והתישב בזאלשין. על כל פנים היה בשביל זה בודאי לר' זאב הכהן לפעמים שיח ושיג עם התלמידי-חכמים של קהלת לסק, והם היו יודעיו ומכיריו. ולכן חפצו מאד אחרי מות הרב ר' מאיר צילך למנותו לאב"ד בקהלתם. ואולם בכבדות עלה דבר זה בידם, באשר בעת ההיא ישב הרב ר' זאב בשלוה בעיר וורשה, ולמד תורה את ש"ב האברך ר' אלעזר הכהן ואת אברכים בני תורה וגדולה אחרים, ומשכורתו היתה שלמה, ולא חפץ כלל ברבנות לסק. אפס בהשתדלות מרובה של אחד מיחידי סגולה הצליחה קהלת לסק להושיבו על כסא רבנותה, כאשר בארתי בפרק הקודם.

הרב ר' זאב וואלף הכהן היה גאון חריף. כן יכנוהו גדולי דורו. א) ובפי הבריות נקרא בשם ר' וועלוויל חריף, ואל המתנגדים התחשב. והנה בהופיעו בקהלת לסק בתור רב אב"ד ועליו היה לשאת מדברתו לפני עדתו, עלה על הבמה בבית הכנסת ויאמר דבר-חכמה אחד. ב) „נמצא בגמרא

א) הגאון בעל „חמדת שלמה" בהסכמתו להדפסת החומשים עם באור „כנפי נשרים" ו„מסרת רמ"ה", וגם הגאון בעל „זית רענן" בספרו ח"ב סימן ס"ב.

ב) כן שמעתי מפי אבא, אשר בודאי שמע זאת מפי אביו.

(שבת קי"ח) אמר ר' יוסי מימי לא עברתי על דברי חברי, יודע אני שאיני כהן ואם אומרים לי חברי עלה לדוכן הייתי עולה. ואמר ר' יוסי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. והנה יש לשאול איזה שיכות והמשך יש לשני מאמריו אלה של ר' יוסי. אבל הענין הוא כן. יודע אני בעצמי שאיני כהן ואיני כדאי לדרוש ברבים בפרט לפני גדולי תורה כאלה, אבל מימי לא עברתי על דברי חברי, מכיון שהם אמרו לי עלה לדוכן עליתי, אבל מימי לא אמרתי דבר, היינו, לא אומר כלום והגני חוזר לאחורי". ובכן ירד מעל הבמה. מזה נראה, מה גדלה ענותו של הרב ר' זאב וואלף הכהן, ועד כמה חשובים היו כעיניו חכמי קהלת לסק.

כעשר שנים הרביץ הכהן הגדול הזה תורה בקהלת לסק והעמיד תלמידים הרבה, ובשנת תקצ"ח י"ד שבט נאסף אל עמיו. שמעתי אומריב, "הניח הרבה כתבי-יד של חדושי הלכה ולא נדפסו.

בניו ותתניו היו אנשי שם מופלגים בתורה ונכבדים בישראל ומהם יצאו משפחות נכבדות מאד. בנו ר' נתן היה מורה הוראה ותופש ישיבה בעיר זאלאשין ויהי חריף ועמקן גדול. חבר היה לו, ור' משה שמו, שהיה ג"כ מו"צ בעירו, אשר היה מצוין בבקיאות נפלאה, ושניהם התפלפלו יחד לעתים קרובות, והנה ר' נתן היה אומר: "ר' משה ווייסט ווי ס'שטעהט אין איך וויים וואס ס'שטעהט". אבל לא היה יורש את כסא רבנותו של אביו, מפני שהיה עור באחת מעיניו, ולא נאה היה לקהלת לסק לבחור לה רב בעל-מום. א)

זהו הנוסח הכתוב על מצבת קברו:

כ"ת

זעקו מר על שברוניך
אבלו עריך שבתו זקניך
במבחר ברושך עלה הכורת עוכריך
הקעיר על זה אם הבנות
כנחל תדמע אין הפוגות
היתה כאלמנה שכולה וגלמודה
נפלו אשיותיה נסושה ושדודה
זנחת צאנך אבינו רועינו
לקץ הימין תשוב תזכרנו

אמ"ו הרב הגאון החריף המפורסם הרביץ תורה והעמיד תלמידים כ"ש מו"ה זאב בהרבני מו"ה יחיאל הכהן זלה"ה ב"ד פ"ק לאבק.

כתר כהונה זה שמו וזה זכרו לדעת שנת פקודתו נאסף אל עמיו י"ד שבט תקצ"ת.

א) כן שמעתי מתלמידו ת"ת וחסיד הישיש ר' שובי' אלעזר ליפשיץ נ"י מלודז.

מו. הרב ר' אברהם אבוש לבית קצינלנבוגן.

ר' אברהם אבוש היה מתושבי לסק היותר חשובים, להיותו גדול בתורה, תופש ישיבה, חכם ומקובל וצדיק, סופר ומחבר, עשיר מחייב עשירים, וגם בן משפחה מיוחסה ומפוארה. כי היה נצר משרשי גאוני ישראל וחתן אחות הכהנים ר' אברהם ור' שמואל ור' אלעזר מלסק.

ואולם בין-לילה נהרס מצבו, באשר שרפה פרצה בעירו וביתו וכל רכושו נהיו למאכלת אש. בדורות שעברו לא היה כמעט תושב אחד בעיר לסק שלא היה פעם „נשרף" בימי חייו, כי לא עברה עת רבה על עיר זו מעודה מבלי שרפה גדולה, שעשתה בה שמות, מפני שבתיה היו בנויים מעץ ודבוקים איש באחיו וחברת מכבי-אש לא נמצאה בה, ואם יצאה אש מאחד הבתים ותחל לאכול סביבה עמדו תושבי העיר מנגד מבלי יכולת להושיע, ובכן נעשה ר' אברהם אבוש פתאום אומלל מאד, כי אם ימי כל עני רעים, הנה ימי עשיר שנעשה רש רעים ומרים ביותר. להיותו כבר למוד לחיות חיי רוך וענג, ואין מכאוב כמכאובו בהאלצו לחיות חיי עוני וצער.

אפס גם בעת צרה זו לא נפל לב ר' אברהם אבוש עליו, כי תורתו היתה שעשועיו ובה מצא נוחם לנפשו, ובימי עניו היה מחייב עניים. א) איש הרוח כמהו איננו אובד בעניו, אם ה' מוכיחו ומאבד רכושו ההומרי, עוד עושר גדול רוחני נשאר בידו, אשר מעודדהו ומנעים חייו ונותן לו ענין לענות בו ועבודה נכבדה רבה.

מאז החל ר' אברהם אבוש לכתוב את מחשבותיו העמוקות בתורה על ספר ולהכשירו לדפוס. ואלה דבריו אשר כתב על שער ספרו: „ספר ב ר כ ת א ב ר ה ם אשר טפחתי ורביתי אני הצעיר במשפחת בית אבי, אשר היה לי לצפירת תפארה ולעטרת צ ב י, הפעם אודה את ה' אלהי אבי, אשר עזרני להוציא אל הפועל את אשר עם לבבי, הוא ביאור נחמד על מגילת קהלת, למען יהיה לאנשים כערכי לתועלת, אשר ימצא בו מרגוע לאשר נפשו שואלת, מה היתה הכונה בבריאת העולם השפל, אחרי שיבוא למקום הושך ואופל, הלא היה טוב ממנו הנפל, וחקרתי בדברי המגלה הזאת החתוכה, להוציא לאור כונת התכלית והתעלומה, ומתוך דברי קהלת אמרתי אחכמה, להבין גודל מעלת הנשמה, ואיך יתנהג האדם כל הימים אשר הוא חי על פני האדמה, חברתי אני הדל אשר לא קנה חכמה, הק' אברהם אבוש במו"ה צבי הירש זצ"ל למשפחת לבית קאַצינלנבויגען, נין ונכד להגאון המפורסם

א) אלה דבריו של הגאון ר' מאיר צילך בהסכמתו לספרו „ברכת אברהם": „ואת נחמתו בעניו, אחרי אשר נודע שוב האיש חיקר הנ"ל, שהיה יושב שקט ושאנן כעת צתול על שלשי סים, עתיר נכסי ועתיר עוסבי, מקיים את התורה מעושר, לומד ומלמד ותלמידים מקשיבים לקולו, ואת אשר יאהב ה' יוכיח, יעבר עליו כוס התפוכותיו ויצא נקי מנכסיו, וזה חלקו מכל עמלו, לא שש מאהל של תורה".

מו"ה אברהם אשכנזי זצ"ל. א) ותהי ראשית מלאכתי ברי"ח סיון שית „מ כ ת ם ל ד ו ד" (תקמ"ד) לפ"ק פ"ק לאסק יע"א". ובסוף ספרו זה הוא מסיים: ותשלם המלאכה ביום ה' ששה לחודש שבט „א ש ש מ ר ה" (תקמ"ו) דרכי מחטוא בלשוני לפ"ק פה ק"ק לאסק.

ר' אברהם אבוש השלים את מלאכתו, מלאכת קודש ומחשבת, ויברך ה' אשר עזרוהו להוציא אל הפועל רעיון לבבו, ובדמיונו כבר ראה את ספרו עולה על שולחן אנשים כצרכו, אבל עוד דבר קטן הפריעהו מהוציא חפצו לפעולה והוא: חסרון כיס. אמנם לא נעזב הצדיק אחרי צאתו נקי מנכסיו, באשר רכושו הרוחני החיהו, כי נלקח אחר כבוד, להיות מורה צדק ומגיד מישרים בקהלת סוכוטשוב. כמה שנים עמד שם על משמרתו, והשפעתו היתה רבה על בני קהלתו, ורבים השיב מעון בדרשותיו אשר דרש לפניהם. אכן משרת מו"ץ ומ"מ בעיר קטנה לא תביא לבעליה יותר מדי מחיתו ומחית ביתו בצמצום, וכסף להדפסת ספרו מאין נמצא לו. והנה לקח הסכמות לספרו מגאוני דורו ויסע למסעותיו ויקוה למצוא עזרים ותומכים בימינו, אבל תקיתו נכזבה, כי נפטר ר' אברהם אבוש בעיר מגירו סוכוטשוב. ב) בעוד לא מלאו לו ימיו, ולא זכה להוציא ספריו לאור.

בנו ר' יהושע שמואל, אשר עודנו היה ילד במות עליו אביו ואמו גדלתהו כאב עד היותו לאיש, מצא את כתבי ידו של אביו ערוכים ומוכנים לדפוס, ויחס עליהם ויוציאם לאור בעזרת נדיבי ישראל בשנת תקע"ה בעיר ורשה. עלתה בידו להשיג הסכמה גם מאת הרב רבינו עקיבא איגר בנסעו בשנת תקע"ג לעיר וורשה דרך העיר סוכוטשוב והוצרך ללון שם לילה אחד. ג) גם הרב רבינו יעקב מליסא נתן הסכמתו להדפת ספריו „ברכת אברהם" ויין הרקח בשנת תקע"ד.

לב חכם וכביר היה לר' אברהם אבוש לבית קצינלנבוגן, עד כי לא חת לדחות גם דברי הראשונים, כמו הרמב"ם ואבן-עזרא ורבינו בהיי ורבינו נסים ורמב"ן, בנוגע לאמונות ודעות. הנה שאלה גדולה וקשה היתה לפני חכמיו מעולם: מדוע לא נזכר בתורתנו מפורש כל יעוד לשכר נשמה בעולם הבא?

א) הרב בעל „שם הגדולים החדש" מביא בספרו דף ב': מצאתי כתוב, כי יוצאי חלצי חשר ר' שאול וואהל, הם מהר"ם פאדבה ורש"י בנו, הקריבו לכשעט לפני ועד ארבע הארצות את אכותיו של הגאון ר' יחזקאל בעל „כנסת יחזקאל" על אשר חם חותמים כנוי משפחתם קאצינלנבויגען, עם כי אינם כתוב צאצאי ר' שאול וואהל הזכרים. ויצא פסק דין מלפני הועד, כי הם יחתמו שמם קצינלנבויגען, ובאמת התם עצמו בעל „כנסת יחזקאל קאצינעלנבויגען".

הן גם הרב ר' אברהם אבוש חתם עצמו קצינלנבויגען באות בית, והוא עם הרב ר' יחזקאל הנזכר יצאו משורש אחד, ולא ידע כלל את הפס"ד של ועד ארבע ארצות. אבל כבר הורה הרב ר' יוסף כהן צרק בספרו „שם ושארית", כי זהו ספור בדים.

ב) שאלתי את ידידי הנכבד ר' שמואל יחיאל בן ר' יצחק שלמה ליברמן, השו"ב מסוכטשוב, על אדות מצבת קברו של הרב המגיד החוא, ויאמר לי שכבר נתחבה באדמה וגם קברו לא נכר עוד.

ג) אלה דבריו בהסכמתו: „שמתי עיני בהם באיזה לילין וחך הטועם מצא בהם טעם, בדברים ערבים ומחוקים מדבש וגופת צופים, בנוים על יסודי האמת, מעוררים לבות בני אדם ליראת ה' ואהבתו".

זיא אומרת רק (ויקרא כ"ג), אם בחקותי תלכו תתן הארץ יבולה, ולהפך יכלא זנשם מן הארץ, אבל אם בגלל מעשים הטובים תשיג הנשמה משכרתה שלמה ובגלל מעשים הרעים עונשים מוכנים לה בעולם הבא, כאשר כל בעלי דת מאמינים, זאת לא הבטיחה תורתנו מאומה, והיא נתנה אפוא יד לפושעים ולבוערים לכפור או להיות מסופק ח"ו באמונה זו.

והנה שבעה טעמים נתנו חכמינו הגדולים בדבר הזה: 1) הרמב"ם בספר המדע אומר טעמו, כדי שיעבוד האדם את בוראו לשמו, לא מחמת השכר או מיראת העונש ההוא. 2) הראב"ע בפ' האזינו יתוה לעתו, כי התורה נתנה לכל, ולא לאחד לבדו. ודבר העה"ב לא יבינו רק אחד מני אלף, כי עמוק הוא. 3) דעת רבינו בחיי וגם הרמב"ן נוטה לדעה זו, כי כל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע, שאין זה דבר טבעי, שירדו גשמים בזמן שעושים רצונו של מקום, ויכלא הנשם בזמן שאין עושין רצונו של מקום, אמנם מה שתעלה הנפש אל מקום חוצבה, זהו דבר טבעי אל הנשמה, ואין זה בדרך פלא. (מובאה באה"ע שם). 4) דעת רבינו נסים, כי בימים ההם היה כל העולם מכחישים בהשגחת הש"ת, והיו אומרים שכל הנעשה הוא בהכרח ולא ברצון, ולזה רצה הקב"ה לאמת פנת ההשגחה ע"י יעודים אלו, אשר עיניהם הרואות, שכל העושה רצון בוראו הוא מושגח לטובה ממנו יתברך, ואלו היה אומר להם השכר הרוחני, עדיין ישארו בכפירה זו לומר, הרוצה לשקר ירחיק עדותו. 5) דעת רבינו סעדיה גאון בס' האמונות, כי קודם קבלת התורה היו עובדים לכוכבים ומזלות, כדי להמשיך מהם הברכה בתנואות להביא גשמים בעתם ושאר הצלחות הגוף, וכשנתן הקב"ה התורה ומנעם מן אותן העבודות הוצרך להבטיחם שגם ע"י שמירת התורה יזכו לאותם היעודים וע"י עבודת כו"מ יחסרו כל אלה. 6) תשובת החבר למלך הכוזר בספרו מאמר ראשון היא: יען שנאמר והתהלכתי בתוככם, ונתתי משכני בתוככם, שזהו דיבוק השכיוה בישראל אפילו בעולם הזה שהנשמה נסתבכה עם החומר, ק"ו שתהיה דבוקה אל השכינה אחר הפרדה מן החומר. הנה כל מה שיעדו הדתות המזויפות אחר המות, יעדה התורה לנו גם בחיי העולם הזה. 7) דעת ס' העקרים והרמב"ן פ' עקב בפסוק בכל לבבכם, שכל היעודים הנזכרים בתורה הם לכללות האומה, כי העולם נדון אחר רובו כיעוד הגשמים והתבואה והשלום וכיוצא בזה, יהיה לכל ישראל כאחד, אבל שכר הנשמה לעולם הבא אינו לכללות האומה, אלא כל איש בפני עצמו נידון עפ"י

א) זקננו הרב ר' בריך בנדיט בספרו "בריתי זהב" דף י"ג יהוה דעתו בדבר דוה לאמר: הנה שבר של דין בני נח מפורש בבראשית בטעמו ונמוקו עמו, שהוא הכנת הנפש לגן עדן שנאמר, ויטע ה' גן בעדן וישם שם האדם אשר יצר, ובוראי ידע ה' שיחטא זיגורש מיד, ולא על רגע אחד ברא את הגן עדן, אלא לחזור שמה אחר מותו, וזה יובן חומר הפסוק שנאמר, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות, והרי לא מת באותו יום, אלא ודאי כי הוא כמו רק, וביום כמו בשביל יום, כלומר ושמא תאמר לכה נברא עץ הדעת לבטלה, דע שיום אכילה שלו הוא לאחר החיתה, כשיגיע יום וזמן שלה המוכן לך שתאכל ממנו מות תמות תחלה ואח"כ תאכל ממנו, אבל בחייך אין לך רשות לאכול ממנו, וכו', אע"פ שיש בזה דרושים רבים אין המקרא יוצא מידי פשוטו המובן מתוך הקושיות עצומות הנ"ל, עיין שם.

מעשיו, ונרמזו במצות כבוד אב ואם ושלוח הקן לכל איש מישראל. בשבע
דרכים אלה ינוסו הדוברים עתק על תורתנו הקדושה.

הרב ר' אברהם אבוש לא היה שבע רצון משבעה טעמים אלה ודעה
לא נתקררה בהם, וכה אמר בהקדמתו אחרי הרציאו אותם אחד לאמר
אנחנו לא נדע מה נעשה ואנה ננוס לעזרה לסתום פי דוברי עתק, כי ל
תספיק לנו הניסה בשבעה דרכים אלה הנזכרים, עם שיצאו מפיות קדושי
רוממי שדי, כבודם במקומם מונח. „תמה אני אם יצאו דברים אלו מפי
הקדוש", — הוא כותב על הטעם הראשון של הרמב"ם — „דאכתי במ
נוציא העבודה שלא לשמה מלבות בני אדם, ואדרבה עתה שנעלם מהם יצו
הש"ב ונראה לעיניהם יעוד העוה"ז, יעבדו על מנת לקבל פרס בעולם הז
ומיראת עונשו". על טעם השני של אבן עזרא כותב: „מה יתן ומה יוסי
העלמו מפני עמי הארץ אשר לא יבינוהו ולתן מכשול לפניהם שיאמרו אי
העולם אלא אחד, יותר היה לפרש מציאותו ולא יפרש איכותו ומהותו מפנ
עומקו, ואז עכ"פ מי שיראת ה' נוגע בלבו יתלה הדבר בחסרון השגתו וכו
„וביותר נפלאתי על טעם השלישי של רבינו בחיי והרמב"ן — הה
כותב הלאה — שהרי דעת המכחישים היא שמקרה האדם ומקרה הבהמו
מקרה אחד, כמות זה כן מות זה, ואינם יודעים להבחין אם רוח האדם הי
העולה למעלה, ורוח הבהמה היורדת למטה בארץ, אף שלמדו חכמה הטבעיו
וכו', ומה יענו על תחית המתים, שיקבלו שכרם בגוף ונפש, האם יאמרו שג
זה הוא דבר טבעי לא בדרך פלא ואין צורך לפרסמו וכו'". ועל טענ
הרביעית של רבינו נסים הוא כותב: לא זכיתי לירד לסוף דעתו, כי במ
יודע אפוא פנת ההשגחה למכחישים בה ואומרים שהעולם מתנהג במקרו
אלו לא היו היעוד הזה מתאמת אלא לעושי רצונו יתב' בלבד החרשתי, אמנ
הלא מענת המכחישים היא, שרואים בעיניהם כי מקרה חד לצדיק ולרש
כטוב כחוטא, ואיך יתאמת בדבר שהוא עזר להכחשה, ואין לנו שום סתיר
לסתור טענתם במקרה הזה כי אם ביעוד הש"ב כמו ומשלם לשונאיו א
פניו להאבידו, ואת אשר יאהב ה' יוכיח לנכות עונותיו בעה"ז וכו', ודברי
אלו שאמרנו הם גם תשובה מספקת גם למענה החמישי שהוא דעת ר' סעדי
גאון זצ"ל, שהרי מצינו אף אחר היעוד הזה שאמרו, ומאז חדלנו לקט
למלכת השמים חסרנו כל אלה, וגם דברי החבר בדעה הששית הם בלי מצו
מענה, מה יענו לדוברי עתק המכחישים גם את זה, הלא לדעתם הוא דב
נמנע, שהנשמי יש לו אור רוחני וכו', ובזה יש די והותר לסתירת המענ
השביעי במה ששכר הנפשי אינו לכללות האומה, אלא כל איש בפני עצמ
נידון לפי מעשיו, הנה דברים אלו מספיקים רק להעלם שכר בעולם הנשמו
הבא מיד אחר המות, אבל שכר הש"ב אחר התחיה לא יכחיש שום אד
מישראל שאינו כופר בתחי', שהוא יהיה לכללות האומה וכו'.

לכן — הוא כותב הלאה בהקדמתו — אנכי הדל שנסתי מתני ואזר
כנגד הלצי בחיפוש ניירות ולחקור חקירת הדברים האלה העומדים ברומו ש
עולם, לעורר הלבבות ולברר העשתונות, להחזיק האמונות ולהסיר המכשולו
ולחזק ידים רפות וכו', בשיקול השכל והדעת מכרעת, שיהי' לכל אדם נודע

כונת בריאת העולם, וכי ביד כל אדם לעלות במעשיו כבסולם, לחסות בצל אלהי עולם, ולבוא אל תכליתו המכוון בבריאותו, ולהקים טובו יהיה באחרותו, לנצח וצחים יהי' עמדתו, לאור באור החיים גופו ונשמתו, וסמכתי כל הדברים על דברי קהלת, אשר רוח ה' דבר בו וחלק לו מחכמתו. וקראתי שם החיבור ב ר כ ת א ב ר ה ם, כי זאת הברכה אשר הניחו לי אבותי להתגדר בה, מה שם אם ימצא מעיין בדברי ומכניס הדברים בלבו לשוב מרוע דרכו אשר הג בו אז אבנה גם אנכי ממנו ואתברך וחיתה נפשי בגללו וכו'.

ר' אברהם אבוש היה כותב בשפה ברורה ובלשון צחה ואהב גם לעשות מצעמים במליצה ושיר. והנה בהקדמתו הנזכרת כתב גם שיר תודה לה' על חסדו עמדו ומצדיק עליו את הדין אשר עשה עמו ה' לקחת כל הונו ממנו. חכמה ומלאכה הגנו רואים בשירתו זו. בראשי השורות חתום שמו ושם אביו. ובחרוז אחד יסוים כל שורה באותיות ד י ובחרוז השני באותיות ב י. לדוגמא אעתיק פה שורות אחדות:

אשירה נא לידידי שירת דודי אנוה זה אלי וארוממה אלהי אבי

ברב חסדיו אשר גבר עלי מעודי ברבות עתים וימים שנות חיים ורב טובי

אחרי הקדמתו הוא נותן לפנינו הקדמה ארוכה שניה בת י"ד דפים, והיא מבוא לספרו המחזיק ק"ז דפים. מחקרי בעל „חובות הלבבות" הם לו לעינים בדרך חקירותיו. בתוך יתר דבריו הוא כותב: „וזה אומרו בחכמתו דור הולך ודור בא, שלכאורה קשה איפכא היה לו לומר, דור בא ודור הולך, שהרי בהלה היא ביאת הדור לעולם ואח"כ ההליכה ממנו, אמנם דבר גדול הראה בו בדקדוק לשונו, שביאת האדם בעוה"ז אינה ראויה לקרוא בשם ביאה, יען שהיא ביאה אמיתית, רק נאה לה לקראה בשם הליכה, יען מאת הולדו הוא הולך למות, כי בכל רגע ורגע הוא הולך ומתקרב ליום מיתתו, רק ביאת נשמה לגוה"ב אחר המות היא ביאה אמתית כי היא נצחות". ובסוף הוא ביא תמצית כל דבריו לאמר:

„הנה מה שנתבאר מכל מה שכתבנו, הוא נמנה בחומש הפקודים, הם מחה וששון ליהודים, א) אמונת חידוש העולם וביטול דעת מאמיני הקדמות.) אמונת ההשגחה בעולם השפל בפרטי אישי האדם ובכללות שאר הבעלי חיים. אמונת תחית המתים מפאת העיון השכלי. ד) אמונת הגה"ב שאחר התחיה אז יהי' השכר בנוף ונפש בחיים שאין מות אחרי', והוא יהי' התכלית האחרון היתה הכונה אליו בתחלת הבריאה, שיהי' נצחי לקיום עדי עד. ה) אמונת תכלית לא יתקיים אלא באומה הישראלית, ושמציאות כל הנמצאים לא הי' לא בעבור מציאות האדם הישראלי, כי הוא היה העיקר לכל הנמצאים".

לא רק למקצוע אגדה ומוסר מחקר וקבלה, אך גם למקצוע הלכה, היה אברהם אבוש מומחה גדול. יש ממחברי ספרי מוסר ואגדה, אשר הביאו תוך ספריהם לכל הפחות דבר פלפול אחד בעניני הלכה, מדאגתם פן ידמו דורות האחרונים כי הם לא ידעו צורתא דשמעתא, ובגלל זה יקלו ספריהם ביניהם א) אבל ר' אברהם אבוש כתב על ספר מה שהמריצו לבו לכתוב,

א) ראה הקדמתו של הגאון בעל „סדורו של שבת",

בבאור מקראות ואגדות חז"ל באמונות ודעות במוסר ומדות, ומשאת נפשו היתה להביא ספרו בדפוס לתועלת זולתו, ולמה שיאמרו הבריות בדורות הבאים ע"ד ערך תורתו בהלכה לא שם לב. אכן הרבנים יודעיו ומכיריו שהסכימו להדפסת ספרו העידו והגידו זאת לדור נולד.

„במכירי ויודעי קאמינא — כותב בהטכמתו הרב איש אלקים קדוש ר' אברהם הכהן מלאסק — כמה נפישא חילא דהאי אילנא רברבא תקופא, וגברא רבא קאחזינא ה"ה חתן אחותי הרבני המופלא והמופלג החריף והבקי דיינא דנחית דעומקא דדינא, מצורף לזה נאה דורש במלתא דאגדתא, כאשר תראה עין הקורא דברים המושכים לבו של אדם במוסר השכל, מר אברהם אבוש בהחכם המושלם מוה' צבי הירש זצ"ל, לדעת מה יעשה בישראל דברי כבושים המשברים כח יצרו של אדם וכו'". וכן כותב בין יתר דבריו הגאון ר' ארי' ליב אב"ד מעיר סוכוטשוב: „מק"ק אפטא נתקבלתי פה, והרב המגיד מוהרא"א הנ"ל, אברהם ידידי בביתי ובצל קורתי, ובקנקנו תהיתי את שאהבה נפשי מצאתי, ובו בבשר ובתורתו שעשעתי, לאשר ידיו רב לו בנמפ"ת לאסוקי שמעתתא ומחדדא, וגם הנה דרוש דרש דרושים הם לכל חפציהם, ערבים הם לשומעיהם, מורה דרך נבוכה, שמורה בכל וערוכה, אשרי העם שלו ככה וכו'". וכן נראה גם מדברי הסכמתו של הרב הגאון ר' מאיר צילך.

הרב ר' אברהם אבוש אמנם הבליג על יגונו אחרי היות ביתו ורכושו למאכלת אש, התעודד בה' ותורתו היתה נחלתו, בה הגה וישכח רישו, ואולם במסתרי נפשו עוד כאבו היה נעכר וגדול מאד, ומי יודע אם לא מזה היה למותו בלא עתו תוצאות. והנה כדברים האלה הוא כותב בסוף הקדמתו: כל אלה נאום המחבר, בלב נדכה ונשבר, על ההרפתקאות אשר עדיו עבר, וחסד אל עליו גבר, אשר לקח לו אלפים הכסף והזהב, בהבערה אשר יצאה ללהב, מביתו והונו הופרש, ונשאר עני ורש, ועל עצמו הצדיק הדין לקונו, את כל אשר נעשה הוא בצונו, ובכל זאת לא עזב את תורתו, ויומם ולילה יהגה אמרתו, ובביאור דברי קהלת שם דברתו, הנחמדים מפז ומשכיות, לזכות בהם את הבריות, אולי יחן ה' צבאות, ויעשה עמנו לטובה אות, ויראו שונאינו ויבושו מתלאות, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות, נאום הקטן אברהם במו"ה צבי הירש זצ"ל נין ונכד להגאון החסיד מו"ה אברהם אשכנזי זצ"ל לבית קצין-אלין-בויגיג, בעל המחבר ס' „דרכי נועם", וס' „יין הרקח". מק"ק לאסק יצ"א.

מז. הרב ר' אברהם אליעזר דמשק.

בקהלת לסק גר איש מופלג בתורה ומפורסם לתהלה מו"ה יוסף בן ר' שמעון בן הגביר הצדיק ר' יצחק גולדס. אשת ר' יוסף מרת נעטיל היתה צדקת מפורסמת בת הרב ר' בעריש, אחי הרב הגדול בתורה ר' יצחק אייזק, אב"ד בק"ק אישפיציץ, אביו של הגאון ר' ירמיה אב"ד בעיר מאטערסדארף בגאון ריא. לר' יוסף היה בן מצוין מאד, אשר נולד לו בלי

בשנת תקל"ב, והנה הוא נודע בישראל בתורתו וצדקתו להלה ולתפארת א)

ר' אברהם אליעזר, אשר היה חתן הנגיד הנכבד ר' אפרים פישל מקראָקא, נתגדל בקהלת לסק וילמוד תורה בודאי אצל הגאון ר' מאיר צילך, שהיה בימי נעוריו אב"ד בעירו, ויגדל בתורה מאד. בהיותו בן שלשים שנה כבר חבר ספר בשם "אבני קודש", ב) הכולל חדושים בתלמוד ופוסקים וגם שאלות ותשובות, אשר עפ"י רוב היה הוא השואל והוא המשיב, ויקח בשנת תקס"ב הסכמה להדפסתו מאת הרב הגאון ר' יצחק אברהם בעל "כתר כהונה". ואלה דבריו שם:

"לכן חזו מפעלות אשר עשה רב בתורה ובמעשה בניני הרופים, סולת נקיה מנופה בניפין, ושיקד יום יום על התורה והעבודה, לן בעומקה של הלכה, הוא דמשק אליעזר. אשר יצא ללחום מלחמת ה' בגבורים בתלמוד ומוסקים, הוא כבוד ידידי הרבני המופלג בתורה החריף ובקי בחדרי תורה כבוד מו"ה אליעזר במו"ה יוסף בק"ק לאַסק, אשר חבר אבני קודש, וזמנין סגיאין פלפלתי עמו בחכמה, וראיתי שלבו כלב הארי ויתגבר בתורה וכו'".

בשנת תרס"ה העתיק ר' אברהם אליעזר את מושבו לעיר קראָקא. ג) יש לשער, כי מבלתי היות לו בעיר מולדתו הקטנה מוצא לפרנסתו עוב אותה והתישב בעיר הגדולה ההיא. פה נתמנה לדיין ומו"צ מבי דינא רבא של הרב הגאון ר' דוד צבי הלוי, וימצא מקום חשוב להרביץ תורה ולהשפיע על סביבתו בכח תורתו. ויהי דיין ראשון בבית-דין הגדול ההוא. ד)

בשנה זו פנה אל הגאון ר' אלעזר בעל "שמן רוקח" בבקשה, שיתן לו הסכמה להדפסת ספרו "אבני קודש". והנה הוא כותב לו: "אמנם דרכי מעודי להיות מן הצנועים המושכים את ידיהם מתת הסכמה על הדפסת ספרים חדשים מכמה טעמים הכמוסים עמדי, אבל שאני גבר בגוברין ה"ה ש"ב החריף המפורסם מו"ה אליעזר לייזר מילידי לאַסק וחד מבי דינא רבא בקרתא קראקא. ידעתיו מאז, כי הוא מופלג גדול בתורה, וקולע אל השערה בפלפול וסברא".

א) הוא היה ניסו של הגאון ר' חנגאל אב"ד בעיר לושימורסק, היינו, אחות ר' אברהם אליעזר היתה אשתו של ר' חנגאל, אבל לא היה חתן ר' שמעון אביו של הגאון הזה, כאשר כתוב בספר "לוחות וכרון" סימן קפ"ו. כן שמעתי מנכד אחות ר' חנגאל המופלג בתורת והביד ר' מרדכי חייטש מקליש.

ב) קרא את ספרו בשם זה, באשר "אבני" נוטריקון אליעזר בן יוסף נעמיל, וגם באשר התורה נקראת אבן דכתיב ואחנה לך את לוחות האבן כתוב במדרש רבה [illegible] (תקדמתו).

ג) בהקדמתו לספרו "אבני קודש", שנדפס בשנת תקע"ט הוא כותב: זה ערך ט"ו שנים תשי"ת יפדני לשבת בקרתא קדישא קראקא.

ד) בספר "זכרון צבי מנחם" יש תשובה למחברו מבי"ד של העיר קראקא. והנה שם הוא חתום בשורה הראשונה. פה הוא חותם: הק' אליעזר ליזר דמשק.

מזמן חבורו של ספר עד זמן צאתו לאור עובר למעמים מפני טעב ידוע זמן רב. עשות-ספרים ועושר במקום אחד, הוא דבר יקר המציאות מאד. שבע עשרה שנה היה מונח אפוא הספר „אבני קודש" אצל מחברו בכתובים מבלי יכולת להדפיסו. במשך העת הזאת כמעט בכל שנה לקח הסכמה מגאון אחר. גם הגאונים המפורסמים ר' אפרים זלמן מרגליות מבראדי ור' אברהם צבי בעל „ברית אברהם" סמכוהו בהסכמותיהם ויחלקו לו כבוד גדול. בשנת תקע"ו לקח שוב הסכמה מאת הגאון בעל „שמן רוקח". הטיב אשר העיד על זה אותו גאון: „כבר סמכתי ידי עליו להוציא תעלומות חכמתו לאור בשנת הקס"ה, ותלמיד-חכם כל מה שמזקין דעתו מתוספת עליו והוסיף מיא וקמחא בחבורו הנכבד". כבר אמר חכם אחד: „כאשר יאריך הספר לנוח על שולחן מחברו, כן יאריך זכרונו בלבות קוראיו". והנה בשנת תקע"ט זכה ר' אברהם אליעזר דמשק א) לראות ספרו ההוא יוצא לאור. מי יודע, אם זכה לזה, לו נשאר על מקומו בלסק.

והנה מיראי הוראה היה ר' אברהם אליעזר. כן הוא כותב בהקדמתו: „כל מקום שנמצא בחבור הלז איזה פלפול הנוגע לדינא, אמינא בשפה ברורה, כי לדינא צריך עיון גדול ודרישה וחקירה מגדולים מפורסמים אשר להם משפט הבחירה, כי לא באתי למעשה להורות, רק ע"ד פלפול לעשות פירות". הוא שקל וטרי בהלכה גם עם הגאונים בעל „נודע ביהודה" ובעל „חתם סופר" ובעל „ברית אברהם". בספריהם יש תשובות ערוכות אליו.

ר' אברהם אליעזר דמשק היה מומחה מצוין גם לאגדה ולדרוש. בשנת תקפ"ב הוציא לאור (דפוס אָפּענבּאַך) בהסכמות גאוני דורו ספר נקוב בשם „יקרא דחיי", הכולל עשרה דרושים של מוסר השכל ותוכחת חיים, אשר בו עשה לו שם תפארת. לא זכיתי לראות את הספר הזה, אבל הרב הגאון ר' חיים הלר נ"י הלל אותו לפני מאד. והנה בעת אשר התאספו רבים מרבני ארץ אשכנז בעיר ברוינשווייג, לעשות תקונים בדת ישראל, קנא ר' אברהם אליעזר קנאת ה' צבאות, ויוכיח בדברי טעם ודעת, כי השקר בימינם והריסות הדת מגמתם, והזהיר את עמו, להלחי לכת בדרך אתם.

טוב מאד עשה אפוא התלמיד-חכם הלסקאי הזה, כי התישב בקראקא, ויגדל שמו בישראל.

בשנת תר"ז י"א תמוז נפטר אותו צדיק בפתע פתאום בהיותו בן ע"ה שנה. הניח הרבה כתבי-יד בהלכה ואגדה ולא נדפסו. בנו הגדול בתורה ודעת ר' יוסף, שהיה אב"ד בפיאַסעצנא ובסוף ימיו — דיין מבי דינא רבא בקראקא, מספר פרשת גדולת אביו בספרו „מספד מר". (דפוס זאַלקאַווע תר"ח). ב)

א) ר' אברהם אליעזר קרא לו כנוי זה מפני המקרא „דמשק אליעזר", אבל לאביו ר' יוסף לא היה שום כנוי משפחה, כי לרוב אנשי לסק בימים ההם עוד לא נתנו כנויי משפחה, ולא נכון הוא מה שכתב בעל „יוחות וכרון": ר' אברהם אלעזר במו"ה יוסף דמשק. גם בספרו „אבני קודש" לא נמצא כנוי משפחתו.

ב) ראה ספר „יוחות וכרון" לר' חיים דובערויש פריעדבערג. אנכי כתבתי ע"ד ה... הגדול הזה מן המקור הראשון, אבן אחרי ראותי ספר זה הנבאתי מעט ממנו.

זהו הנוסח הכתוב על מצבת קברו:

פ"נ איש קדוש צדיק יסוד עולם, באור חכמתו הופיע על כל נעלם, מקור מים חיים תורתו נובעת, הוסיף מוסר על אוזן שומעת, ה"ה הרב הגאון המפורסם מו"ה אליעזר דמשק בעהמ"ח שו"ת אבני קודש מבי דינא רבא דפה בהרבני המופלג הנגיד מו"ה יוסף ז"ל נאסף ונקבר בשיבה טובה ביום י"א לחודש תמוז תר"ז לפ"ק תנצב"ה.

יז. הרב ר' אהרן פיוטרקובסקי.

איש גדול בתורה היה הרב ר' אהרן. הוא נמנה לבית דינו של הרב הגאון ר' מאיר צילך, ונקרא בפי הבריות בשם ר' אהרן חריף. שמו נודע להפארת גם מחוץ לעירו, ויבואו בחורים גם מערים אחרות ללמוד אצלו, ויהי כל ימיו תופש ישיבה. הוא היה בן הרב הגדול בתורה החריף ר' משה ראב"ד בעיר פיוטרקוב, שהיה מורו של הגאון המפורסם ר' אברהם צבי בעל „ברית אברהם". הגאון הזה כותב בהקדמתו לספרו זה, כי „אצל הרב ר' משה למד ארבע שנים, למן העת היותו בן תשע עד היותו בן י"ג שנים, והוא הורה לו דרכי התורה ללמוד בעיון ש"ס ופוסקים והרגיל אותו בדרכי עומק הפלפול להתהלך ברחבה".

ר' אהרן למד ג"כ דרכי התורה ועומק הפלפול אצל אביו ר' משה, ואולם גם אצל תלמידו, שעלה אח"כ הרבה בגדולת תורתו על רבו זה, הוא הרב ר' אברהם צבי הנזכר, למד הרבה תורה. אצלו למד בלי ידיעתו של אביו, לבלתי תגיע לו מזה חלישות-דעת. א) בנערותו כבר התנכר ר' אהרן לבעל כשרון ושכל חריף. אביו התפאר בו ופעם היה אומר בהתנשאות: „האיש אשר יתן לבני שלשת אלפים אדומים לנדוניא, אתנהו לו לחתן". ב) והנה בעה"ב עשיר מלסק הצליח לקחתו להתן לבתו ויכלכל כל מחסוריו כמה שנים, וילמוד ר' אהרן בשקידה רבה ונעשה לגדול בתורה ומומחה לרבים ותורתו היתה אומנתו.

הרב ר' אהרן חריף היה דרכו לנסוע לפעמים לסטריקוב להתבשם מחסידותו של הרב הצדיק אדמו"ר ר' פישלי. והנה חבריו, חכמי קהלת לסק, שהיו מתנגדים, שאלוהו, מדוע הוא דבוק אחרי רבי זה, שאיננו כל כך מופלג בתורה, והוא הנהו למדן גדול ממנו. דבר זה נכנס ללבו והחליט בדעתו, כי בהיותו בסטריקוב יחקור וידרוש על אדות הדבר הזה. ובאמת כאשר היה בצל קודתו בעשרת ימי התשובה ראה והנה כל היום הוא עוסק בתפלה ובמצות, ובלילה הוא עוסק בתורה בעמידה בחדרו המיוחד. ויתיצב ר' אהרן אחורי דלת חדרו, ויטה אזנו לשמוע, מה הוא לומד שם, וישמע כי הרבי ר' פישלי בלכתו אנה ואנה היה אומר לעצמו: „אינני יודע כלל, מה הם שואלים קשה

א) כן שמעתי מנכדו הישיש הנכבד המופלג בתורה וחסידות ר' משה דוד פיוטרקובסקי מעיר קיעלץ, ששמע כן מפי אביו ר' אברהם בנו של ר' אהרן.

ב) כן שמעתי מנכדו הנ"ל.

של דברי הרמב"ם במקום פלוני, ישימו עינם במאמר הגמרא בדף פלוני, ויראו כי דברי הרמב"ם נכונים ואמתים". וישתומם ר' אהרן לשמוע דבר נפלא כזה יוצא מפי אותו צדיק. והנה בשובו לעירו הרצה הדבר לפני חבריו המתנגדים ונסתתמה טענתם נגדו. א)

ר' אהרן חריף היה ג"כ מופלג בחכמת החשבון. בכל "יומא דמגרא" היה רגיל לבוא לבית חברו הרב ר' ברוך בנדיט גליקסמן ללמוד יחד חכמה זו במקצוע לוגוריטמי. ב)

הרב ר' סיני ספיר אב"ד מברעזין כותב בספרו "מנחת עני" סימן נ"ב, כי ר' אהרן מצא זכות להרב ר' אברהם ליכטשטיין, בתתו היתר לאשה שומרת יבם קטן להנשא לאיש לא לפי אמתו של דין תורה. ודחה דבריו. וזו לשונו שם: "לדבר הזה עוררני אלוף נעורי הרב המאה"ג החריף המפורסם מו"ה אהרן מק"ק לאסק". לפי דעתי, לא התכוון הרב ר' אהרן לומר דבר זה לפסק הלכה, רק למצוא צד זכות והתנצלות לחברו ר' אברהם. ג)

בשנת תקצ"א ח' מנחם אב נפטר ר' אהרן חריף. בנו ר' יצחק, שהיה למדן מופלג, אבל לא חריף כאביו, היה ממלא מקומו בדיינות, ויקרא בפי הבריות בשם ר' יצחק ר' אהרן"ס. כנוי משפחתו היה פיוטרקובסקי. ממנו יצאו משפחות נכבדות מאד.

זהו הנוסח הכתוב על מצבתו:

כתר תורה וכתר שם טוב

פה נגנז

ארון הברית ואור תורה
האיר בתורתו הזכה וברה
רב פלפולו נורא וטהורה
נרו הופיע על שה מזורה
זכרון טובו נודע בשערים
צדקתו חסידתו המה ברורים
לאור באור פני מלך חיים
הועלה נשמתו בעדן שמים.

ה"ה הרב החריף הגאון מו"ה אהרן בהגאון מו"ה משה זצל"ה נפטר ח' מנחם אב תקצ"א לפ"ק תנצב"ה.

א) כן שמעתי מת"ח וחסיד ר' פישל פראמען נ"י מלורו, שהיה לפנים מהושבי לסק.

ב) כן שמעתי מפי אבא.

ג) ראה להלן בפרק "הרב ר' אברהם ליכטשטיין".

יח. הרב ר' חננאל בן ר' שמעון.

תלמיד-חכם מצוין מאד היה הרב ר' חננאל. בכל מקום אשר נזכר שמו יאר גאון נתן לו. כן יכנהו תלמידו הרב הגדול ר' טיני מברעזין בספרו „מנחת עניי". והוא היה, כפי הנראה, הראש מבית דינו של ר' מאיר צילך. הנה בספר „ברית אברהם" סימן צ"ד נמצא מכתב-תשובה, אשר שלח הרב רמ"צ למחברו בשנת תק"ע, ועל המכתב הזה נמצאת גם חתימת ידו של ר' חננאל בתור דיין המסכים לפסקו של הרב. רוב ימיו היה עומד בפקידתו בקהלת לסק והרביץ תורה ברבים, ואח"כ נבחר להיות רב אב"ד בקהלת לוטימורסק, אשר היתה בעת ההיא אחת הקהלות המצוינות ועל כסא רבנותה ישבו מעולם אנשים גדולים בתורה מפורסמים. אז עודנה נחשבה קהלת היהודים בלודז לגליל לוטימורסק.

בשנת תקע"ד נתן ר' חננאל הסכמתו להדפסת הספר „אבני קודש" לגיסו, בן חותנו ר' יוסף, א) הרב ר' אברהם אליעזר דמשק. ואלה דבריו הנעימים: „בהיותו פ"ק קראקא הייתי משתעשע את כבוד גיסי אח נפשי הרב החריף המפורסם מו"ה אליעזר יושב בשבת תחכמוני, קהל מפואר שתול על פלגי מי מבוע המדע והתבונה וכו'. כאשר טעמתי מנופת צוף מתק שפתיו, אמרתי האח חמותי ראיתי, שש לבי אחי, חזק ואמץ, אל ירך לבבך, יפיצו מעינותיך חוצה כאשר יפיץ ענן אורו וכו'. גיסו ההוא מכנהו שם „הגאון הגדול". בספר „אבני קודש" נדפסה תשובה ארוכה ממנו בחריפות עצומה. מספרים, כי פעם אחת דבר עמו הרב רבנו עקיבא איגר בדברי תורה, ונשקו על ראשו.

באיזו שנה נפטר הרב ר' חננאל נעלם ממנו. בשנת תקע"ט כבר שבק חיים לכל חי, כי בספר „אבני קודש" שנדפס בשנה זו, כתוב עליו ז"ל. נשמתו עודנה נזכרת בבית הכנסת אשר בלסק בין נשמות הרבנים עד היום הזה.

יט. הרב ר' אהרן בן ר' אברהם.

ר' אהרן בן ר' אברהם היה דיין ומורה הוראה בקהלת לסק ונקרא בפי הבריות בשם ר' אָרון נאמן. הוא היה תלמיד חכם וצדיק כביר, צנוע וענו וחשוב מאד בעיני חכמי קהלתו. אמרה נפלאה, שהיה אומר אותו צדיק לפני פטירתו, כי הנשמה טרם תצא מן הגוף תקח ברכת הפרידה מכל אבר ואבר, היה מספר חברו הרב ר' ברוך בנדיט גליקסמן, והוסיף מדעתו, כי מצא דבר זה כתוב בספר היהר, וכי בל"ס גם ר' אָרון ז"ל ראה זאת בהזהר, כאמור

א) לר' יוסף היו שני בנים ושתי בנות: 1) חרב בעל „אבני קודש". 2) ר' זאב וואלף. איש עשיר ומופלג בתורה. 3) אשת הרב ר' הנגא". 4) אשת הרב ר' ישעיה דכהן שו"ץ בטושין, הזקן הרב הגדול ר' אברהם ישכר געלבארד מאוורקוב, אבי הרב ר' חיים משה. בן שבעה מבן בתו של האחרון ר' מרדכי וויטין מקלוש.

למעלה. המלמדי דרדקי שבקהלתו בטלו לכבודו מתלמוד תורה והלכו עם כל התלמידים להלויתו. א) והנה לפני מותו צוה, כי יקצרו בשבחיו, ובכן היה חכם אחד, כמדומני זה חברו החכם הנזכר, שהיה סופר מהיר, עורך נוסח מצבתו בטעם ודעת, וזהו:

איש צנוע מסתיר דרכיו
הפקיד וצוה לקצר בשבחיו
רב מופלג ותמים בדרכיו
נאמן רוח וחסיד במעשיו

כבוד מ' אהרן במו' אברהם זלה"ה דיין ומורה דפ"ק נאסף אל עמיו זקן ושבע ימים יום ו' כ' סיון תר"ד לפ"ק תנצב"ה.

כ. נפתולי המסחר ותוצאותיהם.

בערך שנת ת"ר נעשה בקהלת לסק, כאשר ספרו לנו אבותינו, דבר מתועב מאד. אוי לי אם אכתבנו לזכרון נצח, אוי לי אם לא אכתבנו. אם אכתבנו — אולי יתן פתחון-פה לשונאינו, להמיט עלינו חרפה, ואם לא אכתבנו — וחטאתי להאמת ולדברי הימים של קהלת לסק. הן גם תורתנו הקדושה לא מנעה מכתוב מקרים לא טהורים, אשר קרו אצל גדולי אומתנו, מהיות חותמה אמת ובקרת זעומת האמת זרה לרוחה. והנה גזרתי אומר: אכתבנו ואבארנו באר היטב, כי אוהבינו בגלל זה לא ישנאונו, ושונאינו — גם אם כולנו נהיה צדיקים גמורים לא יאהבונו. והננו כותב הדבר בלב כואב.

לפנים היה ענף-פרנסה ליהודים שבארץ פולניה המסחר בסחורות שונות המובאות מחוץ לארץ. באשר האינדוסטריה בפולניה עודנה היתה מעטה ודלה, בעוד אשר בארץ אשכנז ובארצות אחרות כבר היתה גדולה ומפותחה. והנה ממשלת ארצנו לקחה מכס כבד מן הסחורות הנכריות האלה. ויהיו אפוא אנשים, אשר עשו תחבולות שונות, להעביר הסחורות דרך הגבול המשתמר בידי חילים מזוינים בלי תשלומי המכס.

שונאינו ומנדינו כבר שפכו בוז וקלון על עם ישראל כולו מפני עברה זו של אנשים מעטים מישראל, כדרכם מעולם להאשים את כלל עמנו בגלל חטאי אחדים ממנו. והנה אחד מחכמי לסק המליץ טוב בעדנו בשימו דברים בפי שר נוצרי לאמר: ב)

„ומה שגונבים את המכס ומשחדים את שרי המסים לעבור על שבועת המלך, הלא חרפה וכלמה שלנו אתה מזכיר, כי גדולה האשמה על שרי

א) כן כתב אלי אבא במכתבו הנזכר למעלה.
ב) „ספר וכוח" להרב ר' ברוך בנדיט גרייקסם, דף נ'.

המלכות היושבים על כנם ונוטלים פרס מקופת המלוכה ומחללים כבוד המלך בשבועת שוא בלא שום עניות ודחקות ותובעים שוחד בפה מלא, ואפילו על הסחורות שהמכס מועט ומשלמים את המכס, עושים הממונים עכובים רבים, אם לא ברצי כסף, ומה יעשו הנרדפים הללו, אשר דרכיהם אבלות ומסוכסכות והרבה מהם מצטערים על גניבת המכס והוא אסור אצלם, ואנוסים הם מפני שלא חדל גנב מן הארץ, אשר שומע לקול השרים המעקמים את הדרך, והגנב הוא מכלה מקח, גם שרי המסים מרבים עלילות על התגרים הישרים ונותנים יד לגונבי המכס להקים אותם. כבר היתה עצתי אמונה, שאם יתפס איזה עובר מכס, לא יופטר בקנס אחד, רק יתן עוד כפלי כפלים, אם העלם יעלים את השרים, אשר הכריחוהו ויסייעוהו לכך, כי בלתי אפשר לעבור גבולות המדינה בלי שוחד השרים.

יש רשעים מרחם וגנבים מבטן והריון ולידה, אמנם חוטא אחד משחית ומאבד טובות וטובים רבים, כי שרי המס והשומרים נותנים יד לפושעים ומכריחים ואונסים אלף כיוצא בהם להשליך תומתם, כי מכלים להם שער המכחר, ואם נתן להם חופש במסחר ורחבת ידים בקנין השדות, אז נבחין בין אונס לרצון ונציל את האנוסים מן שליחות יד ברשע". עכ"ד.

לרגל מצב המסחר הנפתל הזה קמו לפעמים אנשים רעים, אשר הלשינו לפני הרשות על גונבי המכס. הסוחרים מעבירי המכס היו אפוא אנוסים לשחד בכסף גם את המלשינים האלה העומדים לשטן על דרכם. לאחד המוסרים שלמו תגרי לסק שכר קצוב מדי שבוע בשבוע, לבלי יחרץ להם לשונו. המלשין הזה היה בעל אשה ובנים, וחרד לדת יהודית, ולא היה עבריין רק לדבר האחד הזה, לזכות ולהלשין או לקבל שכר בעד השתיקה. בחפצו להשתכר ולמצוא פרנסה לביתו, אכן סוחרים קנאים אחדים כבר נלאו נשוא את העלוקה, אשר מצצה דמם ולשדם, ויחליטו להנות אותו מן המסלה, והנה בליל עבות אחד ארבו לדמו ויכוהו נפש. אומרים, שבררו לו מיתה יפה: שחיטה.

זקני העיר ואנשי הדעת הצטערו על השערורה שנעשתה בקרבם הרבה מאד. אנשים אחדים חטאו ברם נפש ועל כל העדה שמו חרפה. בקרב עמי לועז אין מקרה שפך-דם דבר בלתי שכיח כל כך, לא כן הוא בקרב ישראל, עם של ספרות, של בישנות, רחמנות וגמילות חסדים. בתקופה של שלש מאות שנה נשפך בקהלת לסק אך פעם אחת דם אדם, והוא מלשין ואיש משחית, והנה לב ישראל יתפלץ לזכר מעשה זר זה, ויציגהו לראוה, לזעזה ולדראון עולם.

ואפשר, כי הרחמנים-הצריצים האלה טעו לחשוב, שמותר להרוג המוסר. היתר זה יסודתו בהיתר-הריגה את הרודף אחר חברו להורגו. אבל באמת הזהירו חכמינו מאד על דינא דמלכותא, וכן איתא בגמרא (מס' שמחות פ"ב סימן ט"): „הגונב את המכס הרי זה שופך דמים, ולא שופך דמים לבד אלא כאלו עובד אלילים ומגלה עריות ומחלל שבתות". א)

א) ר ה בספר וכוח של הרב ר' ברוך בנדיט גליקסטן סימן כ"ו.

כא. הרב ר' אלעזר ספיר.

קהלת לסק היתה נהנית למנות לה מלבד רב אב"ד גם „מגיד מישרים", אשר ילמוד את הבעלי-בתים בדברי אגדה ויטיף לפניהם מוסר השכל. והנה גם למשרה זו בקשה לה אנשי-מעלה מצוינים מאד. כן היה הרב הצדיק הדרשן המפורסם ר' אלעזר ספיר המ"מ בקהלת לסק. הוא חבר כמה ספרים במקצוע אגדה ודרוש והם: „מעשה רוקח" על שיר-השירים, „לבב חכמה", הכולל ל"ב דרושים על פ' בראשית, וספר „אבן ספיר" על תהלים, הספרים נשארו בכתובים בידי בניו ולא זכו להוציאם לאור. אשתו מרת בלומה היתה בת הרב הצדיק המפורסם מו"ה צבי הירש, אשר נקרא ר' הירש נילים, שהיה נין ונכד להגאון הקדוש המפורסם ר' יוסף איילנבורג, בין קדושים נמנה בשנת ת"ח, וחתן הרב הצדיק הגביר המפורסם מו"ה יצחק, שנקרא ר' איצק גאלדיס מעיר לסק. א)

בני הרב ר' אלעזר היו אנשים מצוינים מאד, ביותר נודע לשם בנו הרב ר' סיני.

כב. הרב ר' סיני ספיר.

א. ר' סיני היה חניכם של חכמי לסק. התבונן בדרכי הרב הגאון ר' מאיר צילך, למד אצל הרב הגאון ר' חננאל, ב) גם הרב ר' אהרן חריף היה אלוף נעוריו. שמו נודע בישראל לתהלה ולתפארת, להיותו גדול וצדיק ומחבר ספרים חשובים במקצועות הלכה ואגדה. וגדולי דורו תארוהו במכתביהם גאון. בתהלה נבחר להיות רב אב"ד בעיר ווידאווע, ואחרי כהנו שם פאר שנים אחדות, נקרא לשבת על כסא רבנות של העיר ברזעזין, ויהי שם אב ופטרון ורועה נאמן לעדתו ותופש ישיבה עד יומו האחרון.

יותר שהיה ר' סיני גדול במקצוע הלכה, היה מומחה ללמודי אגדה ודרשנות. הוא העמיס עליו הטורח לדרוש בבית הכנסת בכל שבת שמברכים החודש ולא מנע מבני עדתו שבט מוטרו לעתים קרובות. דבר זה גרם לו גם ענמת נפש ומנגנ לב. באשר אנשים נרגנים הכעיסוהו והרצימוהו, בחשבם שאליהם קלע חצי מוסרו ומגמתו לגלות קלונם ברבים. והנה מסבה זו החליט בדעתו, לבלתי הטיף מוסרו לפני העדה כל עיקר. כן עשה זמן מה. אבל לא היה יכול להתאפק זמן רב ולכבוש דברי תוכחתו בלבו, ויתנחם ויתחרט

א) כן כותב בנו הרב ר' סיני בהקדמתו לספרו „מנחת עני". ראה בפרק „הרב ר' איצק גאלדעס' הנדפס למעלה.

ב) כן הוא כותב בספרו „מנחת עני": „ראיתי להרב הגאון המפורסם ר' מאיר צילך ז"ל נוהג בסדר היום, שהקפיד מאוד להבעל אחרי הכתיבה, ולאשר חייתי אז נער ורך לא ופיתי לדון לפניו, וכפי הנראה בעיניו למאוס ל"ד אופן מינה בשכת כלי. אח"כ שמעתי מפי ב"ן הגאון מו"ה חננאל ז"ל אב"ד דק"ק לוצימורסק שזה מעמו".

הרבה על החלטתו זו, וישב להכות בשפתיו את צאן מרעיתו בלי חת. אלה הם דבריו הנעימים בהקדמתו לספרו „עולת חודש".

שמה ושערורה נהיתה בארץ, בעו"ה רבו כעת המתפרצים בבית ה', יהלכו ברגש לשמוע דבר ה' זו אגדה ותוכחת מוסר, ובקרבם ישימו ארבם לירות בחצים ואבני קלע אל הדרשנים והמוכיחים, יביעו גם ידברו עתק בחרבות שפתותיהם לאמר, כי אינו דורש לשלום העם הזה רק לגלות קלונם ברבים. וכאשר באמנה גם אותי מצאוני התלאות האלה כמה פעמים, ע"כ רפתה רוחי וגדרתי בעדי עידן וזמן שלא לפתוח פה בחידושי אגדות, כי לא ימלט מהיות נמצא בהם דבר שהוא נגד רצונם וימעטו כמעיל קנאה. ואולם אחרי שובי נחמתי וראיתי, כי לא זו הדרך ליראי ה' ולחושבי שמו, ומאז פתחתי פי לא נאלמתי עוד". בענין הזה הוא מאריך בדרוש נפלא ובדברים של טעם „למען יהיו לעינים — כן הוא כותב — לכל דורש ברבים, לבל יפול ברשת הדרך אשר נפלתי בו בתחלה, לא ייראו ולא יבושו, כי ידבר את אויביו בשער".

הרב ר' סיני חבר והוציא לאור ספרים חשובים מאד: ספר „עולת חודש" בשני חלקים. א) חלק ראשון בשנת תר"ו בעיר ורשה וחלק שני בשנת תרכ"א. הספר כולל צ"ה דרושים. למספר זה נתן סימן: כולך „י פ ה" רעיתי. וספר שאלות ותשובות בשם „מנחת עני" נדפס בשנת תר"ז. גאוני דורו הסכימו להדפסת ספריו ויחלקו למחברם כבוד רב. בין המסכימים נמצאו גם הגאונים המפורסמים בעל „החדושי ריי"ם" ור' מרדכי זאב איטינגא מלבוב. זה האחרון כותב בהסכמתו: „אמנם לגדולות מזה מתוקן, ידיו רב לו בפלפול וחברא, כאשר נודע בשערים שות ישית השערה, אך גם בדרושיו אלה יראה, אשר שכלו וזך לקחו יורה חצי מוסרו אל לבות בני אדם, מעורר ישנים מתרדמת הזמן להלהיב לבם אל התורה והיראה". ובדברים האלה ישבחהו הגאון ר' חיים דוד-זאָהן אב"ד בעיר וורשה: „הרב הגאון חריף ובקי בתורה, ומפורסם ביראת ה' טהורה כקש"ת מ"ה סיני ספיר הרב בק"ק ברזעזין, נפשו אותה להדפיס חבוריו אשר פעל ועשה, ולהיות ברוחו פי-שנים, בשמעתתא ואגדתא והראה אותי טובים השנים, חבור אחד שו"ת בג' חלקי ש"ע קבועים, הב' דרושים, נעימים ויקרים, דברים המושכים את הלב לעבודת השי"ת, ראיתי שניהם שוים לטובה, בחריפות וסברא יקרה, ודברי מוסר אמירה ברה".

כה דבריו בהקדמתו: „הרבה מהגדולים אשר נתנו יד במלאכה הזאת, עשות ספרים הרבה בהלכה ואגדה, ויש אשר עצרו במלין, גם להעתיק מורשי לבבם על ספר משכו ידיהם אחור. ואני אמרתי כי חלוקות אלה הם מצד הטבע, בנטית אהבה אשר נטע ה' בקרב איש אם רב ואם מעט, דוגמא אהבת אבות לבנים, יש אשר באהבתו העזה ותשוקתו הנמרצה בהצלחת בניו, יקטן בעיניו כל יגיעה וכל טורח והיו כלא היו באהבתו אותם, ויש אשר מעט

א) על שער הספר כתוב: מאתי סיני המכונה ספיר רובין בין המשפתים על מסכנות הרועים פה ברעזין, בן לאא"מ הרב הגדול הצדיק המפורסם מו"ה אלעזר וצ"ל מ"מ בק"ק לאסק ובק"ק פלונסק.

אהבה בקרב לבו אינה חזקה כל כך, וימנע מעשות רב פעולות ויגיעות עצומות. כמו כן ילדי שכל פרי תבונה, אם לב יולדם במטע האהבה החזקה, לא ישקוט ולא ינוח עד יפוצו מעינותיו חוצה, ואשר לבו לא כן, יתרשל מרוב היגיעות המוכרחות להשלמת המלאכה הזאת". „ואם בנביא — כותב שם להלן — אמרו חז"ל, כי הכובש נביאתו חייב מיתה בידי שמים, כ"ש חכם אשר הוא עדיף מנביא, הכובש דבריו אשר נגלו אליו מאת ה' מן השמים עאכו"כ".

בכל זאת לא זכה לראות את כל ספריו באים בדפוס. כי ספרו „לבנת הספיר" א) על אה"ע, אשר הוא מזכירו כמה בספרו „מנחת עני", גם טפרו כבוד חכמים", אשר מביא שמו בספרו „עולת חודש", לא הספיק מחמרון כיס להוציא לאור, ולא נדפסו עוד.

בהיות מורי ר' סיני, חכמי לסק, מתנגדים, היה גם הוא כמוהם בדבר הזה. ואולם לעת זקנתו דבקה נפשו אחרי אדמו"ר הגאון בעל „החדושי רי"ם". והנה הוא כבדהו מאד. מספרים, שצדיק זה היה אומר לו, בהיותו אצלו בפעם הראשונה, בשימו ידו על כתפו בחבה יתרה: „רב ברעזיני. יודע אני, שיש לך שמחה, כי באת להשתעשע בחברותא הקדושה ולחסות בצל החסידים". זאת הגיד לו בליל שבת אחרי הסעודה, ככלות „השולחן" בבית המדרש וילך בלוית החסידים ההשובים לחדרו המיוחד, כדרכו תמיד. אז הראה לו אותו צדיק ידידות ובנים שוחקות ויפלפל עמו בדברי תורה מענין הפרשה של השבוע. ב)

בשנת תרל"ה ביום כ"ז לחודש מנחם אב הלך אותו אדם גדול לעולמו, בהיותו זקן ושבע ימים. יום מותו יום גשמים היה, והנה רב אחד קרא עליו בהספדו את המקרא: אף שמים נטפו מפני אלקים זה סיני (תהלים מ"ח). ממנו יצאו משפחות נכבדות מאד. ג)

ב. אחיו ר' יצחק איצק, אשר נקרא על שם זקנו ר' איצק גאלדעס, היה מופלג בתורה וצדיק, חכם ושלם וסופר מהיר. לספרו „מנחת עני" כתב הוא הקדמה ארוכה הערוכה בטעם ודעת. למעלה ממנה כתוב: „ואלה דברי הרב המופלג, מורג חרוץ, חכם ושלם מו"ה יצחק איצק נ"י, בשפה ברורה מדבר, לכבוד אחיו הרב המחבר.

א) כן הוא כותב בהקדמתו: באמנה יש אתי חבור גדול על ש"ע א"ע, קראתיו בשם „לבנת הספיר", חבו מסתקים וכולו מחברים מסולא בתרשיש פלפולים עמוקים ורחבים וברור הלכות לאמתו, כשבו כן הוא, כמעשה לבנת הספיר, כאשר הצעתי רוב מהדברים לפני גאוני זמננו וחושב בעיניהם, ואותו השבתי להדפיס ראשית, אך לאשר החבור ההוא גדול וכבד, ירבו תוצאותיו, ואנכי איש רש, ומעמי אין איש אתי, אשר יהי' בעזורי די צורך לרגל המלאכה הזאת, ע"כ יחלץ עני בעניו מנחת קטנה הלזו.

ב) כן כותב עד-ראיה הרב ר' יהושע ב„קונטרס עץ אבות" שנדפס בסוף „חדושי מהרא"ך".

ג) בנו הנכבד המופלג בתורה ר' ישראל מאיר היה מטובי העיר ברוטין. חתנו ר' זאב חאלף הכהן היה גדול בתורה אב"ד בעיר טושין, אבי הגביר החסיד והפבריקאי המפורסם ר' יעקב שעפס מלודז, וחתנו ר' זאב נחמיה הלוי היה מופלג בתורה והריף. חוא היטיב עמדו בהעתק חבוריו. כן הוא כותב בהקדמתו.

דבריך טובים על אדני אמת נפוצים,
איש תבונות ימצא בהם שעשועים,
ינעם לחיך, מנופת ציף ויין,
משרת ענבים, ימתק אך לראשים
כמשא כבד יכבדו לדלים ורשים
אבל דבריך יאירו, יזהירו לכל עין.

ויען יצחק ויאמר:

„אודה ה' מאד בפי, ובקרבי אהללו סלה, על אשר נתן חני בעיני כבוד מר אחי הגאון המפורסם חריף ובקי חכם ושלם מו"ה סיני נ"י, לשמוע בקולי להביא לבית הדפוס ספריו היקרים, מעולפת ספירים, כזוהר הרקיע מזהירים". ואחרי אשר הוא מאריך לדבר בענין זה ובענין באור אגדת חז"ל הוא כותב הלאה: „ובהיותי במדינת ליטא, כאשר גליתי סודו לאחות מרעי, אוהבי ומיודעי, בשמעם אמריו כי נעמו, מי יתן ויחוקו מליו נאום ינאמו, ופתיתיו גם יכולתי, ואשרי הדור אשר הגדול שמע לקטן כמוני, והטה אזן לדברי ועמל ויגע להביאו לבית הדפוס. ולכן אנשי לבב שמעו מלי, אל תביטו על כי כבוד הגאון המחבר שליט"א קרית חנה צדיק בעיר קטנה, רק אזן מילין תבחן, שימו לב על תוכן הדברים המיוסדים על אדני צדק ואמת. יתן לו ה' אריכות ימים ושנים כעתירת אחיו יצחק איצק בהרב המאה"ג הצדיק מו"ה אלעזר זצ"ל בעל מחבר ספר „מעשה רוקח" מ"מ דק"ק לאַסק". הוא עזר הרבה לאחיו בהעתקת ובסדור כתביו לדפוס, וע"ז ברכהו המחבר ר' סיני מאד בהקדמתו.

הרב ר' איצק גר בתחלה בעיר טורעק, ואח"כ העתיק מושבו לעיר לודז, ויקרא פה בפי הבריות בשם ר' איצק טורקער. מסבה בלתי ידועה לנו היה כנוי משפחתו אייליענבערג, בעוד אשר כנוי משפחת אביו היה ספיר. בשנת תרי"ח הלך לעולמו. ממנו יצאו משפחות נכבדות מאד. א)

זהו הנוסח הכתוב על מצבת קברו בבית עלמין הישן פה לודז:

יקוננו מר כל יודעי קינת
צרחא על מות איש תבונת
חכמתו וצדקתו בחוץ תרונת
קנינו ומעשיו היו באמתת

ה"ה הרב הצדיק מופלג בתורה וביראה הולך תמים ופועל צדק מו"ה יצחק ז"ל בהרב המאה"ג צדיק מפורסם מו"ה אלעזר זצ"ל המגיד מק"ק לאַסק. יצחק בא לגור מעיר טורעק, נפטר בשנת תרי"ח. (השאר נמחק) תנצב"ה.

א) בניו היו: 1) הרב הגדול בתורה ר' הירש מאיר אב"ד בעיר פאטשענאוו. מכתב מלא דברי תורה בחריפות מצוינה, אשר שלח לבורו הגאון ר' ברוך בנדיט גליקסמן,

כג. הרב ר' אברהם ליכטשטיין, הרב ר' משה באמס ובנו ר' מנחם מנדיל.

אחרי מות הרב ר' אלעזר ספיר נתקבל ל„מגיד מישרים ומו"צ בקהלת לפק אחד מגדולי אגדה המפורסמים, הוא ר' אברהם ליכטשטיין, שהיה לפנים רב אב"ד בעיר פרשניץ. א) טובה היתה לו, כפי הנראה, משרת מגיד ומו"צ בלפק כמשרת רב אב"ד בפרשניץ. ובאמת מפני שבתו פה, במקום תורה וספרות, זכה להדפסת כתבי ידו, בעוד אשר ספק גדול הא, אם זכה לזה, לו ישב במקום כפרשניץ. כן קרא לרבים מגדולי ישראל, אשר כתבו וכתבו רעיונותיהם הטובים בתורה ובחכמת על ספר, וכתביהם ירדו לטמיון, יען אשר לא נמצא בסביבתם איש, אשר יעמיס עליו הטורח להכשירם לדפוס ולהוציאם לאור. ואולם בלפק מצא ר' אברהם אנשי ספר כלבבו, והם הם הועילו לו, כי ספריו החשובים נדפסו סביב לחמשה חומשי התורה.

נדפס בספרו „נחלת כרוך". 2) המופלג בתורה וחסידות ר' אברהם, שנקרא ר' אברהם טורקער. 3) המופלג בתורה וחסידות ר' ליבוש טורקער. 4) המופלג בתורה וחסידות ר' ישעיה טורקער. 5) המופלג בתורה וחסידות ר' שמעון טורקער. 6) האשה החשובה החכמה מרת נאלדה אשת החסיד המופלג ר' יוזל פרנקל מלודז. 7) האשה החשובה המפורסמת העסקנית לצרכי עניים מרת רחל לאה אשת המופלג בתורה וחסידות ר' אפרים דעמבינסקי מלודז. 8) האשה החשובה המפורסמת מרת מלכה אשת התלמיד חכם וחסיד ר' צבי הירש גולומב שנקרא פה ר' הירשל טורקער. 9) האשה החשובה המפורסמת מרת רבקה צעריל היתה אשת הת"ח וחסיד ר' יעקב כהן מעיר טורק, ונתאלמנה ונשאה להרב הגדול בתורה והצדיק ר' אברהם משה בן הגאון המפורסם ר' איצק אַרבאַך אב"ד בעיר לינטשיץ בעל „דברי חיים", שהיה אלמן מאשתו הראשונה. הרב ר' אברהם משה היה מסרב להיות רב אב"ד, באשר היו אבותיו, כאמרו „בשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות". אשתו היתה נושאת ונותנת בחנות של מחורות מנקתור בעיר טורעק, והוא עסק בתורה בהתמדה. מספרים, שהוא הבטיח לה המחצית מחלק העוה"ב שלו. נפטר בשנת תרמ"ד. י"ח שבט מהם יצאו משפחות נכבדות מאד.

א) בעל „שם הגדולים החדש" כותב: „הרב מו"ה אברהם ליכטשטיין, רב גדול בתורה ורשן מפורסם אבד"ק פרשניץ, ואח"ו נתקבל לר"מ ומו"צ בק"ק לאסק, בן הר' אליעזר ליפמאן ז"ל נכד לגאון תפארת ישראל מו"ה קלונימוס קלמן אבד"ק ביאליסטוק ונכד לצדיק תמים בדורותיו מו"ה נתן ז"ל אחי הגי קדושי עליון הרב מו"ה משולם זושא באניפאלי והרב מו"ה אליטלך מליוענסק. והוציא לאור שבע ספרים והם כנפי נשרים, והוא קיצור תמצית הנשרים הגדולים הרמב"ן והבעל עקידה, אבן סוחרים עניינים עמוקים אשר לקט מפי סופרים וספרים קדושים, מחזה אברהם דרושים נעימים. קרית ספר כלול ובלול באמרי שפר כל חלקי הספר כלליו ופרטיו. נר מצוה כולל בי התרי"ג מצות לחרב"ם ז"ל, והדפיסו ביוזעפאף. עוד חיבר גאולת עולם על חגדה של פסח. עמודי שמים. מעשה א פם ועוד ספרים".

שו"ב מצוין מאד היה בימים ההם בקהלת לסק, הוא ר' משה בן ר' הלל בומס. זה האיש משה יותר שהיה מופלג בתורה היה צדיק תמים. „גורל צדקתו נודע לרבים, אשר כל ימיו מנעוריו עד שובו לכבוד מנוחתו עסק בצדקה וגמילות חסדים עם החיים ועם המתים ברוב זריזות וטרחה רבה". א) הנה הוא טרח ויגע בשקידה רבה להריק מכלי אל כלי צוף אמרי נועם מחברת המסורת לרבינו מאיר הלוי והציב אותה על חמשה חומשי התורה ויקרא שמה „יד משה". „אין אתי כי אם עטי", הוא כותב בתור טעם לשם זה.

ולר' משה בָּאמס בן מופלג בתורה נבון דבר וסופר מהיר בלשון הקודש, אשר היה זמן רב שו"ב בקהלת לסק ומנחם מנדיל שמו. והנה הוא הוציא לאור בהסכמות הגאונים בעל „חמדת שלמה" והרב ר' וועלוויל חריף אחרי צמל ויגיעה רבה את חמשה חומשי התורה עם „פרי מלאכת קדשי אביו" ב) והספרים של הרב ר' אברהם ליכטשטיין. ג) אותו חריף כותב בהסכמתו, כי הערה מאת ה' היתה לר' מנדיל להדפיס את הספרים האלה. וכפי הנראה כן הוא, כי לולא זאת, בודאי לא עלתה בידו, להוציא חפצו זה לפעולה. הנה כן הוא כותב בתור „התנצלות" בתחלת ספר דברים:

„הנה זה כשבע שנים עת קרבנו אל המלאכה מלאכת מקראי קודש אלו. אמרנו אז בנפשנו הלא מצער הוא, ואך מעט יהיו ימי עבודתה. אמנם מה רמונו תוחלתינו, כי בכל ספר וספר שטפתני שבלת התלאה והיגון, סבות נוראות ותמורות מתחלפות אין די ספורות למו עברו על ראשינו, עד כי אחרי כלות כל ספר, כמעט לא פללנו לבוא עד השני, כי קצרה רוחנו מרוב העבודה ומעוצם הצטרכות כסף, אבל בכל אלה לא אמרנו נואש, מקרי העתים בל הבעיתונו, ומפחד פגעי הזמן בל נסגנו אחור, ידינו לא רפו ובחסד אלקי מרום לא שמנו מגרעת, כי בו בטחה נפשנו ולעזרתו נשאנו לבנו והתחזקנו בכל אומץ לבצע מעשינו".

שבע שנים תמימות עבד ר' מנחם מנדיל בָּאמס בעבודת קודש זו וצדקה עשה עם ישראל, כי יודעי ספר הנבונים מתענגים מאד על החומשים של המגיד והשו"ב הלסקאים, והם נודעים בכל תפוצות ישראל לתהלה ולתפארת.

ב. והנה פעם אחת יצאה מלפני ר' אברהם ליכטשטיין שגגה בדבר הלכה למעשה, אשר הסבה לו מגנת לב. בחדש מרחשון לשנת תקפ"ט היה הדבר, כשתי שנים וחצי אחרי מותו של הרב ר' מאיר צילך, וכסא רבנות לסק, כפי הנראה, עוד היה פנוי, אז עברה דרך עיר לסק אשה עניה מארחי ופרחי, אלמנה מבעלה שמת בלא זרע קימא, והיא קשורה בכבלי עיגון לאחיו הקטן, שמפיו קטנותו אי אפשר לו לחלוץ לה. והנה פה נזדמן עמה בפונדק אחד, איש אשר העיד על היבם הקטן ההוא, כי אותו ילדה אמו לזנונים,

---

א) כן כותב הרב ר' זאב וואלף הכהן אב"ד בעיר לסק בהסכמתו להדפסת ספרו.

ב) לשון הרב חוה בהסכמתו.

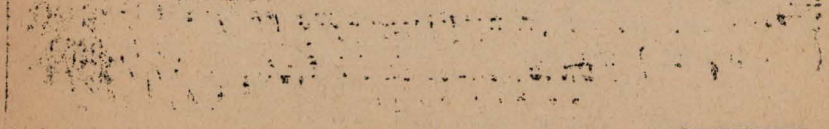
ג) בצאת לאור החומש בראשית בשנת תקפ"ט עוד חיו המחברים ר' אברהם ור' משה, ובאשר נדפס החומש דברים בשנת תקצ"ה כבר הלכו לעולמם.

בעודנה תחת בעלה אבי המנוח הנזכר, אחרי י"ב חדשים ושני שבועות לפרידתו ממנה. כי הרחיק נדוד, ואין האשה אפוא זקוקה עוד לחלוצה. הרב ר' אברהם גבה עדות מן האיש ההוא כדין וכדת, ויצרף עמו עוד שני אנשים פשוטים בגבית העדות, ועל פיו נתן כתב היתר ליד האשה ההיא בתוספות ראיות, כי מותרת היא להנשא לאיש בלא חלוצה.

אחרי כן עברה האשה דרך העיר וידבה ותסר לבית הרב ר' סיני ספיר ותבקשהו, שגם הוא יסכים עם היתרו ההוא. כראותו את כתב היתרו, וירגז וינאץ וירציש עולם, וישלח מכתב מלא מרורות אל גאונים מפורסמים: „אנכי כאשר ראיתי ההיתר הזה עמדתי מרעיש משתומם על המראה, הן מצד עצם ההיתר אשר עלה כולו קמשונים (כאשר אברר בראיות ברורות) והן מצד קנאת ה' צבאות, על אשר לא המתיק סוד עם אחד מחכמי הדור גאוני זמננו, וגם מן הרבנים המאה"ג חכמי העיר המפורסמים, אשר שמעם הולך בכל המדינה, קטנם עבה ממתניו, העלים הדבר". במכתב ההוא מאריך הרב ר' סיני להביא ראיות, כי לדבר כזה הנוגע לדבר שבערוה, לפסול את הבן ולאסור האשה על בעלה, צריכים שנים עדים דוקא. „לא חקר המורה הזה את העד", כותב ר' סיני צוד, „כמה נדוד הרחיק ממנה הבעל, ודבר זה מצוי בארחי פרחי האלו, אשר יפרידו זה בכה וזה בכה, ופתאום מזדמנים לפונדק אחד. מכל הלין טעמי נלפע"ד ברור, שהאשה הזאת אסורה להנשא לשוק, על משמרתה תעמוד, עד אשר יגדל הנער ותקח את חליצתה, והמורה הזה בנפשו דבר. שלחנו שרית זו לפני הרב הגאון ר' שלמה זלמן זצ"ל אבד"ק וורשה ולפני הרב הגאון ר' חיים זצ"ל אבד"ק לונטשיץ והסכימו לכל דברינו הנ"ל". א)

ואולם אם טעה בפעם הזאת ר' אברהם ליכטשטיין בדין, הן כל אדם עלול לטעות, בכל אופן טעותו לא יצאה לפעולה ולא אנה לצדיק כל און.

מספרים, שהרב ר' אברהם ליכטשטיין, שהיה מתנגד, נקרא פעם אחת מקהלת היהודים של אלכסנדר הסמוכה ללודז, להיות שם רב אב"ד, וכבר היה באלכסנדר ביום שבת והתעתד לדרוש בבית הכנסת. אכן מאת קהל החסידים ובראשם הרב אדמו"ר ר' חנוך העניך הכהן, שהיה אז עדיין אחד הסוחרים מתושבי אלכסנדר, היתה שומה לבלתי תת לו כסא רבנות עירם. בכל זאת נודע ר' אברהם ליכטשטיין בישראל לתהלה ולתפארת וספרו „כנפי נשרים" זכה להוצאה מיוחדה בשנת תרמ"א בלי החומשים. ב) ממנו וכן מחברו ר' משה אַמְס יצאו משפחות נכבדות מאד.

א) דבר זה מובא באריכות בספר „מנחת עני" סימן נ"ב.

ב) המו"ל הספר „כנפי נשרים" כתב על השער, שבחברו היה רב אב"ד בפרשניץ, וכן נזה גם בהסכמות, ולא הובין כלל, שהיה מגיד ומו"ץ בלסק. מעשה סוחר רמאי ומפש!

כד. הרב ר' משה יהודה ליב זילברברג.

כשתי שנים אחרי מות הרב ר' זאב וואלף הכהן נבחר לרב אב"ד בקהלת לסק הגאון המפורסם ר' משה יהודה ליב. הוא עלה מעלה מעלה בסולם כהונת הרבנות והישיבה. בימי חורפו לוקח אחר כבוד מעיר מולדתו ומגורו לונטשיץ להיות רב אב"ד בעיר קובלי (קוואהלי). לא ארכו הימים ותבחרהו קהלת שעפס לרב לה. אחרי שנים אחדות הושיבוהו על כסא רבנותה של העיר דאָבּרי. משם לקחתהו קהלת לסק לאלוף לראשה. מלסק יצא לכהן ברבנות העיר קוטנא ובשנת תרי"ז עלה לעיר הקודש ירושלים וינהג שם נשיאותו וישיבתו ברמה. מכל תופשי רבנות לסק היה הגאון הזה האחד, שיצא ממנה לכהן ברבנות עיר אחרת.

כעשר שנים ישב הרב ר' משה ליב בתור אב"ד בקהלת לסק ויתן מהודו עליה, ויתפוש ישיבה אולי ביתר שאת ועוז מכל הרבנים שהיו לפניו בלסק שמו הטוב היה הולך ונודף למקומות רחוקים והמשיך אליו בחורים מכל אפסי ארץ פולין. והנה הוא אהב את תלמידי ישיבתו ובכל לבו התאמץ להצליחם על גרם מעלות תלמידי-חכמים, וגם חפץ ה' בידו הצליח. הלא כה דבריו בהקדמתו לספרו:

„עם בחורי חמד התעלסתי, להורות למו דרכי העיון המיושרים, ולהבין עומק חקקי לבב דברי רבותינו הקדמונים לאשורם, ובעזרתו יתעלה כמה וכמה מתלמידי גדלו והצליחו ועשו פרי עד למעלה ראש, ועד הנה התלבטתי בלימוד תלמידים מופלגים ולא עזבתים, להגדיל תורה ולהאדירה, ולהאמיצם בחכמה ותבונה בדרך הקרובה והפשוטה ולא ירחיקו ללכת ולא יעבטון אורחותם". א)

הרב ר' משה ליב חבר ספרים רבי חכמות והאיכות נקובים בשמות „זית רענן" ב) ו„תפארת ירושלים", וכגאון אמתי, כאשר רבים יכנוהו, לא לקח הסכמה לספריו. הקדמה ארוכה בת י"א דפים כתב לספרו הראשון. היא מלאה דרושים חשובים במוסר ובמדות המעידים על צדקות כותבם ומעלות נפשו. הוא כותב למשל בין יתר דבריו:

„הן זחלתי ואירא לדבר בדברים רמים וגבוהים כאלו, בפרט שכבר דברו בזה כמה ספרים קדושים, שקטנם עבה ממתני, אולם כפי הכרחיי בדורות

א) שלשה מתלמידיו המצוינים, שלפדו אצלו בלסק, זכיתי להכיר, והם הרב ר' שמואל זנוויל קלעפפיש ראב"ד בעיר וורשה, הרב ר' משה פערלמוטר, בו"צ בעיר לודז ופחבר ספרים הרבה, והרב החסיד מפורסם ר' ליפמן ליטענוביץ מרדומסק.

ב) שם זה קורא לו לפי דבריו: „כי שבי ושם אבי בקרבו, כספר „זית" עולה כשמי „משה יהודה ליב, וגם זית רענן ר"ת, זה לפיק תעלומות רבות עומקם נוכח נבונים, וזה עולה במספר כחתימתי". ספר זה יצא לאור בשנת תרי"א בעזרת „נדיבים מקבלי פרענומעראנטען", הוא ספר שו"ת וחדושי הלכות. וחלק שני יצא לאור בשנת תרכ"ו וספר „תפארת ירושלים" על ששה סדרי-משנה חבר בעיר ירושלים ולכבודה קראתו כשם זה.

הללו, וכאשר בינותי מפי ספרים וסופרים, אדבר בעדי ולנגד בני גילי ובני תלמידי, שהעיקר בזה, שמתחלה ירגיל את עצמו לדבר נכוחות נגד פני כל גבר וגבר, הן מבני עמנו והן לא״י, וכמאמר חז״ל שאסור לגנוב דעת הבריות. דייקו בריות, כל מין האנושי משמע, וכל משאו ומתנו יהיו באמת ובתמים ולא ידבר תהפוכות בערמה ותרמית, רק הדברים היוצאים מקירות לבו באמת ותמים, וזה שנה בתד״א פ׳ ח״י, ד״א לא תלך רכיל שלא תהא רך בפיך וקשה בלבבך, וכשירגיל עצמו בזה יעלה מעלה מעלה, וישא ק״ו בעצמו, אם לאיש כמוני אני מרחיק עצמי לדבר דברים שאינם יוצאים מלבי, לפני ממ״ה הקב״ה על אחת כו״כ וכו״.

דבר הראוי לתשומת לב הוא העובדה, כי עד בואו לקהלת לסק, אשר אז כבר עברו עליו רוב שנותיו, כתב אך מעט מזעיר מחדושי תורתו בספר, וזה אחרי התישבו שם, עלה בלבו הרעיון לחבר ספר, ויחל לרשום את חדושיו בחריצות ויתאמץ להוציאם לאור. אולי הסביבה של חכמי לסק גרמה לזה. הנה כה דבריו שם: „ומעטים המה אשר היו רשומים אצלי משנים כבירות, רק איזה שו״ת ומעט מחדושים, אשר נשארו תחת ידי, מה שלמדתי בק״ק דאברי ובק״ק שעפס ובק״ק קוואהל, אולם רובם ככולם אשר טרחתי ועמלתי טפחתי ורביתי זה כמשלוש שנים בק״ק לאסק ופה ק״ק קוטנא, בלימודי את בני החריפים המופלגים ותלמידים מופלגים״.

בהיותו רב אב״ד בלסק בשנת תר״ו נתן הסכמתו להדפסת הספר „עולת חודש״ להרב ר׳ סיני ספיר ובשנת תר״ח — להדפסת הספר „מלא העומר״ להרב הגאון ר׳ אריה ליבוש צונץ אב״ד מפלוצק.

בימי הרב ר׳ משה ליב התפשטה החסידות בארץ פולניה ומספר המתנגדים לה, אשר גם הוא נמנה ביניהם, היה פוחת והולך. מפלגת החסידים נעשתה פה לתנועה חזקה וכל פעולות מריביה לעצור בעד התרחבותה עלו בתהו. גם בלסק נוסדו בימים ההם שני חדרי-תפלה מיוחדים לחסידים של קוצק ושל וואַרקי. א) החסידים החלו אז לכבוש את הקהלה ולהנחותה על פי דעתם ורצונם. למן העת ההיא חדלה בה כמו בכמה ערים אחרות משרת „מגיד מישרים״ באשר החסידים אינם נוטים לשמוע דרשותיהם של המגידים, ור׳ משה ליב היה אפוא הרב המתנגד האחרון בלסק.

הרב ר׳ משה ליב נולד בעיר לונטשיץ לאביו הרבני המופלג הירא ותמים וחכם השלם ר׳ בנימין בינוש ולאמו החכמה וצדקת מרת בשא בת הגאון הצדיק ר׳ זאב וואלף אב״ד בק״ק לונטשיץ. הוריו „הוזילו זהבם וכספם וכל מאודם״, כן הוא כותב בהקדמתו על חנוכו וגדולו. ובשנת תרכ״ה ג׳ שבט נפטר בעיר הקודש ירושלים. ב) נשמתו עודנה נזכרת ביו״ט בבית הכנסת אשר בלסק עד היום הזה. כנוי משפחתו היה זילברברג. ממנו יצאו משפחות

א) פעם אחת התנצל אחד הלמדנים הלסקאים לפני זקננו ר׳ בנדיט, כי חתנו הסמוך על שולחנו איננו בן תורה וכי מתבוייש הוא לבוא עמו בחברתו. ויאמר לו ר׳ בנדיט: „שלחהו לבית החסידים״. ושם יהא מכובד. ויעש כן. בהיות אבא אחרי זמן רב בלסק, הראוהו אותו תמיד, שהוא תמידו של זקנו.

ב) בהקדמה לספרו „זית רענן״ חלק ב׳.

נכבדות מאד. בנו הרב ר' אברהם בנימין, היה איש נודע לשם, הוא אבי הרב הגדול בתורה ר' חיים יעקב נפתלי המרי"ץ בעיר ורשה הי"ו. חתנו היה הרב ר' ישראל יעקב הלוי אב"ד בעיר פלונסק.

כה. הרב ר' דוד דוב מייזלש.

א. אחרי עזוב הגאון ר' משה ליב את כסא רבנות לסק, עלתה ביד הקהלה בהשתדלות מרובה להושיב עליו את הגאון החסיד ר' דוד דוב מייזלש, בן הגאון החסיד ר' אריה יהודה יעקב אב"ד בעיר פיוטרקוב וחתן הגאון החסיד ר' אלעזר הכהן, שהיה חתן רבינו רשכבה"ג ר' יעקב מליסא.

הרב ר' דוד דוב נולד בשנת תקע"ד בעירה הקטנה קיליקוב ב) במדינת גאליציע, אשר שם היה אביו רב אב"ד. בילדותו כבר נודע לעלוי מצוין המיועד להיות גאון בישראל. גם רבינו ר' יעקב מליסא שמע את שמעו. ויכתוב לחתנו ר' אלעזר הכהן, שבעת ההיא גר בוורשה, כי יש לו בעד בתו מרת חיה יצנטיל, שהיתה בת תשע שנים, שידוך טוב, היינו, עם עלם הנעלה מאד ההוא. ויסע ר' אלעזר לעיר קילאקוב ויבחון וינסה את העלם, שהיה ג"כ בן תשע שנים, וישתומם לראות את כשרונו ושאר רוחו. ר' אלעזר הגיד לו דבר פלפול חריף. ויען ויאמר העלם: "דבר זה כבר כתבתי בחדושי", וירץ ויבא לו את הפנקס של חדושי תורה שלו והראהו בו את דבר פלפולו. ובכן נכרתה ביניהם ברית התחתנות. ג)

בהיות ר' דוד דוב, שנקרא ר' דודל, בן ח"י שנה, נתקבל לרב אב"ד בעיר דאברי, אחרי כן בחרה בו קהלת נשלסק לרב, וכעבור איזו שנים הצליחה קהלת לסק להושיבו על כסא רבנותה. הוא נעשה באמת לגאון אמתי ומופת דורו. כן תארהו הגאון רשכבה"ג ר' ישראל יהושע מקוטנה במכתבי תורה אשר ערך אליו פעם בפעם בידידות וחבה יתרה. ד) רבים מגדולי דורו פנו אליו בשאלות בעניני דת ודין. גם אדמו"ר הגאון בעל ה"חדושי רי"ם", כאשר

א) אחרי שנים אחדות נתקבל לרב אב"ד בעיר זאמושטש, ומשם נתקבל לאב"ד בעיר פיוטרקוב. הוא היה צדיק בכיר ונקרא פה בשם "דער זאמאשטשער רבי". שמעתי אומרים, שהיה "בעל מופת".

ב) מספרים, שהרב ר' אריה יהודה יעקב שאל את בנו לאמר: "דע בני, שהרב הגאון מליסא רוצה לקחת אותך לחתן לנכדתו, ואביה רוצה לחת לך נדוניא אלף ר"ט ומורה שעות והב וכסה נגידים ממשפחת אפרתים רוצים לתת לך נדוניא שלשה אלפים ר"ט חוץ מתנות יקרות, אמור נא לי, במי אתה חפץ יותר להשתדך". ויען ויאמר העלם: "אין רצוני לקחת אשה משום ממון, כבר אמרו חז"ל (פסחים ס"ט) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח". "קונטרס עץ אבות" הנדפס בספר "חדושי מהר"אך".

ג) תשובת הר"דד. סימן ט'.

ד) שם סימן י"ח.

באה לפניו לפעמים שאלה קשה, הציע אותה לפני הרב ר' דוד דוב, כי יחוה בה דעתו, והוא עם כחו הגדול בתורה התחשב ביראי הוראה. כן הוא כותב בסיום תשובה אחת: „ואנכי מיראי הוראה אנכי, כי לא כל הרוצה להיות גרול בכתא דהתירא יפה עושה". א)

מעשה שרב אחד הציע שאלה לפני אדמו"ר הגאון ר"מ מגור בענין גט ששלח איש חיל שהמיר דתו ממקום רחוק ברוסיה לאשתו. ויאמר אל הרב, כי יפנה בשאלה זו אל הרב ר' דוד מלסק. והנה הוא כתב תשובה להרב השואל בשנת תרכ"ז לאמר: „מכתבו קבלתי. ואם כי קשה לי להכניס עצמי בדבר ערוה החמורה לסמוך על דעתי להקל, ולהחמיר אין רוח חכמים נוחה, כי הרבה שקדו חז"ל על תקנות עגונות, עם כל זה יען כתב, כי כבוד אמו"ר הגאון וקדוש צוה עליו בהיותו בחייו בגור לשאול מאתי, ואם כי אחר כבודו עד עתה, למלאות רצון צדיק נזדקקתי לעיין בזה". והכשיר לסדר הגט. ב)

גם מחותנו אדמו"ר הרב הצדיק ר' יעקב אריה מראדזמין פנה אליו פ"א בדבר שאלה קשה. מעשה שהמשמש שלו הכעיסו במאנו לשמוע פקודתו בשמוש קל, ויאמר אותו צדיק: „איך אסר דיין שמוש אויף מיר". אחרי כן נכמרו רחמיו למשמשו, שלא רצה להפרד ממנו, אבל היה נבוך מפני נדרו ההוא. אז שלח מכתב בקשה לר' דוד, כי יכתוב לו איזה היתר לנדרו. והנה באמת ר' דוד פתח לו חרצובות נדרו בכח תורתו, אשר הראה בתשובתו אליו. „תפארתו עבור על פשע", הוא מסיים בנועם מזגו. ג)

מספרים, שפ"א שאל אדמו"ר הרבי הראשון מקוצק את אחד החסידים שבא אליו מלסק: „וואס מאכט ענקעלע רב זאל לעבען". ויעש הדבר רושם על החסידים שבקהלתו.

הרב ר' דוד דוב מייזלש חבר הרבה ספרים על כל ענינים ומקצועות שבתורה. ואולם הוא בעצמו לא הוציאם לאור, רק בניו אחריו סדרו והגיהו את כתבי ידו ויזכו בהם את הרבים בתוספות נופך משלהם. ואלה הם: 1) „אהבת דוד" על הלכות פסולי עדות וקונטרס הספקות. 2) „חידושי הרדד" על מס' פסחים. 3) „שו"ת הרד"ד" על או"ח וא"הע. 4) „אור דוד". „ריח דודאים", על הגדה של פסח. „בנין דוד" על מגלת איכה. ועוד הרבה כתבי ידו גנוזים בידי בניו.

עשרים וחמש שנה הרביץ ר' דוד דוב תורה בקהלת לסק והעמיד תלמידים מצוינים הרבה. בשנת תרל"ו ביום ט' כסלו נתבקש בישיבה של מעלה.

זהו נוסח הכתוב על מצבת קברו:

פ"נ. מצבת גבר חכם בעוז הגה"ג תפארת ישראל שר התורה אור גדול זורח ובא להאיר הארץ ולדרים במכתביו הקדושים אשר אמורין לגבוה סלקא

א) תשובת הר"דד סימן כ'.

ב) תשובת הר"דד סימן כ'.

ג) בספר „הדושי טהראך" נדפסה תשובת זו.

בתורה ובש"ס ושו"ת מופלא ומכוסה ונעלם שלשת היוחסין מדורי דורות כקשית דוד דוב הגאון והצדיק אריה יהודה יעקב זצלה"ה אשר היה רועה עדת ישורין כ"ה שנים בלסק.

דמעות כנחל יזלו על מות גבור חיל
ויגדל אנחה בכל עבר על אבדן תורת אביחיל
דלפו עיני ישראל כי נלקח עמוד התורה
דרכיו בקודש נהל עם ישורין בנתיב הטהורה
ויפרוש כנפי חכמתו ויראתו כאש בוערה
בכל פנה ילילו כי הוסרה עטרה
אב בחכמה כלכל רעבים וצמאים לדעת
בתבונה הכין רב כתבי קודש ממעין הנובעת
דברי אלקים חיים ערבים ומתוקים על אוזן שומעת
לכסף וזהב יש תמורה לאיש אשכולות אין מחירה
אסף השמים בצהרים ילללה עד לב השמים
ספדו מר כי הוסר פארם אופל כסו אורם
קהל ועדה לנצח יכבדו שמו כרב צדקתו ותומו.

כבר נר מזרחו ביום תשיעו בירח תשיעי כסליו תרל"ו לפ"ק תנצב"ה.

ב. מר' דוד דוב מייזלש יצאו דורות של אנשי שם. 1) בנו ר' צא"י יעקב ירש את כסא רבנותו של אביו והנהו מכהן שם פאר עד היום הזה. הוא גאון חריף ונחשב לאחד מגדולי דורנו. בעודנו צעיר לימים כבר שקל וטרי בהלכה עם גאונים ישישים, והם חלקו לו כבוד גדול. הגאון המפורסם ר' יהושע"לי מקוטנה מתארהו בתשובתו אליו: „אב בחכמה ורך בשנים". רבים מרבני דורנו פונים אליו בשאלות חמורות בעניני דת ודין. זה כבר הוציא לאור ספר שאלות ותשובות על א"הע נקוב בשם „חדות יעקב" בשני חלקים. ה' יאריך ימיו ושנותיו. 2) בנו הרב ר' פנחס אליה, אשר נקרא בשם ר' פינטשע, חתן הרב ר' ישראל, בנו בכורו של אדמו"ר הצדיק ר' יעקב אריה מרדזמין, היה מבני עליה המעטים (להב"חלח). בימי חרפו נתקבל בתחלה. לרב אב"ד בעירה רַאקָאוו, ואחרי כן בעיר וויערשוב, ואחרי שנים אחדות נתקבל לרב אב"ד בעירה לוסָאמירסק בשנת תרנ"ד כ"ד אייר נפטר אותו צדיק בהיותו בן לח שנה.

שאלתי במכתב את הרב אב"ד מלסק, כמה היו שני חיי מר אביו במותו, ומה היה טיבו של אחיו ר' פינטשע. ויענני במכתב לאמר:

ב"ה לאסק א' פ' בשלח תרס"ג לפ"ק.

כבוד הרב השלם במדעים משכיל ונבון מופלג בתורה ויראה מו"ה פנחס זצלי"ג נ"י.

תשובה על יקרת מכתבו, א"א הגאון שר ההורה זצ"ל כשתי שנים לפני הסתלקותו נתן משקה לת"ח בי"צ הרבנים, ואמר להם, כי נפיק

מכרת כעובדא דרך ייסף במועד קטן כ״ת. כן ספר לי ר׳ יצחק דיין בעת שנסתלק ועלה למרום א)

כבוד אחי ר׳ פנחס אלי׳ היה גאון מובהק, בעל סיפיות מורג חרוץ, וחיבר ספר גדול, תשובות ועל סוגיות, ויקרא שמו א ס ד ב ד, כי בו נרמז שמו ושם אבינו הגה״צ ז״ל. אולם לא הוציאו לאור, ונמצא אצל חתנו הרה״ג ר׳ מאיר נ״י, אשר אז מלא מקומו בלוטי-מארסק ועתה הוא רב במאנקאטוב אצל וורשה. ובחיבורי חדות יעקב קמא בסימן כ״ו ובחדות יעקב תנינא סומן א׳ וסימן מ״ג נזכר שם אחי הגאון ז״ל. גם באמרי כהן שהדפיס חתנו הגהות על תשובות רד״ד תנינא. וגם בספרים „ריח דודאים״ „אור דוד״ „ובנין דוד״ נזכר שמו לפעמים.

הרב הג׳ ר׳ פישל מאיר היה חתן איש נכבד מפה, שמו ר׳ פייבלי, ור׳ פישל מאיר היה כבי״צ של א״אמ זצ״ל, ואח״כ נתקבל לרב העיר שאדעק, אשר א„אמ הציע לפניהם, וקיימו וקבלו עליהם.

ידע כ׳, כי לפני הרב ר׳ מאיר בן הגאון אבן השוהם היו ג״כ בפה רבנים אך מהותם ואיכותם לא נודעו, כי פה עיר ישוה ומרוב הזמן הכל נשכח.

דברי דו״ש הק׳ צא״י יעקב מייזלש תופ״ק הנ״ל.

3. בנו ר׳ זאב וואלף נ״י מנכבדי תושבי טרנוב הוא מופלג בתורה וחסידות והוציא לאור חבורים אהדים ממר אביו הגאון מאור הגולה.

4. בתו אשה חשובה ומפורסמת מרת הענעלי היתה אשת הנגיד הנכבד ונודע לתהלה ר׳ יוסף גרשון גאלדשטיין מתושבי אוזורקוב, חותנו של הנגיד הנכבד מופלג בתורה וחסיד ר׳ אברהם מנדיל וורשבסקי נ״י מלודז.

5. בתו אשה תשובה ומפורסמת מרת בלומה לאה היתה אשת הנגיד הנכבד ונודע לתהלה ר׳ משה פאצאנובסקי מתושבי פיוטרקוב. בנם הוא הרב מוה שלמה וואלף פאצאנובסקי נ״י מתושבי לודז. חתן הרב התלמיד-חכם וחסיד ר׳ אלתר רעדליך מלודז. הוא היה תלמידו של הגאון מאור הגולה ר׳ ישראל יהושע מקוטנה. אוהו גאון נתן לו כתב היתר-הוראה. אני בקשתיו להראות לי אותו כתב. מדבר שבכתב של איש כמוהו בודאי יש ללמוד דבר-מה. והנה כן הוא כהויתו:

„בשם ה׳. מוכ״ז האברך הרב החריף ובקי מהולל בתשבחות אהוב לשמים ונחמד לבריות, מגזע היחוס, מו״ה שלמה זאב יכונה וואוע פאצאנובסקי, מכיר אני לשעבר, כי היה תלמיד מובהק אצלי, ומאז אמרתי מובטחני שיהיי למורה הוראה בישראל, וביותר כעת אשר ביקר בהיכלי ונתעכב בביתי איזה שבועות, והי׳ לי עמו שעשועים דאוריתא ופסקתי עמו בהרבה ענינים הנוגעים להלכה לד׳ חלקי הש״ע וראיתיו שלום בתורתו, ויגע ומצא כדי מדתו, קו ונקי משנתו, מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, קרא ושנה וראה סימן ברכה

א) מזה נראה שהיה בן ס״ב שנה בפותו.

בלימודו, ושאלות הרבה באו"ה צויתיו להורות לפני, וטב הורה כראוי ונכון, ולזאת נמצאתי לבקשתו לסמכו בסמיכת חכמים והורמנא אתיהב לו, כי ראוי והון הוא לאותו איצטלא, להיות עטרת הרבנים הולמתו, ידין ידין יורה יורה כדת של תורה ורבים יהנו ממנו עצה ותושיה, וזכות אבותיו הקדושים הגאונים זצ"ל וזכות הרבים תפעייהו לבל יכשל בדבר הלכה ח"ו".

ע"ז באתי עה"ח כ"ז סיון תרמ"ה לפ"ק
נאום ישראל יהושע חופ"ק קוטנא. (חותם)

אבל האיש הזה, אשר עטרת הרבנים הולמתו, היה פונה אל המסחר מבלי הניח ידו גם מלימוד ומלחדש חדושים בפלפול וחריפות במקצעות הלכה ואגדה. היו לו עתים, אשר קהלות ישראל בקשוהו לקבל כסא רבנות, ולא קבל. מוניטין שלו כבר יצא בעולם התורנים בפלפוליו הערבים, ביחוד בספרו „ערוגת בושמי נרד" שנדפס בספר „חדושי מהר"אך" לזקנו הרב ר' אלעזר הכהן (וורשה תרע"ג). בתור סוחר — הוא קטן בעיניו בשלחו דברי תורתו על פני חוץ. ובכן כתב הקדמה קצרה לאותו ספר המעידה על מהותה של כותבה והיא:

„נודע כי שני מאמרי חז"ל, איזהו חכם הלומד מכל אדם, וגם איזהו חכם הרואה את הנולד, יתאמו יחדו ויהיו לאחד, כי המחדש ד"ת הוא המוליד, והחידוש הוא הנולד, ולכן נקרא זה „חכם". הקורא בתורה וישים פניו רק להנולד, ואם יראה כי טוב הוא, מה איכפת לי', מי הוא המוליד. הנביט על העכ, כי משחת משחור תארו, אם רק הכתב כלול בהדרו וכו'. כן הלומד מכל אדם ורואה טוב בהנולד זה חכם יתקרא. לכן נצתרחי לבקשת ש"ב המופלג החסיד יחי' לשלוח אליו אחדים מחדושי לספוח אותם אל הספר, אשר מדפיס מאבותי הגאונים ז"ל, ואף כי הנני צעיר ומר, מלאתי יגון וצער, וטרדת המסחר הולכת וסוערת, רוב עמל הבטתי, מפגעי הזמן לא נמלטתי, עכ"ז רק ביום עבדתי, ובלילה בתורת ה' הגיתי, וגם עם גדולים חקרי לב היה שיחתי, ובתשובות רבות מהם נכבדתי, ועל ספר את כל חריתי, ובעוצב ועוצר רצה ויגון צדק הריתי ויולד אור, אבל מרביתם ערוכות באריכות, ויצר להם המקום פה, וגם מנודל הוצאות הדפוס. לכן הנני נותן גרגרים הקצרים והמעטים, אשר המה מתאימים לעניני הספר ותדפיסם בשמי ותוכנם ערוגת „בושמי נרד", א) כי הם רק כערוגה ותלם אחד מחידושי, אשר אי"ה אקבצם בדפוס, כאשר יישר ה' חילי".

גם אהיו הנכבד ר' יוסף פאצאנובסקי נ"י הוא איש נודע לשם, תלמיד חכם. וחסיד מנכבדי תושבי פביאניץ.

א) נוסיקון: שלמה ויאלף בר' משה יהודה נכד רב דודוב.

כו. הרב ר' דוב בער צאמבער.

תלמיד-חכם וסופר ומעמיד תלמידים המכבד את מקום מולדתו לסק היה גם הרב ר' דוב בר צומבר. אבל הוא לא בלסק כי אם בעיר הבירה ברלין הרביץ תורה.

ר' בר צומבר נולד בלסק בשנת תקפ"א. התחנך בסביבה של חכמי לסק ואצלם למד תורה הרבה. ואולם עזב את ארץ מולדתו ואת סדר הלמוד של גאוניה וילך לארץ אשכנז ויהי תלמיד ותיק להרב הגאון ר' יצקב יוקב עטלינגר בעל „ערוך לנר" אב"ד אלטונא ויגדל וישתלם מאד בלמוד התלמוד. בשנת תרכ"ד הוציא לאור בברלין הלכות פסחים לרבינו יצחק גיארט ושם עליהן נוספות בשם „דבר הלכה". גם כתב מאמרים תורניים שונים במכ"ע להרב ר' זכריה פרנקל מברסלא. גם בהצופה של עתון „המגיד" באו ממנו מאמרים אהדים בספרות התלמודית. בשנת תרל"א נתמנה למורה ראשי ללמודי התלמוד בבית מורש לרבנים אשר בעיר ברלין, והעמיד תלמידים הרבה, אשר היו אח"כ לרבנים בערי ארץ אשכנז.א) בשנת תרל"ד, שבת היתה שרפה גדולה בעיר לסק, זכר החכם ר' דוב בער צאמבער את יר מולדתו וישלח שמה תמיכת כסף בעד הנשרפים כפי יכולתו.ב) בשנת תרמ"ד הלך לעולמו ומנוחתו כבוד בברלין.

כז. הרב ר' יעקב יצחק נערזאן.

טבעת יפה בשלשלת זהב הגדולה של חכמי לסק היה ר' יעקב יצחק, אשר נקרא בשם ר' איטשקע. לא „אב"ד", לא „מו"צ" ולא „מ"מ" רק סוחר היה בלסק, ועם זה היה פאר העיר, להיותו נגיד, נדיב, חסיד ותלמיד חכם. הוא נולד בעיר זגערש לאביו הנגיד החסיד ר' יהושע נערזאן. ויהי אמון עלי תפוק ועלי תורה ומוסר. אביו המציא לו מלמדים טובים. והנער היה בן-פורת, תלמיד מקשיב, טוב שכל ולומד בשקידה. בשנת תרמ"ב נעשה לחתן הנגיד ר' שמואל בערקענוואלד מעיר לאסק, ויהי סמוך על שולחנו כמה שנים ותורתו היתה אומנתו. וגם ביסדו לו בית-מסחר, היה קובע לו עתים לתורה, ויהי גם ממציא חדושים וכותבם בספר. בשנת תרע"ו דבקה בו מחלת הטיפוס ל"ע ותורידהו לבאר שחת אחרי אשר מלאו לו חמשים שנה, ויספדו עליו מספד מר. הניח הרבה כתבי-יד במקצעות הלכה ואגדה. בניו הם אנשים ישרים ונכבדים מאד, מופלגים בתור ודעת.

א) ספר כנסת הגדולה לרש"י פין ומאשר העידני החכם חשלם ר' ישכר שוואַרץ נ"י מזגיערש.

ב) כן שמעתי מאחי הנכבד החכם השלם ר' יעקב מנחם נ"י, אשר פעת ההיא היה מתלמידי לסק.

ר' איטשקה געזאָן התהלך באהבה וידידות עם הרב הגאון ר' צא"י יעקב מייזלש ה"ו (להבבחלח). והנה אוהכו הגדול הזה הציב לו מצבה קימת לעולם בספרו „חדות יעקב" ויחבר לזכרון נשמתו קונטרס מיוחד. ואלה דבריו שם: קונטרס זכרון בספר.

קונטרס זה אספתי הרבה פלפולים, שכתב לי הרב הגדול החריף ובקי נפלא, רודף צדקה וחסד, נדיב לב מו"ה יעקב יצחק יכונה ר' איטשקי ז"ל, ואת אשר השבתי לו, כי אף משמת נתפרדה החבילה, כמ"ש רבי בע"א דף יוד, ועיין בעיון יעקב שם, אבל אין לשכוח גודל אהבתי, שממש נפשו היתה קשורה וכו', ומעת בואו הלום שנת תרמ"ב עד שחל"ש שנת תרע"ו, לא עברה שבעה ימים שלא יהי' בביתי, להראות אות ידידות, מלבד שבא לפעמים בעניני עיר, והי' לי לעזר ולסעד לכל עניניו, ואהבה שאינה תלויה בדבר אינה בטלה עולמות. ותוך קונטרס זה הרבה דברים נכונים שחידש, ויתקיים בו אגורה באוהלך עולמים. וזו תשובתי להה"ג הנ"ל. — נפטר י"א ניסן.

כח. הרב ר' אהרן קראָל.

ר' אהרן קראָל היה תלמיד-חכם וחסיד מנכבדי תושבי לודז, ונקרא בשם ר' אהרן לסקר, להיותו לפנים תושב העיר לסק. עם היותו מומחה ומוסמך להוראה לא חפץ בכסא רבנות. בהיותו א ב ר ך למד שעורי גפ"ת את בחורים מצוינים בני עשירים, ויהי גם מורו של הרב ר' איטשקע גרזון. אכן גם ממסחר לא הניח ידו. בעשרים שנותיו האחרונות היה מתוך ומפשר בעסקים מסוכסכים ושמיטות-כספים של תגרי לודז, אשר בחרו בו בידעם, שהוא גדול בתורה וחכם במילי דעלמא. א) בכל זאת היתה תורתו אומנתו ויחדש חדושים בפלפול וחריפות במקצעות הלכה ואגדה. אף בעת מלחמת העולם הגדולה והנוראה, אשר אנשי החיל ירו בכלי תותח בקרבת לודז, העיר היתה מסוגרת, אין יוצא ואין בא, הפרוטה כלתה מן הכיס ורעב היה בעיר, גם בעת רעה ההיא הגה ר' אהרן הלסקאי בתורה ה' יומם ולילה. ב)

בשנת תרע"ט ביום כ' ניסן הלך אותו אדם חשוב לעולמו, והניח הרבה כתבי יד של חדושי תורתו. בנו הרה"ג ר' מרדכי ניסן קראָל נ"י דומ"צ פה לודז הוציא לאור בשנת תרפ"ד ספר אחד ממנו בשם „תורת אהרן" על החומש בראשית בתוספות נופך משלו.

א) פעם נשאל ר' אהרן למצב עיניהו. ויען ויאמר: לפנים היתה החוקה „אים אדם מעיו פניו בפני בעל חובו" בתקפה, ולכן כשאחד פיבט את הרגל לנושיו, היה צריך ל„רינולטור", מפני שלא העיז להתראה עמהם פנים, אבל היום הם מעיזים ומעיזים ואינם צריכים לאנשי ביניים.

ב) כן כותב בנו בהקדמתו לספר „תורת אהרן".

כט. הוספה מן ר' מרדכי ווייטץ נ"י.

אלה הדברים הכתובים בפנקס הח"ק בפפד"א: י' אב נפטרה הרבנית החשובה מ' רבורה אשת אדוננו מורנו ורבנו הגאון המפורסם האב"ד דקהלתנו כמו"ה אברהם בן הרב כמוהרר צבי הירש זצ"ל מעוריטש, בת המנות כמו"ה נחום זצ"ל מלאסק ונקברה למחרתו יום ב' י"א אב תקכ"ח.

הר' נחום הנ"ל היה גביר וקצין ופרנס בעיר לסק, ויען כי נזכר במת"ת וצ"ל, נראה שהיה גם גדול בתורה וצדיק. מבניו הנודעים לי הם: א) אשת הנ"מ חיים יעקב הלוי הורוויץ מעיר לאסק, אביהם של הני תרי אחי הגאונים הקדושים ילידי עיר לסק, הגה"ק מו"ה מאיר הלוי אבד"ק שעפס והגה"ק מו"ה ראובן הלוי אבד"ק וארנאווצי בעהמ"ח ספר „רודאים בשדה", אבי הרה"ג מו"ה ליבוש אבד"ק וארנאווצי בעל אחותו של הרבי מלובלין זי"ע. ב) אשת הרבני המופלג מו"ה דוד בעיר לאסק אביו של הרבני המופלג מו"ה אייזיק מלאסק, אשר הוליד ד' בנים רבנים מפורסמים וכת אחת. 1) הגה"צ מו"ה יוסף זיידל אבד"ק בלאשקי והיה מפורסם בשם ר' יוסף הצדיק. ונפטר שם י"א אלול תר"י, ואשתו הרבנית מות מלכה היתה בת הנ"ג אליטלך הלוי אבד"ק קויל. 2) הגאון הצדיק מו"ה נחום אבד"ק נאשעלסק וק' ווישענראד, הובא ח"ת ממנו בס' אמרי בינה חיו"ד מהג"מ מאיר אויערבאך. 3) הגאון הצדיק ר' צבי הירש זיידל, שהיה נקרא ר' הירש לאסקער אבד"ק אוזורקוב. הוא היה הרב הראשון שם ונפטר ביום א' דר"ה תקצ"ו, בעמדו לדרוש אצל ארון הקודש קודם תקיעות שופ"ר, ודבריו האחרונים היו, שהחזן תובע אותו לדין, שנפטר איזה ימים קודם ר"ה, שהיה לו עסו איזה ריב. ועוד איזה דברים אשר מסדר קבורתו, שצוה לקברו אצל זקני הרב ר' בעריל געלבארט, אשר נקרא ר' בעריל חסיד. אשתו הרבנית מרת נאלדה היתה בת אחותו מרת בילא הנזכרת הלאה, וילדה לו את הגאון מו"ה משח זיידל המפורסם בשם ר' מאשקע מו"צ בלאדז. והרבנית מרת נאלדא נשאה את"ב לדו"ז הרב החכם המפורסם מופלג בתורה ורופא חוכים מו"ה תנחום לובלינר מאטשינוב בן זקני הרב ר' חיים לובלינר. 4) הרבני ר' דוד הוא אביו של הגאון הצדיק הגדול מו"ה יחיאל יהודה ליב הלאדיסלאווסקי אבד"ק קוואהל וק' בלאשקי שהיה דור ה' או ו' להגאון בעל בית שמואל על אה"ע, ודור עשירי לרבנו הלבוש, ונפטר בבלאשקי מוצש"ק ז' בסליו, חתן ר' משה מאוזורקוב חתן הגה"ג מו"ה חיים אויערבאך אקצ"ק לונטשיץ. והגאון מו"ה יחיאל יהודה ליב היה אביו של הרה"ג צדיק תמים מו"ה מנחם אבד"ק קאזיגקא. 5) מ' בילא אשת הרבני מו"ה שמעריל בן הר"ר שבתי מלאסק, חותן ניסו הנ"מ צבי הירש אבד"ק אוזורקוב הנ"ל. אלו ד' בנים הנ"ל הם ילידי וגדולי עיר לאסק.

ג) זקנתי אשת זקני מו"ה נחמן בלאסק, שהיה מופלג בתורה, והיו לו שני בנים. 1) הנ"מ יעקב אברהם אבד"ק עיר חדש במחוז פוזנא, והיה מקודם מרביץ תורה בק' לאסק, ובשנת תקנ"ב נתקבל לאב"ד בע"ת הנ"ל, ונפטר שם י"א אדר ב, תק"ע, ומובא נ"ב בס' „ערגאנגענהייט אוגד געגענוואַרט" להרר' העפענער. 2) זקני הרבני המופלג בתורה מו"ה שמעון בעיר לאסק דנקרא בפי כל בשם ר' שמעון נחמן'ס, והרב מסראצק כתב לי, שנכדו של הגאון הקדוש ר' כאיר שעפכר הנ"ל ספר לו, כי זקנו הנזכר נסע תמיד על קברות אבותיו לעיר לאסק והתאכסן אצל שארו ר' שמעון נחמן'ס, כי שאר בני משפחתו היו כולם מתנגדים גדולים. (ור' שמעון נחמן'ס הנזכר היה אביו של זקני הרבני המופלג מו"ה נחמן ז"ל ווייטץ אביו של זקני המופלג מו"ה שמעון בעריש ווייטץ מפה קאליש, אבי א"מו החסיד המופלג מו"ה אברהם ווייטץ ז"ל). ד) הרבנית מ' דבורה אשתו השניה של הגה"ק הצדיק המפורסם מו"ה אבוש אבד"ק ליסא ופפד"מ בעה"מ ספר „ברכת אברהם" ועוד שאר ספרים. —

ר' מרדכי ווייטץ העירני במכתב הזה, כי לא אמת הוא הספור, כי הרב ר' אבלי חריף נבחר לאב"ד בעיר מאליש על פי דבורו של הגאון ר' ישראל יונה אב"ד בעיר קעמפנא. ונמוקו עמו, בפני שר' אבלי גדול היה בשנים מר' ישראל יונה. בשנת תקכ"ז, היא השנה שבה יתקבל ר' אבלי לרב, עוד היה ר' ישראל יונה סמוך על שולחן הורנו.

אכן לפי רעתו יצאה בהירת הרב ר' אבלי לפעולה בעצת הגאון ר' אברהם הנזכר, כי בודאי בהיותו בבית חותנו ר' נחום מלסק, התודע אל ר' אבלי והכיר את גאונותו. השערתו זו קרובה בעינינו לאמת, מפני שבקליש גר בנו של הגאון הזה, הוא הדיין ומו"ץ ר' יוסף שנקרא ר' יאסקע ראוויטשנער, ובכואו שמה היתה דעתו המכריעה לקבל את ר' אבלי לרב אב"ד בעיר קאליש. (ראה בפרק: הרב ר' אברהם אבלי הכהן).

ל. לתולדות הרב ר' מאיר צילך

כותב לי נכדו הנכבד החכם השלם ר' שמואל יוסף בן הרה"ג ר' נחום אש נ"י אב"ד בעיר טשנטכוב בין יתר דבריו לאמר:

„שורש גזעו, כפי שכתב לי הרב החכם דר' יהודה לעווין אבד"ק קעמפנא, הוא עיר צילכוי (ZILICHAU) הסמוכה לברלין, ועל שמה נקרא הואר משפחתו. נולד בשנת תר"ו לאביו ר' שמשון. עודנו כטעט בילדותו נכנס לישיבת הגאון הגדול מ' דוד אב"ד דעסוי וברלין, מחבר הספר „קרבן עדה" על הירושלמי. והיה אצלו תלמיד מובהק. אחרי התחתנו הראשונה גר בליסא ונהל שם ישיבה. הגאון כעץ „בית מאיר" מביא בסוף ספרו של חדושים על הש"ס דבר תורה ששמע ממי בחור אחד בשם הרב ר' מאיר מ'צילך. בשנת הכ"ח לחייו נתקבל לרב בעיר לסק ויכהן שם פאר נ"ב שנה. בשנתה עליו אשת נעוריו נשא את הרבנית מרת קראסי וראה עמה חיים נעימים עד יומו האחרון. מיתתו, כפי הנראה, היתה פתאומית, כי כן מביא בנו הרב ר' שמואל אב"ד בעיר פובונויק בספר נחלת שבעה, כי „באותו יום ששקעה שמשו עוד הורה הוראה בישראל". כותב המורים האלה ג"כ בתיחם אחריו. תחנו הגביר הטפסר מ' ואב וואלף ליפמן, היה אבי הצדקת מ' בליטא אשת הרה"ג הצדיק מ' משה אריושטיין, אביו של אבי אבי הרב הגאון המפורסם מו"ה שמשון ארנשטיין אב"ד בעיר קאליש. נפטר בן שבעים שנה כ"ג כסליו תרס"ד. יש תחי' קובץ גדול של תשובות וחדושים מוקבי רמ"צ. התחלתי לסדרו בשם „תורת ר' מאיר", אבל לדאבון נפשי לא עלה בידי עד כה להוציאו לאור". עוד בן היה לר' מאיר צילך, שמו ליבוש ואקס, אשר היה מנכבדי תושבי קאליש. ממנו יצאו משפחות נכבדות.

נוסח מצבתו של הרב ר' סיני ספיר.

נשמת בעל המנחה ועולת חודש עמתה למרום לעת מנחה בשבת קודש כ"ז מנחם אב תרל"ה, ספדו והילילו כל זקני עיר, יפעת הואר השך, נזרת ספיר נגדע ונאסף הוד קרנכם, יום אשר נ"קח רועה צאנכם זכותן שפתינו לשבח הודו, לא לפארו צוה בכתב ידו, ה"ה הרב אב"ד דפה בעתם"ח ספרי מנחת עני ועילת הודש מו"ה סיני ספיר בהרב מו"ה אלעזר מ"ס בק"ק לאסק זצלה"ה.

מצבה. פ"נ כבוד בעל המחבר עטרת פז המאה"ג המופלא ומופ"ג בתורה וחסידות מ"ו אב"ר ור"מ מו"ה פינחס זעליג בן' משה זל שנפ' ונ' ביום ו' ניסן שנת תק"ל לפ"ק תנצב"ה.

מצבה. פ"נ הרב המניר הקדוש ח"ה התורני הרבני המופלג מו"ה ישראל בן מו"ה שמואל שנפטר והלך לעולמו ושביק לן חיין יום י"א מנחם אב תק"ע פ"ק תנצב"ה

מצבה. פ"נ אור יקר נערם דיין מצוין הרב מו"ה אליעזר ליפמן בן הרב הגאון מו"ה יהושע פיק הניח שם ושארית בנפעלייו עמוק היה בתענית עד שיבה שבתו בבית ה' לילה כיום יאיר תפלת זכה ובהירה בכל כחו ותסדו וטובו וצדקתו פאר והדר נפטר כ"ר בסליו תר"ז תנצב"ה.

(נוסחי המצבות העתיק לי ר' שמואל הע"ס מן מקליש מספרו „אבני זכרון" אשר עמדו בכתבים)

ברור הוא, שעיר היו בקהלה הקדושה לסק מיום הוסדה עד היום הזה חכמים וצדיקים, אשר ראוים היו להכתב בספר לזכרון עולם, אבל לא הזכרתים פה, מפני שלא ידעתי ולא שמעתי מהם ועמהם הסליחה.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

תוכן הספר:

הקדמה - - - - - - - - - - - - - - ג-ד.

פרק א׳. קהלת ישראל בלסק. זמן הוסדה של קהלת לסק וטיבה ורשימת הרבנים הנזכרים כבי"הכנ בשעת הזכרת-נשמות בחגים. — — — — — — ה-ז.

פרק ב׳. הרב ר׳ מאיר בן ר׳ אליקום גץ. בו כתובות קורות חשובות, אשר קרו לישראל בזמנו בכלל ולו בפרט. הדפסת ספרו „אבן השוהם". — — — ז-י.

פרק ג׳. האחים ר׳ אליקום גץ ור׳ אברהם והדורות אחריהם. נכד הראשון הגאון אדמ"ור ר׳ ישעיה מפשעבורז. חברו היהודי הקדוש מפשיסחא. הגאון ר׳ אלעזר הכהן מוואידיסלוב נכדו אדמ"ור בעל „תפארת שלמה". — — — — — — — י-יג,

פרק ד׳. הרב ר׳ נתן בן ר׳ אברהם. — — — — — יג-יד.

פרק ה׳. הרב ר׳ פינחס זליג בעל „עטרת פז". — — — — יד-טו.

פרק ו׳. הרב ר׳ אברהם הכהן. בו ידובר על אדות האדם הנפלא, איש אלקים קדיש, ר׳ אברהם הכהן שד"ר מירושלים, אשר ענה בצום נפשי "משבת לשבת" במשך זמן רב. — — — — — — — — — — — טו-יט.

פרק ז׳. הרב ר׳ שמואל הכהן והדורות המפורסמים בישראל שהיו אחריו. דברי הגאון בעל "שמן רוקח„ — — — — — — — — — כ-כו.

פרק ח. הרב ר׳ אלעזר הכהן. נכדו ר׳ זאב וואלף הכהן מוורשה ובנו הגאון החסי ר׳ אלעזר מסוכוטשוב. — — — — — — — — כו-כז.

פרק ט׳. הרב ר׳ איצק גאלדעס והתניו והמפור סמים בישראל. — — כז-כח.

פרק י׳. הרב ר׳ אברהם אבלי הכהן, שהיה אב"ד בעיר קליש, אשר נקרא בשם ר׳ אבלי חריף — — — — — — — — — כח-כט.

פרק י"א. הרב ר׳ צבי בן ר׳ פינחס — — — — — — ל.

פרק י"ב. הרב ר׳ מאיר צילך. כתב החוזה בין השר זאלוסקי ובין קהלת לסק. לא-לו,

פרק י"ג. הרב ר׳ ברוך בנדיט גליקסמן. מאמר מוסרי חשוב בשפת יהודית מדוברת. בנו החסיד ר׳ חיים. — — — — — — — — — לו-מז.

פרק י"ד. הרב ר׳ זאב וואלף הכהן, שנקרא ר׳ וועלוויל חריף. — מז-מח.

פרק ט"ו. הרב ר׳ אברהם אבוש לבית קצינלנבוגען. תושב לסק שנעשה למגיד מישרים ומו"ץ בעיר סוכטשוב — — — — — — — — מט-נד.

פרק ט"ז. הרב ר׳ אברהם אלעזר דמשק. תושב לסק שנעשה למו"ץ בעיר קראקא. מחבר הספר „אבני קודש" — — — — — — — — נד-נ"ז.

פרק י"ז. הרב ר׳ אהרן פיוטרקובסקי, שנקרא ר׳ אהרן חריף — — נז"נח

פרק י"ח. הרב ר׳ חננאל בן ר׳ שמעון. מו"ץ בלסק ונתקבל לאב"ד בעיר לוטימורסק נט.

פרק י"ט. הרב ר׳ אהרן בן ר׳ אברהם, שנקרא ר׳ ארון נאמן — — נט-ס.

פרק כ׳. נפתולי המסחר ותוצאותיהם. — — — — — — ס-סא.

פרק כ"א. הרב ר׳ אלעזר ספיר מגיד מישרים בקהלת לסק — — סב.

פרק כ"ב. הרב ר׳ סיני ספיר אב"ד בעיר כרעזין. אחיו ר׳ יצחק איצק איילנברג, והדורות אחריהם. — — — — — — — — — ס"ב-ס"ה.

פרק כ"ג. הרב ר׳ אברהם ליכטשטיין, השו"ב ר׳ משה באמס ובנו ר׳ מנחם מנדיל ס"ו-סח.

פרק כ"ד. הרב ר׳ משה יהודה ליב וילברברג, רב אב"ד בלסק ונתקבל לאב"ד בקוטנא מחבר הספר זית רענן. — — — — — — — — סט-ע"א.

פרק כ"ה. הרב ר׳ דוד דוב מייזלש — — — — — ע"א-עה.

פרק כ"ו. הרב ר׳ דוב בער צאמבער. — — — — — ע"ו.

פרק כ"ז. הרב ר׳ יעקב יצחק מכונה ר׳ איטשקה גרזון. — — — ע"ו-ע"ז,

פרק כ"ח. הרב ר׳ אהרן קראל. — — — — — — ע"ז.

פרק כ"ט. הוספה מן ר׳ מרדכי ווייטץ נ"י מקליש. — — — ע"ח-ע"ט.

פרק ל׳. לתולדות הרב ר׳ מאיר צילך, מנכדו ר׳ שמואל יוסף אש, נוסחי מצבות. ע"ט.

תקון טעיות הדפוס

עמוד	שורה	תחת:	צריך להיות:
ו׳	ב	ונוח אחר	ונוח יותר
ז	י״ג	נרשלמי	נרשמו
ח׳	ה׳	הרב רב	הרג רב
ט	יג	בני הרב	בנו הרב
〃	כ״ה	תשובת	תשובות
〃	לו	ולענין	לעון
〃	לו	לפוקפ	לפוקה
י״ג	י״ד	זלמלי	ר׳ זלמלי
〃	א׳ בהערה	ולר׳	ר׳
כ״א	א׳	בעת	ובעת
כ״ב	י״א	התנה	חתנה
כ״ג	י׳ בהערה	הראה	הדחה
כ״ז	י״ט	ופורסמות	ומפורסמות
כ״ט	ב׳ בהערה	מזקנו	מזקני
ל״ג	ט״ו	זמיוו	זמננו
מ״ה	ב׳	טגיע	מגיע
〃	ל״ג	ייכתוב	ויכתוב
נ׳	א׳	שית	שנת
נ״א	ט״ז	ברצו	ברצון
נ״ה	א׳ בהערה	ר׳ פישל	ר׳ יעקב יהושע
ס״ד	ט׳	כמה	כמה פעמים
ס״ו	ה׳	הא	הוא
〃	ו׳	קרא	קרה
ע״ו	י״ד	ויר	עיר
〃	בסוף	בתור	בתורה
ע״ד	כ״ז	רעדליך	רעדליץ
ע״ה	י״ב	בסערו	בספרו
〃	כ״א	נעתרחי	נעתרתי
ע״ז	א׳ בהערה	אים	אין

כתבת המחבר:
P. Z, Gliksman. Łódź, Zawadzka 16a.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Tłocznia D. Szczeciński Łódź, Pr. Narutowicza 11